

***Kolekcja masońska w zbiorach Biblioteki
Uniwersyteckiej w Poznaniu***

Katalog wystawy,

3 lipca – 31 października 2014

oprac. Iuliana Grażyńska - Pracownia Zbiorów Masońskich BU

***Wystawę, pod honorowym patronatem
JM Rektora UAM prof. dr hab. Bronisława Marciniaka,
zorganizowano z okazji Kongresu AMMLA (Association of Masonic
Museums, Libraries and Archives) Stowarzyszenia Muzeów,
Archiwów i Bibliotek Wolnomularskie***

Kolekcja masońska w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

Pracownia Zbiorów Masońskich BU dysponuje jednym z największych księgozbiorów literatury wolnomularskiej w Europie.

Wolnomularstwo, zwane *Ars Regia*, od początku wzbudzało ogromne zainteresowanie. Jako elitarny ruch społeczny i etyczny powstało na przełomie XV i XVI wieku.

Członkowie łóż wolnomularskich pozostawili po sobie obfity dorobek pisarski w zakresie filozofii, myśli społecznej, literatury, sztuki, organizacji i pracy zewnętrznej, rytualistyki, symboliki, a także własnej historii.

W kolekcji poznańskiej znajduje się ok. 80 tys. woluminów masoników oraz wiele cennych pamiątek.

Obecna wystawa prezentuje najciekawsze obiekty stanowiące dziedzictwo kulturalne trzystu lat ruchu wolnomularskiego.

Dokumentują one następujące zagadnienia:

- Geneza wolnomularstwa;
- Bractwa wolnych mularzy i templariusze;
- Różokrzyżowcy;
- Powstanie wolnomularstwa w Europie;
- Loża wolnomularska;
- Rytualistyka;
- Symbolika;
- Wolnomularstwo w XVIII wieku;
- Wolnomularstwo od XIX wieku;
- Wolnomularstwo w XX wieku;
- Wolnomularstwo na przełomie XVIII/ XIX wieku w Polsce;
- Znani polscy wolnomularze;
- Ślady wolnomularstwa w Wielkopolsce;
- Wolnomularstwo w Poznaniu;
- Przegląd historiografii wolnomularskiej;
- Periodyki wolnomularskie;
- Kobiety w wolnomularstwie;

- Publicystyka antymasońska;
- Pamiątki wolnomularskie.

Ozdobą naszej kolekcji jest pierwodruk Konstytucji Jamesa Andersona wydany w Londynie w 1723 roku. W 2011 roku ukazał się jej polski przekład *Księga Konstytucji 1723 roku i początki wolnomularstwa spekulatywnego w Anglii. Geneza-Fundamenty-Komentarze*, opracowany i wydany przez Tadeusza Cegielskiego.

∴

Zbiory masońskie wydane przed 1945 rokiem przechowywane są i udostępniane w pałacu w Ciężeniu.

Kolekcja Masońska BU dostępna jest na stronach <http://buuam.digital-center.pl/#> ; <http://karo.umk.pl/Karo/karo.php?al=&lang=pl> http://www.nukat.edu.pl/cgi-bin/gw_2012_2/chameleon?skin=reader&lang=pl

∴

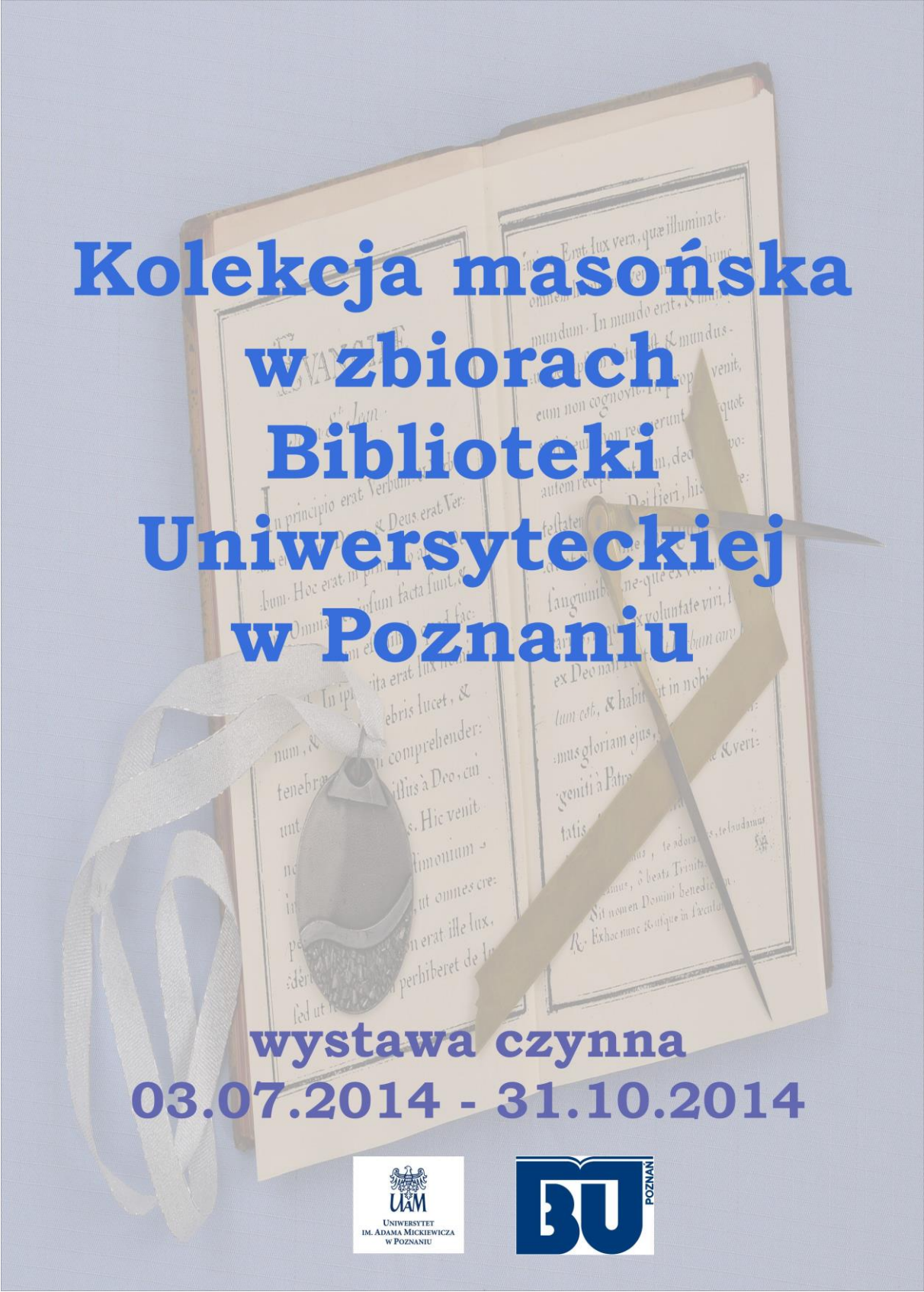
Wystawę przygotowali przy merytorycznej konsultacji Mgr Andrzeja Karpowicza, pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu:

- mgr Iuliana Grażyńska – kurator i koncepcja wystawy: tekst do plansz, folder;
- dr Blanka Mrowicka – koordynacja kuratorska;
- mgr Tomasz Olszewki – tłumaczenie w języku angielskim;
- dr Tomasz Kurzawa – opisy do plansz dotyczących historii wolnomularstwa od XVIII do XX wieku;
- mgr Dariusz Grajek – opracowanie plastyczne;
- mgr Rafał Michałowski – fotografie;
- mgr Jolanta Noskowiak oraz Sekcja Mikrofilmowania i Digitalizacji
- mgr Katarzyna Kubiś oraz Pracownia Restauracja Książek - renowacja książek.

∴

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu składa podziękowania darczyńcom za wszystkie pamiątki wolnomularskie przekazane na stałe bądź czasowo na wystawę.

**Kolekcja masońska
w zbiorach
Biblioteki
Uniwersyteckiej
w Poznaniu**

**wystawa czynna
03.07.2014 - 31.10.2014**

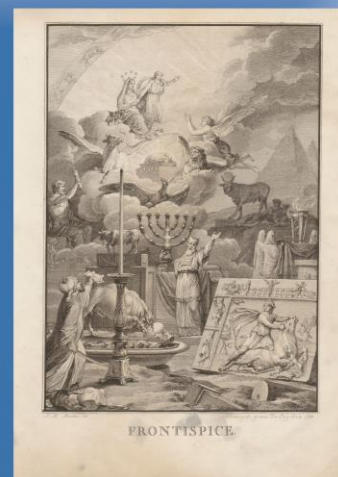
Engraving T.R. Cress, Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie, Pagniere, Paris, 1844

GENEZA WOLNOMULARSTWA

Ars Regia (szkół królewskich), jeden z najstarszych, elitarnych ruchów ideowych. Który nie zawsze znany był jako wolnomularstwo. Poprzez swoją tajemniczość od początku wzbudził ogromne zainteresowanie. Do dziś stanowi przedmiot nieustającej dyskusji. Celem nadrzędnym dla członków byłoby i jest ciągle doskonalenie się moralnie, duchowe i intelektualne oraz stanowienie zasad obowiązujących w stowarzyszeniu. Wyrazem tego jest inicjacja na coraz wyższe stopnie: ucznia, czeladnika, mistrza. Obrzędy wolnomularzy opierają się na antycznych symbolach i znakach.

Kalendarz wolnomularski rozpoczyna się w „roku prawdziwego światła” (Anno Lucis), który został wyznaczony na rok 4000 p.n.e. Początków masonerii dopatrywano się w starożytnej kulturze perskiej, egipskiej (w mitach Hermesa Trimegostosa z Hermopolis i misteriach Izydy i Osyris), w szkołach Platona i Pitagorasa w Grecji, w budowaniu Świątyni Salomona, w misteriach Mitry.

Masoneria przetrwała się w ruch społeczny i etyczny dopiero na przełomie XVII i XVIII w. W ciągu XIX i XX w. wolnomularstwo rozpowszechniało się w Europie, a także na innych kontynentach.

Engraving La Planche, Les Francs-maçonniers rendant à sa véritable origine, Paris, 1813

ORIGINS OF FREEMASONRY

Ars Regia (royal art), one of the oldest elitist ideological movements, has not always been known as Freemasonry. Mysterious and esoteric as it was and has been all along, it aroused enormous interest in the public right from the onset of its activity. Even today it provokes an ongoing and ceaseless debate and heated discussion. The governing and overriding goal for members of Masonic lodges has always been, and remains so, constant moral, spiritual and intellectual improvement, as well as showing respect to the principles underlying the very essence of the brotherhood. This principle can be illustrated in the ritual of the initiation upon increasing higher levels of the ladder, organized into three grades and established into the apprentice-to-journeyman-to-master system of educating men in their craft. The Freemasonic rites are based on antique symbols and occult meaning. The Freemasonic calendar starts from "the year of the genuine light" (Anno Lucis) that has been identified as the year 4000 BC. The beginnings of Freemasonry have been traced to Ancient Persian and pre-historic Egyptian culture (in the myths of Hermes Trimegostus, of Hermopolis and Isis and Osiris, God-form rituals), to Platonic Academy and Pythagorean school in Ancient Greece, and to the construction of King Solomon's temple and Indo-Iranian Mitra mystery plays.

Freemasonry developed into a social and ethical movement as late as the turn of the seventeenth and the eighteenth century, throughout the nineteenth and the twentieth centuries Freemasonry spread throughout Europe as well as other continents.

Open book showing diagrams and text, Les Francs-maçonniers rendant à sa véritable origine, Paris, 1813

Open book showing diagrams and text, Les Francs-maçonniers rendant à sa véritable origine, Paris, 1813

Plansza nr 1. GENEZA WOLNOMULARSTWA

GENEZA WOLNOMULARSTWA

Ars Regia (sztuka królewska), jeden z najstarszych, elitarnych ruchów ideowych, który nie zawsze znany był jako wolnomularstwo. Poprzez swoją tajemniczość od początku wzbudzał ogromne zainteresowanie. Do dziś stanowi przedmiot nieustającej dyskusji. Celem nadrzędnym dla członków łóż było i jest ciągłe doskonalenie się moralne, duchowe i intelektualne oraz szanowanie zasad obowiązujących w stowarzyszeniu. Wyrazem tego jest inicjacja na coraz wyższe stopnie: ucznia, czeladnika, mistrza. Obrzędy wolnomularzy opierają się na antycznych symbolach i znakach.

Kalendarz wolnomularski rozpoczyna się w „roku prawdziwego światła” (Anno Lucis), który został wyznaczony na rok 4000 p.n.e. Początków masonerii dopatrywano się w starożytnej kulturze perskiej, egipskiej (w mitach Hermesa Trismegistosa z Hermopolis i misteriach Izidy i Ozyrysa), w szkołach Platona i Pitagorasa w Grecji, w budowaniu Świątyni Salomona, w misteriach Mitry.

Masoneria przerosła się w ruch społeczny i etyczny dopiero na przełomie XVII i XVIII w. W ciągu XIX i XX w. wolnomularstwo rozpowszechniało się w Europie, a także na innych kontynentach.

∴

Showcase # 2.

ORIGINS OF FREEMASONRY

Ars Regia (royal art), one of the oldest elitist ideological movements, has not always been known as Freemasonry. Mysterious and esoteric as it was and has been all along, it aroused enormous interest in the public right from the onset of its activity. Even today it provokes an ongoing and ceaseless debate and heated discussion. The governing and overriding goal for members of Masonic lodges has always been, and remains so, constant moral, spiritual and intellectual improvement, as well as showing respect to the principles underlying the very essence of the brotherhood. This principle can be illustrated in the ritual of the initiation upon increasing higher levels of the ladder organized into three grades and established into the apprentice-to-journeyman-to-master system of educating men in their craft. The Freemasonic rites are based on antique symbols and occult meaning. The Freemasonic calendar starts from “the year of the genuine light” (*Anno Lucis*) that has been identified as the year 4000 BC. The beginnings of Freemasonry have been traced to Ancient Persian and pre-historic Egyptian culture (in the

myths of Hermes Trismegistos of Hermopolis and Isis and Osiris God-form rituals), to Platonic Academy and Pythagorean school in Ancient Greece, and to the construction of King Solomon's temple and Indo-Iranian Mitra mystery plays.

Freemasonry developed into a social and ethical movement as late as the turn of the seventeenth and the eighteenth century. Throughout the nineteenth and the twentieth centuries Freemasonry spread throughout Europe as well as other continents.

∴

BRACTWA MULARZY I ZAKON TEMPLARIUSZY

Wielu historyków wychodzi z założenia, że początki wolnomularstwa sięgły okresu średniowiecznych cechów rzemieślniczych: kamieniarzy, budowniczych i architektów. Według źródeł francuskich określenie „masonerie” pochodzi od słowa „francis-mestiers”, co oznaczało „wolne zawody”. Nazywano ich też „mularzami” (archaiczna forma wyrazu murarze), ale termin ten wyszedł później z użycia.

W XIII i XIV wieku warstwa znacznego rządu budowlanego. Ważne obiekty wznosiły zazwyczaj wędrownie ekipy budowniczych „wolnych mularzy”. Męczyżni przekazywali sobie tajemnice zawodu w tzw. „lotach” poprzez zwany na stopnie ucznia i czeladnika. Zdobycie tytułu mistrza oznaczało osiągnięcie najwyższego stopnia rzemieślniczego w hierarchii budowniczych. Najlepsi mistrzowie tworzyli arystokratyczną rzemieślniczą. Bractwa mularzy posiadały ogromną intuicyjną wiedzę o architekturze. Owoc ich twórczości są widoczne w budowach średniowiecznych kaplic, kościołów, fortei.

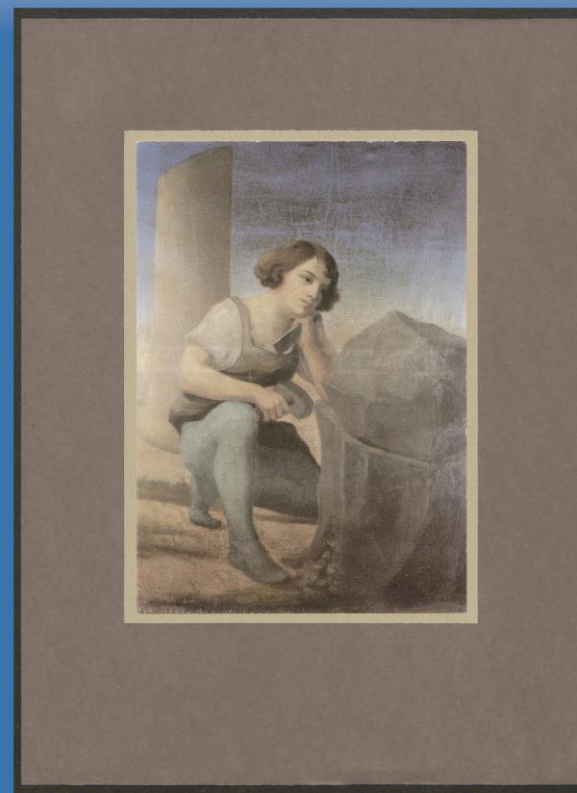
W XVIII wieku wśród legendarnych źródeł wolnomularstwa doszukiwano się średniowiecznego zakonu rycerskiego templariuszy, okrutnie zlikwidowanego na początku XIV wieku. Męczeńska śmierć Wielkiego Mistrza Jacquesa de Molay stała się symbolem wierności swoim ideałom.

STONEMASONS' BROTHERHOODS AND TEMPLARS

A considerable number of historians continue the assumption that the origins of Freemasonry go back to medieval operative craft guilds of craftsmen: stonemasons, builders and architects. According to French sources, the term "Masonry" was coined from the French *francis-mestiers* which means "independent professionals". Masons were also called "maurers", though this term later came out of use.

In the thirteenth and the fourteenth centuries, when the great cathedral building movement arose in Western Europe, important buildings were usually built by itinerant builder groups known as "free-masons". Builders would pass on the beliefs and nuts of the profession in the so-called "lodges" through the advanced professional system of apprentices and journeymen. To become a master builder was to achieve the highest grade in the hierarchy of the craftsmanship. The best masters formed the craft's aristocracy. Members of the them guilds and brotherhoods of masons possessed enormous intuitive knowledge on architecture. The fruits of their creativity are still to be seen in medieval chapels, churches and cathedrals.

In the eighteenth century, the legendary sources of Freemasonry stemmed reportedly from the medieval Order of the Temple (or simply Templars), the medieval knight order condemned and dissolved in the former half of the fourteenth century. The martyrdom of its last Grand Master Jacques de Molay has become an immortal symbol of the adherence to one's beliefs and courage against overwhelming odds.

Placówka walthamstowska przy walthamstowskim kamieniu.

Gablota 2.

BRACTWA MULARZY I ZAKON TEMPLARIUSZY

Wielu historyków wychodzi z założenia, że początki wolnomularstwa sięgały okresu średniowiecznych cechów rzemieślniczych: kamieniarzy, budowniczych i architektów. Według źródeł francuskich określenie „masoneria” pochodzi od słowo „francs-mestiers”, co oznaczało „wolne zawody”. Nazywano ich też „mularzami” (archaiczna forma wyrazu murarze), ale termin ten wyszedł później z użycia.

W XIII i XIV wieku wzrosło znacznie ruchu budowlanego. Ważne obiekty wznosiły zazwyczaj wędrownie ekipy budowniczych „wolnych mularzy”. Mężczyźni przekazywali sobie tajemnice zawodu w tzw. „łożach” poprzez awans na stopnie ucznia i czeladnika. Zdobycie tytułu mistrza oznaczało osiągnięcie najwyższego stopnia rzemieślniczego w hierarchii budowniczych. Najlepsi mistrzowie tworzyli arystokrację rzemieślniczą. Bractwa mularzy posiadały ogromną intuicyjną wiedzę o architekturze. Owoce ich twórczości są widoczne w budowach średniowiecznych kaplic, kościołów, katedr.

W XVIII wieku wśród legendarnych źródeł wolnomularstwa doszukiwano się średniowiecznego zakonu rycerskiego templariuszy, okrutnie zlikwidowanego na początku XIV wieku. Męczeńska śmierć Wielkiego Mistrza Jacquesa de Molay stała się symbolem wierności swoim ideałom.

∴

Showcase # 2.

STONEMASONS' BROTHERHOODS AND TEMPLARS

A considerable number of historians continue the assumption that the origins of Freemasonry go back to medieval operative craft guilds of craftsmen: stonemasons, builders and architects. According to French sources, the term “Masonry” was coined from the French *francs-mestiers* which means “independent professionals”. Masons were also called “maurers”, though this term later came out of use.

In the thirteenth and the fourteenth centuries, when the great cathedral building movement arose in Western Europe, important buildings were usually built by itinerant builder groups known as “free masons”. Builders would pass on the bolts and nuts of the profession in the so-

called “lodges” through the advanced professional system of apprentices and journeymen. To become a master builder was to achieve the highest grade in the hierarchy of the craftsmanship. The best masters formed the craft’s aristocracy. Members of the then guilds and brotherhoods of masons possessed enormous intuitive knowledge on architecture. The fruits of their creativity are still to be seen in medieval chapels, churches and cathedrals.

In the eighteenth century, the legendary sources of Freemasonry stemmed reportedly from the medieval Order of the Temple (or simply Templars), the medieval knight order condemned and dissolved in the former half of the fourteenth century. The martyrdom of its last Grand Master Jacques de Molay has become an immortal symbol of the adherence to one’s ideals and courage against overwhelming odds.

∴

RÓŻOKRZYŻOWCY

„Różokrzyżowcy – nazwa członków legendarnych stowarzyszeń okultystycznych, interpretujących chrześcijaństwo w świetle doktryn teozoficznych i alchemicznych. Nazwa pochodzi od symboli róży i krzyża (oznaczających Zmartwychwstanie i Odkupienie przez Chrystusa), a także od nazwiska domniemanego założyciela bractwa Christiana Rosenkreutz’a” (*Encyklopedia Britannica* – Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2003, t. 87, s. 114).

Po raz pierwszy idee różokrzyżowców w formie utopii przedstawił w latach 1614 – 1616 Johann Valentin Andreae, w dziełach *Fama Fraternitatis Rosae Crucis, Confessio Fraternitatis Rosae Crucis, Die chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz*. Autor opowiada w nich o podróżach legendarnego mnicha Christiana Rosenkreutza do krajów Dalekiego Wschodu, gdzie zgłębiał on wiedzę ezoteryczną mędrców. Po powrocie Christian miał przekazać zdobyte informacje braciom zakonu.

Przyjmując się do stowarzyszenia zostało stworzone na początku XVII wieku. Do końca nie wiadomo jednak, czy autorzy piśmiennictwa stanowili zakon, czy działali jako wspólnota intelektualna. Wśród adeptów ideologii różokrzyżowców było wielu wybitnych myślicieli: Valentin Weigel, Heinrich Khunrath, Michael Maier, Robert Fludd, Elias Ashmole, Isaac Newton.

Współcześnie stowarzyszenia różokrzyżowców działają na całym świecie.

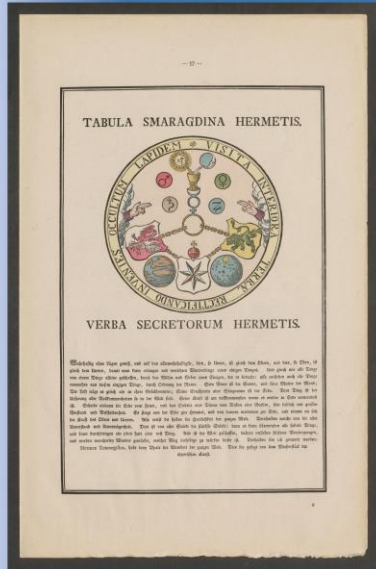
ROSICRUCIANS

Rosicrucians were members of legendary occult associations that interpreted Christianity in view of theosophic and alchemical doctrines. The name itself comes from the symbols of the rose and the cross (signifying Resurrection and Redemption by Christ), and also from the name of the alleged founder of the fellowship, Christian Rosenkreutz” (*Encyklopedia Britannica* – Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2003, vol. 37, p. 114).

The ideas of Rosicrucians were presented for the first time in the form of a utopia by Johann Valentin Andreae in his *Fama Fraternitatis Rosae Crucis, Confessio Fraternitatis Rosae Crucis, Die chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz* in the years 1614 – 1616. The author narrates the journeys of the legendary monk Christian Rosenkreutz to the countries of Far East to explore esoteric knowledge of wise men. Having returned from his journeys, Christian was to pass the knowledge gained during his itinerary to the Friars of the order.

The Rosicrucians are believed to have been formed at the beginning of the seventeenth century. However, it is not fully known whether the authors of the writing output of the brotherhood were in fact members of a religious order or just formed a kind of an intellectual community. The thinkers and ideological exponents of the movement include: Valentin Weigel, Heinrich Khunrath, Michael Maier, Robert Fludd, Elias Ashmole and Isaac Newton.

Modern-day Rosicrucian fellowships are still to be found throughout the world.

Tabula Smaragdina Hermetis

Colonna Figuren der Rosenkreutzer aus dem 3tem und 3tem Jahrbuch, Hamburg 1701.
Eckart Koch

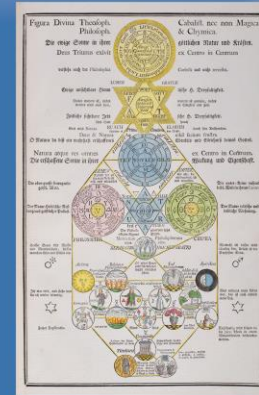
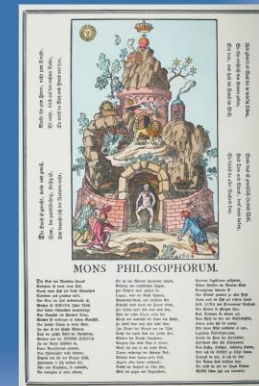

Figura Divina Theosoph. Philofoeg.

Mont Philosophorum

Konrad Lorenz, *Die Sprache der Tiere*, 1950, S. 100.
http://www.konradlorenz.de

RÓŻOKRZYŻOWCY

„Różokrzyżowcy – nazwa członków legendarnych stowarzyszeń okultystycznych, interpretujących chrześcijaństwo w świetle doktryn teozoficznych i alchemicznych. Nazwa pochodzi od symboli róży i krzyża (oznaczających Zmartwychwstanie i Odkupienie przez Chrystusa), a także od nazwiska domniemanego założyciela bractwa Christiana Rosenkreutza” (*Encyklopedia Britannica* – Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2003, t. 37, s. 114).

Christian miał przekazać zdobyte informacje braciom Po raz pierwszy idee różokrzyżowców w formie utopii przedstawił w latach 1614 – 1616 Johann Valentin Andreaë, w dziełach: *Fama Fraternitatis Rosae Crucis*, *Confessio Fraternitatis Rosae Crucis*, *Die chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz*. Autor opowiada w nich o podróżach legendarnego mnicha Christiana Rosenkreutza do krajów Dalekiego Wschodu, gdzie zgłębiał on wiedzę ezoteryczną mędrców. Po powrocie zakonu.

Przyjmuje się, że stowarzyszenie zostało utworzone na początku XVII wieku. Do końca nie wiadomo jednak, czy autorzy piśmiennictwa stanowili zakon, czy działali jako wspólnota intelektualna. Wśród adeptów ideologii różokrzyżowców było wielu wybitnych myślicieli: Valentin Weigel, Heinrich Khunrath, Michael Maier, Robert Fludd, Eliash Ashmole, Izaak Newton. Współcześnie stowarzyszenia różokrzyżowców działają na całym świecie.

∴

Showcase # 3

ROSICRUCIANS

Rosicrucians were members of legendary occult associations that interpreted Christianity in view of theosophic and alchemical doctrines. The name itself comes from the symbols of the rose and the cross (signifying Resurrection and Redemption by Christ), and also from the name of the alleged founder of the fellowship Christian Rosenkreutz” (*Encyklopedia Britannica* – Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2003, vol. 37, p. 114).

The ideas of Rosicrucians were presented for the first time in the form of a utopia by Johann Valentin Andreaë in his *Fama Fraternitatis Rosae Crucis*, *Confessio Fraternitatis Rosae Crucis*, *Die chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz* in the years 1614 - 1616. The author narrates the

journeys of the legendary monk Christian Rosenkreutz to the countries of Far East to explore esoteric knowledge of wise men. Having returned from his journeys, Christian was to pass the knowledge gained during his itinerary to the friars of the order.

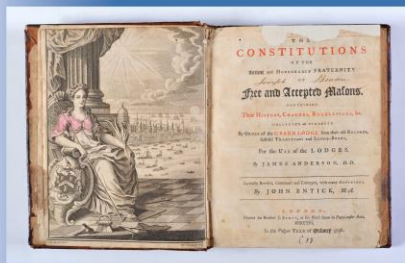
The Rosicrucians are believed to have been formed at the beginning of the seventeenth century. However, it is not fully known whether the authors of the writing output of the brotherhood were in fact members of a religious order or just formed a kind of an intellectual community. The thinkers and ideological exponents of the movement include: Valentin Weigel, Heinrich Khunrath, Michael Maier, Robert Fludd, Eliash Ashmole and Isaack Newton.

Modern-day Rosicrucian fellowships are still to be found throughout the world.

∴

The Constitutions of the Free-Masons - Containing the History, Charges, Regulations, &c. of that most ancient and honorable Fraternity / For the Use of the Lodges. - Printed by William Hunter, for John Sturt, 1, and John Moxon, 1, LONDON, 1723.

Constitutions of the ancient and honorable Fraternity of Free and Accepted Masons - containing their History, charges, regulations, etc. - collected and digested by order of the Grand Lodge, from their old Records, Faithful Traditions, and Lodge Books, for the Use of the Lodges. By James Anderson, D. D., carefully revised, continued and enlarged with many additions by John Paine. Printed for Thomas A. Lodge, in Pall-mall near St. James's Church, in London, 1740.

POWSTANIE WOLNOMULARSTWA

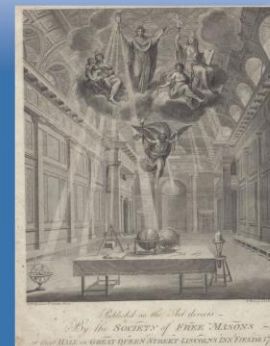
W drugiej połowie XVII wieku bractwa wolnych mularzy zaczęły przyjmować coraz więcej adeptom ze sfery arystokracji i intelektualistów.

Nowych członków nazywano wolnomularzami „spekulatywnymi” (nie zajmującymi się czynnie budownictwem), a wolnomularze „operatywni” stali się wówczas mniejszością.

W dniu patrona wolnomularzy św. Jana Chrzciciela 24 czerwca 1717 roku cztery loże działające dotychczas samodzielnie, utworzyły Wielką Lożę Londynu. Kiedy Wielkim Dozorcą mianowano Theophila Desaguliersa, polecił on opracowanie ustawy stowarzyszenia swojemu przyjacielowi Jamesowi Andersonowi.

W 1723 roku została ona wydrukowana jako pierwsza konstytucja wolnomularska. Jej podstawowe zasady obowiązują w lożach do dziś.

Wśród druków należących do kolekcji „Masonica BU” znajduje się kilkanaście konstytucji i statutowo wolnomularskich. Chlubą tych zbiorów porostaje pierwodruk konstytucji Wielkiej Loży Londynu z 1723 roku.

Constitutions of the ancient Fraternity of Free and Accepted Masons - containing their History, charges, regulations, &c. First compiled by order of the Grand Lodge, from their old Records, Lodge Traditions, by James Anderson, D.D. A new edition, revised, enlarged, and brought up to the year 1784, under the direction of the Most Excellent the late Frederick Anderson, Esq. Grand Master of the Society, London, 1784.

THE BEGINNINGS OF FREEMASONRY IN EUROPE

In the latter half of the seventeenth century brotherhoods of Free Masons started to accept more and more entrants from aristocracy and members of intellectual circles.

New members were called “speculative” freemasons (i.e. not being involved in actual masonry work), whereas “operative” masons became minority.

On June 24, 1717, i.e. on the day of the patron saint of Freemasons St John the Baptist, four lodges that hitherto had been operating separately joined up to create the Grand Lodge of London. When Theophilus Desaguliers was appointed Grand Warden of the Lodge, he had his friend James Anderson to develop a statute of the fellowship.

In 1723 the statute was published to form the first freemasonic constitution. Its fundamental rules are still observed in lodges even today.

Poznań University library in its Masonic collection has several hundred freemasonic constitutions and statutes. The library boasts to have the first edition of the constitution of the Grand Lodge of London published in 1723.

The constitution of the ancient and honorable Fraternity of Free and Accepted Masons - containing their History, charges, addresses, &c. Printed at Worcester, Massachusetts, 1786.

POWSTANIE WOLNOMULARSTWA W EUROPIE

W drugiej połowie XVII wieku bractwa wolnych mularzy zaczęły przyjmować coraz więcej adeptów ze sfery arystokracji i intelektualistów.

Nowych członków nazwano wolnomularzami „spekulatywnymi” (nie zajmującymi się czynnie budownictwem), a wolnomularze „operatywni” stali się wówczas mniejszością.

W dniu patrona wolnomularzy św. Jana Chrzciciela 24 czerwca 1717 roku cztery loże działające dotychczas samodzielnie, utworzyły Wielką Lożę Londynu. Kiedy Wielkim Dozorcą mianowano Theophila Desaguliersa, polecił on opracowanie ustawy stowarzyszenia swojemu przyjacielowi Jamesowi Andersonowi.

W 1723 roku została ona wydrukowana jako pierwsza konstytucja wolnomularska. Jej podstawowe zasady obowiązują w lożach do dziś.

Wśród druków należących do kolekcji „Masonica BU” znajduje się kilkaset konstytucji i statutów wolnomularskich. Chlubą tych zbiorów pozostaje pierwodruk konstytucji Wielkiej Loży Londynu z 1723 roku.

∴

THE BEGINNINGS OF FREEMASONRY IN EUROPE

In the latter half of the seventeenth century brotherhoods of Free Masons started to accept more and more entrants from aristocracy and members of intellectual circles.

New members were called "speculative" freemasons (i.e. not being involved in actual masonry work), whereas "operative" masons became minority.

On June 24, 1717, i.e. on the day of the patron saint of Freemasons St. John the Baptist, four lodges that hitherto had been operating separately joined up to create the Grand Lodge of London. When Theophile Desaguliers was appointed Grand Warden of the Lodge, he had his friend James Anderson to develop a statute of the fellowship.

In 1723 the statute was published to form the first freemasonic constitution. Its fundamental rules are still observed in lodges even today.

Poznań University Library in its Masonic collection has several hundred Freemasonic constitutions and statutes. The Library boasts to have the first edition of the constitution of the Grand Lodge of London published in 1723.

∴

ŁOŻA WOLNOMULARSKA

„Loża” to równocześnie podstawowa jednostka organizacyjna wolnomularstwa, jak i budynek – siedziba tej jednostki, a także pomieszczenie, w którym odbywają się zebrania wolnomularzy. Cześć loży przeznaczona na zebrania rytualne nazywa się „świątynią”. Symbolizuje świątynię króla Salomona, obraz pierwotnych powiązań pomiędzy człowiekiem i Bogiem. Wolnomularze pracują tutaj nad wprowadzeniem boskiego porządku poprzez samodoskonalenie.

Patronem duchowym wolnomularzy jest legendarny Hiram, architekt pierwotnej Świątyni.

Wszystkie posiedzenia są otwierane, prowadzone i zamykane według rozlicznych rytuałów i symboli, zgodnie z cechową tradycją.

Na stole leży Biblia otwarta na Ewangelii św. Jana. W trakcie prac lożowych zbierane są często fundusze na cele charytatywne, wygłaszane są mowy okolicznościowe, referaty tzw. „deski”, prowadzone są recytacje, śpiewy oraz wykonywane utwory wielkich wolnomularskich kompozytorów.

Podstawą organizacyjną wolnomularstwa są loże świętojańskie zwane błękitnymi. Członkowie tych loż mogą zdobywać stopnie: ucznia, czeladnika i mistrza.

Spośród mistrzów wybiera się zarząd loży: mistrza czcigodnego, jego namiestnika, sekretarza, mówcę, dwóch dozorców. Inne urzędy lożowe to: starszy diakon, młodszy diakon, skarbnik, steward, odźwierny, strażnik zewnętrzny, kapelan, organista, mistrz ceremonii itp.

Każda loża pracuje pod zwierzchnictwem Wielkiej Loży danego kraju, dzięki czemu zaliczana jest do loż regularnych. Wielkie Loże uznają się wzajemnie, różnią się tylko rytami, do których należą.

Ponad lożami świętojańskimi działają loże wyższych stopni rozmaitych rytów.

Najbardziej znany na świecie jest *Ryt Szkocki Dawny i Uznany*, posiadający 33 stopnie wtajemniczenia.

∴

FREEMASONIC LODGE

"Lodge" means a fundamental organisational unit in Freemasonry and, at the same time, the building in which it is located, or even the place in which meetings of Freemasons take place. Part of the lodge is intended to house ritual meetings and, hence, is called the "Temple". It symbolizes the temple of King Solomon, the image of the original relationships between God and man. Here, Freemasons strive to improve themselves internally to facilitate the introduction of God's order. The spiritual patron of Freemasons is the legendary Hiram, the architect builder of the original Temple.

All meetings and conferences are opened, chaired and closed according to numerous rituals and symbols as it is dictated by the tradition.

The Bible, opened on the Gospel of St. John, lays on the table. The meetings often include fund raising for charity, commemoration and ad hoc addresses are delivered, speeches and lectures are given, Masonic papers, recitations and chanting are staged, as well as musical pieces of great Freemasonic composers are performed.

The basic Freemasonic organizational unit is the St. John's lodge, also known as the blue lodge. Members of these lodges are entitled to reach for the following grades: apprentice, journeyman and master.

The executives of the lodge, the honourable (or worshipful) master; his deputy, the secretary of the lodge, speaker and two wardens are elected from among masters. Other offices include: senior deacon, junior deacon, treasurer, steward, tyler, guardian, chaplain, organist, celebrant, etc.

Each lodge operates under the authority (obedience) of Grand Lodge of a given country and therefore belongs to regular lodges. Grand Lodges acknowledge one another and differ only in rites to which they belong to.

Apart from St. John's lodges there are also higher grade lodges of different rites.

The best known is the *Ancient and Accepted Scottish Rite* that has 33 grades of initiation.

∴

Rytualistyczne	
1. Rytuał przyjęcia kandydata	2. Rytuał przyjęcia ucznia
3. Rytuał przyjęcia do loży	4. Rytuał przyjęcia do stopnia
5. Rytuał przyjęcia do stopnia	6. Rytuał przyjęcia do stopnia
7. Rytuał przyjęcia do stopnia	8. Rytuał przyjęcia do stopnia
9. Rytuał przyjęcia do stopnia	10. Rytuał przyjęcia do stopnia
11. Rytuał przyjęcia do stopnia	12. Rytuał przyjęcia do stopnia
13. Rytuał przyjęcia do stopnia	14. Rytuał przyjęcia do stopnia
15. Rytuał przyjęcia do stopnia	16. Rytuał przyjęcia do stopnia
17. Rytuał przyjęcia do stopnia	18. Rytuał przyjęcia do stopnia
19. Rytuał przyjęcia do stopnia	20. Rytuał przyjęcia do stopnia
21. Rytuał przyjęcia do stopnia	22. Rytuał przyjęcia do stopnia
23. Rytuał przyjęcia do stopnia	24. Rytuał przyjęcia do stopnia
25. Rytuał przyjęcia do stopnia	26. Rytuał przyjęcia do stopnia
27. Rytuał przyjęcia do stopnia	28. Rytuał przyjęcia do stopnia
29. Rytuał przyjęcia do stopnia	30. Rytuał przyjęcia do stopnia
31. Rytuał przyjęcia do stopnia	32. Rytuał przyjęcia do stopnia
33. Rytuał przyjęcia do stopnia	34. Rytuał przyjęcia do stopnia
35. Rytuał przyjęcia do stopnia	36. Rytuał przyjęcia do stopnia
37. Rytuał przyjęcia do stopnia	38. Rytuał przyjęcia do stopnia
39. Rytuał przyjęcia do stopnia	40. Rytuał przyjęcia do stopnia
41. Rytuał przyjęcia do stopnia	42. Rytuał przyjęcia do stopnia
43. Rytuał przyjęcia do stopnia	44. Rytuał przyjęcia do stopnia
45. Rytuał przyjęcia do stopnia	46. Rytuał przyjęcia do stopnia
47. Rytuał przyjęcia do stopnia	48. Rytuał przyjęcia do stopnia
49. Rytuał przyjęcia do stopnia	50. Rytuał przyjęcia do stopnia
51. Rytuał przyjęcia do stopnia	52. Rytuał przyjęcia do stopnia
53. Rytuał przyjęcia do stopnia	54. Rytuał przyjęcia do stopnia
55. Rytuał przyjęcia do stopnia	56. Rytuał przyjęcia do stopnia
57. Rytuał przyjęcia do stopnia	58. Rytuał przyjęcia do stopnia
59. Rytuał przyjęcia do stopnia	60. Rytuał przyjęcia do stopnia
61. Rytuał przyjęcia do stopnia	62. Rytuał przyjęcia do stopnia
63. Rytuał przyjęcia do stopnia	64. Rytuał przyjęcia do stopnia
65. Rytuał przyjęcia do stopnia	66. Rytuał przyjęcia do stopnia
67. Rytuał przyjęcia do stopnia	68. Rytuał przyjęcia do stopnia
69. Rytuał przyjęcia do stopnia	70. Rytuał przyjęcia do stopnia
71. Rytuał przyjęcia do stopnia	72. Rytuał przyjęcia do stopnia
73. Rytuał przyjęcia do stopnia	74. Rytuał przyjęcia do stopnia
75. Rytuał przyjęcia do stopnia	76. Rytuał przyjęcia do stopnia
77. Rytuał przyjęcia do stopnia	78. Rytuał przyjęcia do stopnia
79. Rytuał przyjęcia do stopnia	80. Rytuał przyjęcia do stopnia
81. Rytuał przyjęcia do stopnia	82. Rytuał przyjęcia do stopnia
83. Rytuał przyjęcia do stopnia	84. Rytuał przyjęcia do stopnia
85. Rytuał przyjęcia do stopnia	86. Rytuał przyjęcia do stopnia
87. Rytuał przyjęcia do stopnia	88. Rytuał przyjęcia do stopnia
89. Rytuał przyjęcia do stopnia	90. Rytuał przyjęcia do stopnia
91. Rytuał przyjęcia do stopnia	92. Rytuał przyjęcia do stopnia
93. Rytuał przyjęcia do stopnia	94. Rytuał przyjęcia do stopnia
95. Rytuał przyjęcia do stopnia	96. Rytuał przyjęcia do stopnia
97. Rytuał przyjęcia do stopnia	98. Rytuał przyjęcia do stopnia
99. Rytuał przyjęcia do stopnia	100. Rytuał przyjęcia do stopnia

RYTUALISTYKA

Z wdomularstwem ściśle związane są tajemnicze rytuały towarzyszące rozmaitym rytom. Od czasu powstania stanowiły one zagadkę dla profanów. Jednak na początku XVII wieku pojawiły się pierwsze tryptyki zbrodnicze: w 1730 roku *Masonry discovered* Samuela Fribarda, w 1742 roku *Confession des francs-maçons* Louisa Travenca. W tym samym roku *Mme la Marquise de*** wydała serię rysunków dotyczących inicjacji adeptów, a w 1745 roku Johann Martin Bernigerroth opublikował owe rytuały pod tytułem *Les coutumes des Francs-Maçons dans leurs assemblées principalement pour la réception des apprentis et des maîtres, tout nouvellement et sincerement decouvertes*. W zbiorach masonskich Biblioteki Uniwersyteckiej znajdują się kilka egzemplarzy niedrzwanych Bernigerrotha.

RITUALS

Mysterious rituals that accompany various rites are closely connected with Freemasonry. Ever since the very beginning they have posed a puzzle to profanes. However, at the beginning of the eighteenth century, the first writings betraying Masonic secrets appeared. *Masonry discovered* by Samuel Fribard in 1730 and *Confession des francs-maçons* by Louis Travenca in 1742. In the same year *Mme la Marquise de*** published a series of drawings depicting the initiation of novices, while in 1745 Johann Martin Bernigerroth published those engraving under the title *Les coutumes des Francs-Maçons dans leurs assemblées principalement pour la réception des apprentis et des maîtres, tout nouvellement et sincerement decouvertes*. The collection of Poznań University Library includes a number of copies of copperplate engravings by Bernigerroth.

The basic lodge ritual include the ritual of acceptance of a novice to the lodge. After the initiation, the apprentice start using the term "rit". "Rites are not revealed immediately, they have to be experienced" by gradual initiation, arduous discipline and self-improvement.

The most important Freemasonic rites include: Scottish Rectified Rite, French Rite, the Ancient and Accepted Scottish Rite and the Memphis-Memorial Rite. The rituals underline differences concerning ideologies, names of grades, the appearance of the lodge and the colour of the apron, but works of Freemasons that belong to different rites complement rather than exclude one another.

W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu znajdują się masonskie rytuały zbrodnicze: "Masonry discovered" Samuela Fribarda, "Confession des francs-maçons" Louisa Travenca, w tym samym roku "Mme la Marquise de**" wydała serię rysunków dotyczących inicjacji adeptów, a w 1745 roku Johann Martin Bernigerroth opublikował owe rytuały pod tytułem "Les coutumes des Francs-Maçons dans leurs assemblées principalement pour la réception des apprentis et des maîtres, tout nouvellement et sincerement decouvertes". W zbiorach masonskich Biblioteki Uniwersyteckiej znajdują się kilka egzemplarzy niedrzwanych Bernigerrotha.

Johann Martin Bernigerroth, Les coutumes des Francs-Maçons dans leurs assemblées principalement pour la réception des apprentis et des maîtres, tout nouvellement et sincerement decouvertes, P. T. Balthus, Leipzig, 1745.

Plansza nr. 6. RYTUALISTYKA

Kolekcja masonów w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, 2015.

RYTUALISTYKA

Z wolnomularstwem ściśle związane są tajemnicze rytuały towarzyszące różnym rytom. Od czasu powstania stanowiły one zagadkę dla profanów. Jednak na początku XVIII wieku pojawiły się pierwsze tzw. pisma zdradzieckie: w 1730 roku *Masonry dissected* Samuela Pricharda, w 1744 roku *Catéchisme des francs-maçons...* Louisa Travenola. W tym samym roku Mme la Marquise de*** wydała serię rysunków dotyczących inicjacji adeptów, a w 1745 roku Johann Martin Bernigeroth opublikował owe sztychy pod tytułem *Les coutumes des Francs-Masons dans leurs assemblées principalement pour la reception des apprentifs et des maitres, tout nouvellement et sincerement decouvertes*. W zbiorach masońskich Biblioteki Uniwersyteckiej znajduje się kilka egzemplarzy miedziorytów Bernigerotha.

Podstawowym rytuałem lożowym jest przyjęcie kandydata. Po inicjacji uczeń zaczyna używać pojęcia ryt. „Ryty nie są ujawnione od razu, one muszą być przeżywane” przez stopniowe inicjowanie i żmudną pracę nad sobą.

Do najważniejszych rytów wolnomularskich należą: Ryt Szkocki Rektyfikowany, Ryt Francuski, Ryt Szkocki Dawny i Uznany, Ryt Memphis-Misraim. W strukturze obrzędów istnieją różnice dotyczące ideologii, nazwy stopni, wyglądu loży, koloru fartuszka, jednak prace wolnomularzy należących do różnych rytów uzupełniają się wzajemnie.

∴

Showcase # 6

RITUALS

Mysterious rituals that accompany various rites are closely connected with Freemasonry. Ever since the very beginning they have posed a puzzle to profanes. However, at the beginning of the eighteenth century, the first writings betraying Masonic secrets appeared: *Masonry dissected* by Samuel Prichard in 1730 and *Catéchisme des francs-maçons...* by Louis Travenol in 1744. In the same year Mme la Marquise de*** published a series of drawings depicting the initiation of novices, while in 1745 Johann Martin Bernigeroth published these engravings under the title: *Les coutumes des Francs-Masons dans leurs assemblées principalement pour la reception des apprentifs et des maitres, tout nouvellement et sincerement decouvertes*. The collection of Poznań University Library includes a number of copies of copperplate engravings by Bernigeroth.

The basic lodge ritual include the ritual of acceptance of a novice to the lodge. After the initiation, the apprentice start using the term "rite". "Rites are not revealed immediately, they have to be experienced" by gradual initiation, arduous discipline and self-improvement.

The most important Freemasonic rites include: Scottish Rectified Rite, French Rite, the Ancient and Accepted Scottish Rite and the Memphis-Misraim Rite. The rituals underlie differences concerning ideologies, names of grades, the appearance of the lodge and the colour of the apron, but works of Freemasons that belong to different rites complement rather than exclude one another.

∴

SYMBOLIKA

Symbolika stanowi procesie wzbogacenia słownego i intelektualnego, jak wszystkich wolnomularzy, jednak dokładne informacje o symbolice i obrzędach to rzadziej tajemnicy, której znaczenia nie wolno ujawniać.

Niektóre symbole charakterystyczne dla lot świętych symboliki, można zobaczyć na kobiercu obok Świątyni Salomona - wyraz dążenia do wiedzy, chęć doskonalenia się

Trzy światła wolnomularskie. Litery odpowiadają ważną rolę w angażowaniu wyższych wartości i nium: Biblia, Cykiel oraz Węgielca

Trzy małe światła wolnomularskie: Mędrość, Piękność, Siła

Posadzka we wnętrzu świątyni - jakada się, że jest metaforą obronęgą katedry życia, przestrzeń oddziaływania dobra i zła

Słobice - znak rozumu, światła

Kiasky - drugie z mniejszych światel wolnomularstwa. Trzy „małe” światła w łożu for slobice, kładące i mistrz łoża, Symbol obwieńczenia mistrzów

Cykiel - mędrość, wiedza, nauki i ciele

Węgielca - porządek, uczciwość i szczerność, emblemat Czcigodnego łoża

Kamień - mason pracuje nad obróbką symbolicznego kamienia: jako szczer obrabia surowy kamień, jako cześćnik buduje z kamieni ociosanych świątyni, jako mistrz pracuje nad budową własnej

Fortoch - znak pracy

Kobiercy łoża i łóża - reprezentują dło kolumny przy wejściu do Świątyni Salomona ustawione są przy wejściu wewnątrz łoża (właściwie łoża) i łoża (łoża)

Geometria geometryczna - reprezentacja kolumn

Ułtwa G - monogram ultwa, Bóg (God), Geometria - fundament nauki i ciele, bez nich szczer jestelony na przelone spekulacje

Młotek - wiara, wola, moc, praca, dostanie

Płan - rozumowaga i prawo moralne

Pozostawca - równość i harmonia

Kłobka - codzienna praca nad sobą

PRINCIPLE SYMBOLS IN FREEMASONRY

The symbols that are used during the ceremony of initiation constitute the universal language for all Freemasons, though detailed information on the imagery and ritual is a kind of secret that is not to be revealed.

Some symbols that are characteristic for Masons: St. John Lodge displayed on the Freemason's flag include:

King Solomon's Temple - The symbolism of Solomon's Temple. Recognizes the desire to learn and the need to be inspired and ready for self-improvement; symbolizes the building of the world harmony.

The Three Great Lights - self-knowledge, deepen understanding and intensified virtue: the Bible, compass and the square.

The Three Lesser Lights - Wisdom, Beauty and Strength.

Black checkered floor - a metaphor for a human's life, symbolizes the complementary interaction of good and bad.

The Sun - a sign of reason and light.

The Moon - The second of the lesser lights of Freemasonry, the other being the Moon and Master of the lodge. Symbol of open-mindedness.

Compass - wisdom, knowledge, hard sciences.

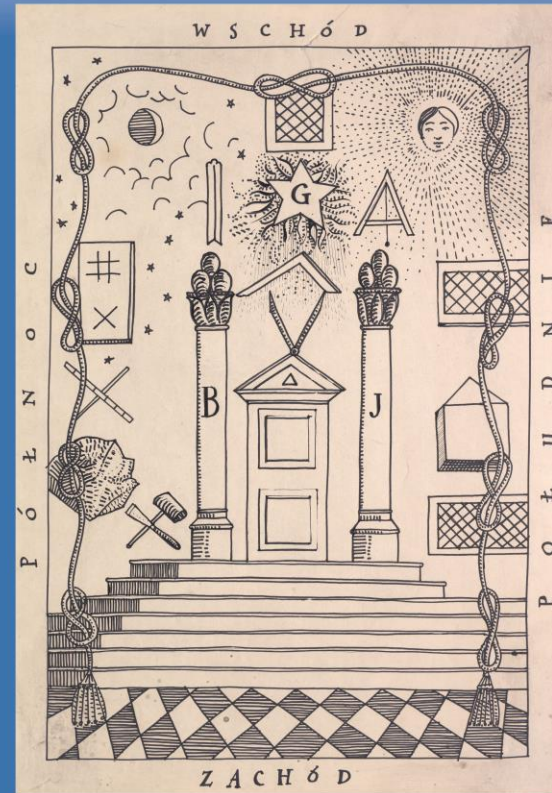
(cut) Square - order, integrity and truthfulness; an emblem of the fraternity of Workful Master.

Altar - Speculative Masons use the altar in two forms: one rough, just as it came from the quarry; representing Man in his ignorant, unenlightened state; and the other, finely finished and ready for its place in the building, represents Man, educated and refined - the apprentice takes the rough stone from the quarry and as it he uses the tools of preparation to achieve the Rough Altar. The craftsman takes the Rough Altar and under his skilled hand it becomes the Perfect Altar and is placed in the building according to the plan of the Master.

Apron - symbolizes hard work, protection, and caring.

Jacks and Boss columns - a reference to the columns of the Temple of King Solomon, placed at the entrance made each Lodge, symbolize assistance (jacks) and strength (Boss), also the Pillar of Mercy (jacks) and Pillar of Severity (Boss).

The Masonic Working Site - representation of a Lodge.

Historia, Wielki Łódzki Nurtowski Półki

SYMBOLIKA

Symbole stosowane podczas wtajemniczenia stanowią uniwersalny język wszystkich **wolnomularzy, jednak dokładne informacje o symbolice i obrządkach to rodzaj tajemnicy, której znaczenia nie wolno ujawniać.**

Niektóre symbole charakterystyczne dla łóż świętojańskich można zobaczyć na kobiercu obok:

- Świątynia Salomona - wyraz dążenia do wiedzy, chęć doskonalenia się;
- Trzy wielkie światła wolnomularskie, które odgrywają ważną rolę w pogłębianiu wyższych wartości i norm: Biblia, cyrkiel oraz węgielnica;
- Trzy małe światła wolnomularskie: Mądrość, Piękność, Siła
- Posadzka we wzór szachownicy - zakłada się, że jest metaforą obrazującą ludzkie życie, przestrzeń oddziaływania dobra i zła;
- Słońce - znak rozumu, światła;
- Księżyc - drugie z mniejszych światel wolnomularstwa. Trzy „małe” światła w loży to: słońce, księżyc i mistrz loży. Symbol oświecenia mistrzów;
- Cyrkiel - mądrość, wiedza, nauki ścisłe;
- Węgielnica - porządek, uczciwość i szczerłość; emblemat Czcigodnego loży;
- Kamień - mason pracuje nad obróbką symbolicznego kamienia: jako uczeń obrabia surowy kamień, jako czeladnik buduje z kamieni ociosanych ściany Świątyni, jako mistrz pracuje nad budową sklepień;
- Fartuch - znak pracy;
- Kolumny Jakin i Boaz – nawiązują do kolumn przy wejściu do Świątyni Salomona ustawione są przy wejściu wewnątrz każdej loży symbolizują stałość i siłę;
- Gwiazda gorejąca - reprezentacja boskości;
- Litera G - monogram słów: *Bóg* (God), *Geometria* - fundament nauk ścisłych, bez nich skazani jesteśmy na próżne spekulacje;
- Młotek - władza, wola, moc, praca, działanie;
- Pion - równowaga i prawo moralne;
- Poziomica - równość i harmonia;
- Kielnia - codzienna praca nad sobą.

∴

PRINCIPLE SYMBOLS IN FREEMASONRY

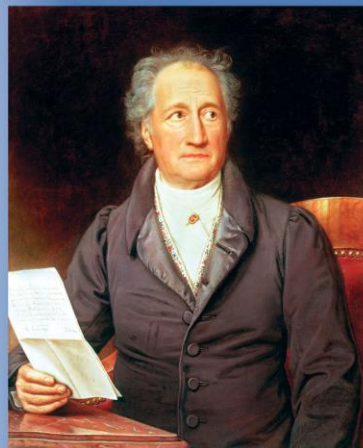
The symbols that are used during the ceremony of initiation constitute the universal language for all Freemasons, though detailed information on the imagery and rituals is a kind of secret that is not to be revealed.

Some symbols that are characteristic for Masonic St. John lodges displayed on the Freemason's rug include:

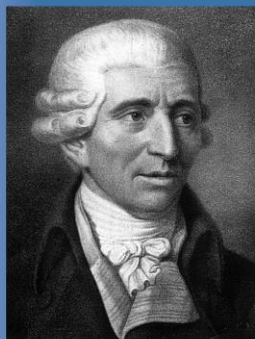
- King Solomon's Temple - The Symbolism of Solomon's Temple. Recognizes the desire to learn and the need to be inspired and ready for self-improvement; symbolizes the building of the world harmony ;
- The Three Great Lights self-knowledge, deepen understanding and intensified virtue: the Bible, compass and the square;
- The Three Lesser Lights: Wisdom, Beauty and Strength
- Tiled checkered floor – a metaphor for a human's life, symbolizes the complementary interaction of good and bad;
- the Sun – a sign of reason and light;
- the Moon – the second of the lesser lights of Freemasonry, the other being the Moon and Master of the lodge. Symbol of open-mindedness
- Compass – wisdom, knowledge, hard sciences;
- (set) Square – order, integrity and truthfulness; an emblem of the fraternity of Worshipful Master;
- Ashlar - Speculative Masons use the ashlar in two forms: one rough, just as it came from the quarry, representing Man in his ignorant, uncultivated state; and the other, finely finished and ready for its place in the building, represents Man, educated and refined - the apprentice takes the rough stone from the quarry and on it he uses the tools of preparation to achieve the Rough Ashlar. The craftsman takes the Rough Ashlar and under his skilful hand it becomes the Perfect Ashlar and is placed in the building according to the plan of the Master;
- Apron - symbolizes hard work, protection, and caring;
- Jachin and Boaz columns – a reference to the columns at the Temple of King Solomon, placed at the entrance inside each lodge, symbolize persistence (Jachin) and strength (Boaz); also the Pillar of Mercy (Jachin) and Pillar of Severity (Boaz):
- The Masonic Blazing Star – representation of divinity;

- The letter G - The letter 'G' refers to God, or to a supreme being, or Geometry – the first and noblest of sciences, without which we would be doomed for futile speculations. A belief in a supreme being is a requirement for membership of a Freemasons' Lodge.
- The Common Gavel – power, authority, volition, might, work and action;
- Plumb line – balance, equilibrium and a symbol of Moral Law;
- Spirit Level – it represents equality and harmony. It thus relates to the Masonry concept of God as the Father of Mankind and all men as brothers to one another.
- Trowel – the everyday work on one's perfection.

∴

Johann Wolfgang von Goethe

Immanuel Kant

WOLNOMULARSTWO W XVIII WIEKU

Rozwój i działalność filozofii w epoce Oświecenia sprzyjały rozprzestrzenianiu się wolnomularstwa z Anglii do innych krajów. Po powstaniu w licznych państwach pierwotnych lodź zaczęły pojawiać się organizacje, które formowały, biorąc za przykład dawne bractwa wolnomularzy. Chociaż racjonalnych pojawiły się w wolnomularstwie poglądy mistyczne. W ich ramach pozostawiono miejsce dla odwołania się do tradycji i symboliki. Wśród nich na przykład: m. in. Illuminati, czy też krewiciele masonizmu - Filozof (Przyjaciel Prawdy). Nawiązał do nich autor Reformowanego Obrzędu Szkockiego Saint-Martin i twórca rytuału egipskiego Józef Balsamo (Cagliostro). Pod koniec XVIII w. przeważyły poglądy racjonalistyczne.

Podczas wojny o niezależność Stanów Zjednoczonych wolnomularze ułożyli tekst Deklaracji Niepodległości (1776 r.) i Konstytucji. We Francji przyczynili się do opracowania Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela (1789 r.), a później pierwszej Konstytucji (1791 r.). Terror jakobinów spowodował, że życie lożowe we Francji zamarło aż do przewrotu termidorialskiego. Przez cały ten czas ostrog dla wolnomularzy były państwa skandynawskie, protestanckie kraje niemieckie i Anglia.

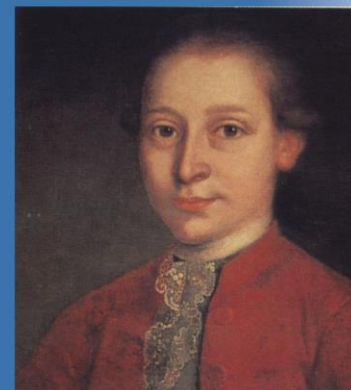
Do wolnomularstwa należało w XVIII wieku nie tylko wielu monarchów (np. król Prus Fryderyk Wielki, cesarz Franciszek Stefan), ale także encyklopedyści (Montesquieu, Voltaire) oraz ludzie kultury, m.in. Goethe, Mozart, Haydn.

FREEMASONRY IN THE EIGHTEENTH CENTURY

The development of philosophy during the Age of Enlightenment had a favourable effect upon the propagation of Freemasonic ideals from England to other countries. Following the creation of the first lodges, organizations that were based on old-time secret Freemasonic brotherhoods sprung up in numerous countries across the continent. Mystical ideas, on top of rational ones, started to surface. Within the framework of this mindset, the initial intention was to revive knight orders, thus the stress was more on mysticism and theology (of the Illuminati, or apostles of Martinism - The Society of the Friends of Truth, among others). The latter group included the author of the *Reformed Scottish Rite* - Saint-Martin and the creator of the Egyptian rite Giuseppe Balsamo (Cagliostro). Towards the end of the eighteenth century, however, rationalistic views and ideas were in advance.

During the war of independence of the United States, it was Freemasons that composed the text of the Declaration of Independence (1776) and the American Constitution. In France, they were among those responsible for drawing up the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789 r.), and, then, the first Constitution (1791 r.). The ensuing Jacobean terror made lodge activity in France suspended until the Thermidorian reaction. Throughout all that time the only countries where Freemasonry could thrive were those in Scandinavia, the protestant German lands and England.

Not only nineteenth century monarchs were Freemasons (e.g. Frederic the Great of Prussia or Kaiser Franz Stephan), but Freemasons were to be found among the Encyclopedistes such as Montesquieu and Voltaire, as well as other prominent figures in culture like Goethe, Mozart and Haydn.

Wolfgang Amadeus Mozart

WOLNOMULARSTWO W XVIII WIEKU

Rozwój i działalność filozofii w epoce Oświecenia sprzyjały rozprzestrzenianiu się wolnomularstwa z Anglii do innych krajów. Po powstaniu w licznych państwach pierwszych łóż zaczęły pojawiać się organizacje, które formowano, biorąc za przykład dawne tajne bractwa wolnomularzy. Obok racjonalnych pojawiły się w wolnomularstwie poglądy mistyczne. W ich ramach początkowo dążono do odrodzenia zakonów rycerskich, później kładziono nacisk na mistycyzm i teozofię, m. in. *Illuminaci*, czy też krzewiciele martyńizmu - *Filaleci (Przyjaciele Prawdy)*. Należeli do nich autor *Zreformowanego Obrządku Szkockiego* Saint-Martin i twórca rytuału egipskiego Józef Balsamo (Cagliostro). Pod koniec XVIII w. przewagę uzyskały poglądy racjonalistyczne.

Podczas wojny o niezależność Stanów Zjednoczonych wolnomularze ułożyli tekst Deklaracji Niepodległości (1776 r.) i Konstytucji. We Francji przyczynili się do opracowania Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela (1789 r.), a później pierwszej Konstytucji (1791 r.). Terror jakobinów spowodował, że życie lożowe we Francji zamarło aż do przewrotu termidoriańskiego. Przez cały ten czas ostoją dla wolnomularzy były państwa skandynawskie, protestanckie kraje niemieckie i Anglia.

Do wolnomularstwa należało w XVIII wieku nie tylko wielu monarchów (np. król Prus Fryderyk Wielki, cesarz Franciszek Stefan), ale także encyklopedyści, Monteskiusz, Voltaire oraz ludzie kultury, m.in. Goethe, Mozart, Haydn.

∴

Showcase # 8

FREEMASONRY IN THE EIGHTEENTH CENTURY

The development of philosophy during the Age of Enlightenment had a favourable effect upon the propagation of Freemasonic ideals from England to other countries. Following the creation of the first lodges, organizations that were based on old-time secret Freemasonic brotherhoods sprung up in numerous countries across the continent. Mystical ideas, on top of rational ones, started to surface. Within the framework of this mindset, the initial intention was to revive knight orders, then the stress was more on mysticism and theosophy (cf. the *Illuminati*, or apostles of Martinism - The Society of the Friends of Truth, among others). The latter group

included the author of the *Reformed Scottish Rite* Saint–Martin and the creator of the Egyptian rite Giuseppe Balsamo (Cagliostro). Towards the end of the eighteenth century, however, rationalistic views and ideas were in advance.

During the war of independence of the United States it was Freemasons that composed the text of the Declaration of Independence (1776) and the American Constitution. In France, they were among those responsible for drawing up the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789 r.), and, then, the first Constitution (1791 r.). The ensuing Jacobean terror made lodge activity in France suspended until the Thermidorian reaction. Throughout all that time the only countries where Freemasonry could thrive were those in Scandinavia, the protestant German lands and England.

Not only nineteenth century monarchs were Freemasons (e.g. Frederic the Great of Prussia or Kaiser Franz Stephan), but Freemasons were to be found among the *Encyclopédistes* such as Montesquieu and Voltaire, as well as other prominent figures in culture like Goethe, Mozart and Haydn.

∴

WOLNOMULARSTWO W XIX WIEKU

011. planina, Coust de "systemes combines" Systemes combines des Anciennes et Nouvelles Initiations, Atlas, 2, 2, 11 (ca. 1817)

Po przejęciu władzy w Francji przez Napoleona rozpoczął się „złoty” czas dla wolnomularzy. Różni wiodli Wschód Francji, Włoszech, gdzie działały już masonerie. Formowano nowe wysłowne i przygotowano do nich różnorodnych masonów, którzy następnie tworzyli nowe loże pod opieką Wielkiego Wschodu Francji lub tworzyli Władze Wschodu Narodowe. W tym czasie powstał w Ameryce nowy obrządek: Był Sikacki Dawny i Uznany.

W drugiej połowie XIX w., w poszczególnych państwach Europy Zachodniej dochodziło do coraz większej konsolidacji wolnomularzy poprzez formowanie Wielkich Loż. Jednocześnie stopniowo odseparowywano się od braci z zagranicy. W dużym stopniu decydowała o tym, zwłaszcza we Włoszech i Niemczech, sytuacja polityczna.

FREEMASONRY IN THE NINETEENTH CENTURY

Following the seizure of power in France by Napoleon Freemasonry enjoyed the Golden Age of its prosperity. The Grand Orient of France flourished, for wherever Napoleon's forces traveled, military lodges were established where the indigenous population was admitted who, in turn, formed new lodges under obedience to the Grand Orient of France or created Grand Easts of their own. At that time, the Ancient and Accepted Scottish Rite was adopted in America.

The latter half of the nineteenth century saw an increasing consolidation of Freemasons in individual European countries by means of the formation of Grand Lodges. At the same time, gradually, the process of repudiation from brothers abroad became more and more pronounced. One of the contributive major factors responsible for the above was, especially in Italy and the German lands, the contemporary political situation.

Edward VII, Albert Edward von Sachsen-Coburg und Gotha
Książę był pierwszym królewskim stowarzyszeniem wolnomularskim. W 1875 został Wielkim Mistrzem (dorzeczon) Wielkiej Loży Anglii co dało nowy impuls do rozwoju wolnomularstwa.

WOLNOMULARSTWO W XIX WIEKU

Po przejęciu władzy we Francji przez Napoleona rozpoczął się „złoty” czas dla wolnomularzy. Rozkwitł Wielki Wschód Francji. Wszędzie, gdzie dotarły siły napoleońskie, formowano loże wojskowe i przyjmowano do nich rdzennych mieszkańców, którzy następnie tworzyli nowe loże pod opieką Wielkiego Wschodu Francji lub tworzyli Wielkie Wschody Narodowe. W tym czasie powstał w Ameryce nowy obrządek: Ryt Szkocki Dawny i Uznany.

W drugiej połowie XIX w., w poszczególnych państwach Europy Zachodniej dochodziło do coraz większej konsolidacji wolnomularzy poprzez formowanie Wielkich Lóż. Jednocześnie stopniowo odseparowywano się od braci z zagranicy. W dużym stopniu decydowała o tym, zwłaszcza we Włoszech i Niemczech, sytuacja polityczna.

∴

Showcase # 9

FREEMASONRY IN THE NINETEENTH CENTURY

Following the seizure of power in France by Napoleon Freemasonry enjoyed the Golden Age of its prosperity. The Grand Orient of France flourished. For wherever Napoleon's forces traveled, military lodges were established where the indigenous population was admitted who, in turn, formed new lodges under obedience to the Grand Orient of France or created Grand Easts of their own. At that time, the *Ancient and Accepted Scottish Rite* was adopted in America.

The latter half of the nineteenth century saw an increasing consolidation of Freemasons in individual European countries by means of the formation of Grand Loges. At the same time, gradually, the process of repudiation from brothers abroad became more and more pronounced. One of the contributive major factors responsible for the above was, especially in Italy and the German lands, the contemporary political situation.

∴

WOLNOMULARSTWO W XX WIEKU

Od początku XX wieku w wolnomularstwie panował trend nawiązania współpracy przez Wielkie Loże. W tym celu organizowano światowe kongresy. Po I wojnie światowej powstało *Stowarzyszenie Zjednoczenie Wolnomularskie* z siedzibą w Genewie. Członkowie tej organizacji w opuszczonych krajach znaleźli schronienie we Francji.

Przeciwnicy wolnomularstwa zahamowali zdobycie władzy w wielu krajach Europy przez reżimy totalitarne. Po wybuchu II wojny światowej wolnomularze uchylili przemieli się do Wielkiej Brytanii. Po zwycięstwie alianatów w 1945 r. reaktywacja wolnomularstwa nastąpiła jedynie w państwach zachodnich. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej, odrodzenie wolnomularstwa nastąpiło dopiero po 1989 roku.

FREEMASONRY IN THE TWENTIETH CENTURY

From the onset of the twentieth century the guiding trend in Freemasonry was to cooperate using Grand Lodges as platforms for rapprochement. To achieve that, international congresses were organized. After WWI the *International Masonic Association of the World* in Geneva was organized. Members of lodges that were forced to abandon their home countries fleeing from persecution found sanctuary in France.

Further development of Freemasonry was thwarted by the seizure of power by totalitarian regimes in many parts of Europe. After the outbreak of WWII, Freemason-exiles found their way to Great Britain. After the defeat of Nazi Germany in 1945, Freemasonry was revived only in Western Europe. And it is only as late as after 1989 that Masonic lodges were reestablished in Central and Eastern European countries.

AMMLA

Association of Masonic Museums Libraries and Archives in Europe
Europejskie Stowarzyszenie Muzeów, Bibliotek i Archiwów Wolnomularskich

Stowarzyszenie o charakterze „non profit” zrzeszające muzea, biblioteki i archiwa, *AMMLA* gromadzi, opracowuje i udostępnia przedmioty zabytkowe, druki i dokumenty materialnego dziedzictwa kulturalnego bractw i rytułów wolnomularskiego w Europie i szerzej, promując rozwój kulturalnego i społecznego Europy w tym czasie.

Członkami stowarzyszenia są muzea, biblioteki i archiwa, założone przez organizacje wolnomularskie, obecnie zarządzane przez specjalnie powołane do tego celu fundacje.

AMMLA jest głównym w Europie forum, na którym pracownicy tej współpracującej dziedziny mogą się spotykać i wymieniać doświadczenia. W związku z tym jest jedyną organizacją, która może się podjąć zadania kosztownej digitalizacji druków i dokumentów wolnomularskich znajdujących się w muzeach, bibliotekach i archiwach europejskich.

Od 1987 roku Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu uczestniczyła w kongresach *AMMLA* jako obserwator, a od 2012 roku jest pełnoprawnym członkiem tego stowarzyszenia.

AMMLA

Association of Masonic Museums Libraries and Archives in Europe

A non-profit association that includes museums, libraries and archives collecting, processing and providing access to documents, books and historic objects that constitute cultural heritage of the 300-year long history of Freemasonry in Europe and, more broadly, of the heritage of the cultural and social development in Europe.

Members of the Association are museums, libraries, archives founded by Freemasonic organisations that are currently managed by specially created foundations.

AMMLA is the only forum in Europe dedicated to fostering and improving relationships between specialists where they can meet and exchange their experience and knowledge. Consequently, it is the only organisation in a position to coordinate and develop all necessary work on digitisation of Freemasonic prints and documents currently held in museums, libraries and archives in Europe. Since 1987, Poznań University Library has been participating in *AMMLA* congresses and, since 2012, is its full member.

Plansza nr. 10 WOLNOMULARSTWO W XX WIEKU

WOLNOMULARSTWO W XX WIEKU

Od początku XX wieku w wolnomularstwie panował trend nawiązania współpracy przez Wielkie Łoże. W tym celu organizowano światowe kongresy. Po I wojnie światowej powstało *Międzynarodowe Zjednoczenie Wolnomularskie* z siedzibą w Genewie. Członkowie łóż zmuszeni do opuszczenia ojczystych krajów znaleźli schronienie we Francji.

Rozwój wolnomularstwa zahamowało zdobycie władzy w wielu krajach Europy przez reżymy totalitarne. Po wybuchu II wojny światowej wolnomularze-uchodźcy przenieśli się do Wielkiej Brytanii. Po zwycięstwie aliantów w 1945 r. reaktywacja wolnomularstwa nastąpiła jedynie w państwach zachodnich. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej, odrodzenie wolnomularstwa nastąpiło dopiero po 1989 roku.

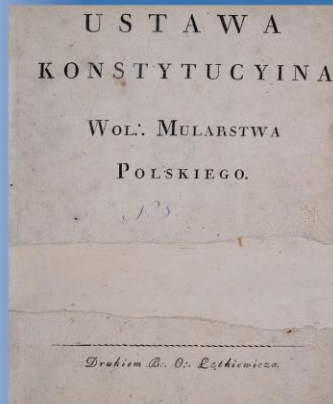
∴

FREEMASONRY IN THE TWENTIETH CENTURY

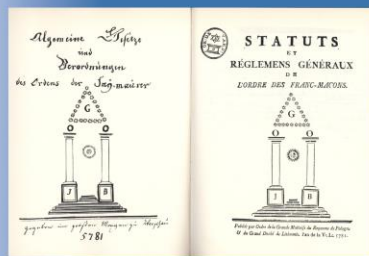
From the onset of the twentieth century the guiding trend in Freemasonry was to cooperate using Grand Lodges as platforms for rapprochement. To achieve that, international congresses were organized. After WWI the *International Masonic Association of the World* in Geneva was organized. Members of lodges that were forced to abandon their home countries fleeing from prosecution found sanctuary in France.

Further development of Freemasonry was thwarted by the seizure of power by totalitarian regimes in many parts of Europe. After the outbreak of WWII, Freemasons-exiles found their way to Great Britain. After the defeat of Nazi Germany in 1945 Freemasonry was revived only in Western Europe. And it is only as late as after 1989 that Masonic lodges were reestablished in Central and Eastern European countries.

∴

Witold Jermolajewicz Wł.: Malarstwo Polskiego, Warszawa, 2021

Dzięk Krystian, Kwartalnik / History Graduate, Wielkoceńskie Muzeum Polskiego / Wielkoceńskie Muzeum Polskiego, Kwartalnik, Warszawa, 2021

WOLNOMULARSTWO NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU W POLSCE

Zajęciem pierwszych 16 masonów w Rzeczypospolitej było utworzenie w Warszawie tzw. Bractwo Czerwone (1723 r.). W latach czterdziestych XVIII wieku, w Warszawie powstały filie utworzonej w Dreźnie Joty Trzech Białych Orłów. Na skutek nacisków duchowieństwa po bulli Klementa XII (1768 r.) loże masonskie na terenie Rzeczypospolitej w czasach takich nie działały długo. Okres reaktentu nastąpił po intronizacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764 r.).

Integracja wolnomularstwa w Polsce miała miejsce po odwołaniu Konstytucji Wielkiego Wschodu Polski (1794 r.). Autorami Konstytucji Trzeciego Maja pozostali obrat Śerpiu Czerwonemu był bratem wszystkich wolnomularzy. Colonowanie 16) nastąpił się potem wśród inicjatorów insurekcji kościuszkowskiej. Po klęsce powstała i trzecim rozporządzeniem oni do Francji i Włoch, gdzie zasilił szeregi Legionów Polskich gen. Henryka Dąbrowskiego i Legii Nadbrunnej gen. Karola Kniaźniczki.

W Królestwie Warszawskim odrodził się Wielki Wschód Polski, powstały loże wojskowe i cywilne, w tym siedmiostopniowym, takie jak Bractwo Polacy Zjednoczeni w Warszawie. Po pogromie Wielkiej Armii Jima 1813 r. zawieszono działalność wolnomularstwa w Królestwie Warszawskim. Indy w 1815 r. do Księstwa Księstwa, utworzonego na podstawie postanowień Kongresu Wiedeńskiego, powrócił polnierz polski, odrodził się dotychczasowe, a także powstawały nowe loże symboliczne, oraz kapituła. Istniały one do czasu, aż gen. Zajęcek zawiesił ich działalność (1821 r.), a car Aleksander wydał nakaz rozwiązania (1822 r.). Po upadku Powstania listopadowego (1830-1831 r.) policy wolnomularze emigrowali i włączali do 101 w Europie Zachodniej.

FREEMASONRY IN POLAND AT THE TURN OF THE 18TH AND 19TH CENTURY

Initially, the precursor to the first Freemasonic lodges in the Republic of Poland was the so-called *la Confrérie Rouge* founded in Warsaw in 1721. In the 1740s, branches of the Leipzig-based *Three White Eagles* lodge were established in Warsaw. As a result of pressure from the upper clergy following the papal bull issued by Pope Clement XII (1738 r.), Freemasonic lodges in Poland were not active long during the so-called Saxon period of Polish history, while their rebirth and prosperity came back after the enthronement of King Stanisław August Poniatowski (1764).

The integration of Freemasonry in Poland accelerated after the Constitution of Great East of Poland was enacted (1791 r.). The authors of the Third May Constitution at the Four Year Sejm (Polish Diet) included Freemasons. Later that decade, members of lodges were also in the vanguard of the Kościuszko Uprising. After the defeat of the uprising and the third and final partition of Poland, most of them emigrated to France and Italy, where they volunteered to the Polish Legions of General Henryk Dąbrowski and the Danube Legion of General Karol Kniaźniczki.

When the Grand East of Poland was reborn in the Duchy of Warsaw, military and civil lodges in seven-degree rite, such as *Bractwo Polacy Zjednoczeni* (United Polish Brethren), were reestablished in Warsaw. After the defeat of the Grand Army in winter 1813, the activity of Freemasonry in the Duchy of Warsaw was suspended. When after 1814 Polish soldiers returned to Congress Poland, created by the Congress of Vienna, some of the lodges were revived, while new symbols and chapter lodges were also founded. They were operative until General Zajęcek suspended them in 1821, whereas Tsar Alexander dissolved them in 1822, after the fall of the November Uprising (1830-1831 r.). Polish Freemasons went on exile and joined lodges in Western Europe.

Działo się pod Wschodem Warszawskim dnia 29 Mca Drugiego, R.: p.: s.: 5020. czyli Ery powszechny dnia 29 Mca Kwieciana roku 1820.

NA CHW.: W.: SW.: BUDOWNIKA.

My niżej podpisani Reprezentanci Pełnomocnicy Łoż Kapitularnych wyższych i niższych, Łoż prowincjonalnych, oraz Łoż 8° Jana składających Wielki Wschód Polski.

Zapatrzywszy się na rządzące Nas dotąd Ustawy w dniu 26. Mca XII. r.: p.: s.: 5705. przez poprzedników naszych przyjęte, i zważywszy, że stan teraźniejszy Wolno-Mularstwa Polskiego wskazuje potrzebę uzupełnienia tychże Ustaw; po wyznaczeniu do tego dzieła osobny Komisji, która owoc pracy swojej Wsp.: Warstawi W.W.: U-rzdników W.: Wschodu przedstawiła, jako też po znieleniu się za pośrednictwem W.: Mistrza naszego, z najwyższą Władzą dogmatyczną, po-dpełnioną nakoniec rozządze, należycie opatr-

Witold Jermolajewicz Wł.: Malarstwo Polskiego, Warszawa, 2021

WOLNOMULARSTWO NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU W POLSCE

Zalążkiem pierwszych łóż masońskich w Rzeczypospolitej było utworzone w Warszawie tzw. *Bractwo Czerwone* (1721 r.) W latach czterdziestych XVIII wieku w Warszawie powstały filie utworzonej w Dreźnie loży *Trzech Białych Orłów*. Na skutek nacisków duchowieństwa po bulli Klemensa XII (1738 r.) loże masońskie na terenie Rzeczypospolitej w czasach saskich nie działały długo. Okres rozkwitu nastąpił po intronizacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764 r.).

Integracja wolnomularstwa w Polsce miała miejsce po uchwaleniu Konstytucji Wielkiego Wschodu Polski (1784 r.). Autorami Konstytucji Trzeciego Maja podczas obrad Sejmu Czteroletniego byli przede wszystkim wolnomularze. Członkowie łóż znaleźli się potem wśród inicjatorów insurekcji kościuszkowskiej. Po klęsce powstania i trzecim rozbiorze emigrowali oni do Francji i Włoch, gdzie zasilali szeregi Legionów Polskich gen. Henryka Dąbrowskiego i Legii Naddunajskiej gen. Karola Kniaziewicza.

W Księstwie Warszawskim odrodził się Wielki Wschód Polski, powstały loże wojskowe i cywilne, w rycie siedmiostopniowym, takie jak *Bracia Polacy Zjednoczeni* w Warszawie. Po pogromie Wielkiej Armii zimą 1813 r. zawieszono działalność wolnomularstwa w Księstwie Warszawskim. Kiedy w 1814 r. do Królestwa Kongresowego, utworzonego na podstawie postanowień Kongresu Wiedeńskiego, powrócili żołnierze polscy, odrodziły się dotychczasowe, a także powstawały nowe loże symboliczne, oraz kapitularne. Istniały one do czasu, aż gen. Zajączek zawiesił ich działalność (1821 r.), a car Aleksander wydał nakaz rozwiązania (1822 r.). Po upadku Powstania Listopadowego (1830-1831 r.) polscy wolnomularze emigrowali i wstępowali do łóż w Europie Zachodniej.

∴

Showcase # 11

FREEMASONRY IN POLAND AT THE TURN OF THE 18TH AND 19TH CENTURY

Initially, the predecessor to the first Freemasonic lodges in the Republic of Poland was the so-called *la Confrérie Rouge* founded in Warsaw in 1721. In the 1740s, branches of the Leipzig-based *Three White Eagles* lodge were established in Warsaw. As a result of pressure from the upper clergy following the papal bull issued by Pope Clement XII (1738 r.), Freemasonic lodges

in Poland were not active long during the so-called Saxon period of Polish history, while their rebirth and prosperity came back after the enthronement of King Stanisław August Poniatowski (1764).

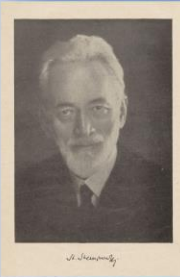
The integration of Freemasonry in Poland accelerated after the Constitution of Great East of Poland was enacted (1784 r.). The authors of the Third May Constitution at the Four Year Sejm (Polish Diet) included Freemasons. Later that decade, members of lodges were also in the vanguard of the Kosciusko Uprising. After the defeat of the uprising and the third and final partition of Poland, most of them emigrated to France and Italy, where they volunteered to the Polish Legions of General Henryk Dąbrowski and the Danube Legion of General Karol Kniaziewicz.

When the Grand East of Poland was reborn in the Duchy of Warsaw, military and civil lodges in seven-degree rite, such as *Bracia Polacy Zjednoczeni* (United Polish Brethren), were reestablished in Warsaw. After the defeat of the Grand Army in winter 1813, the activity of Freemasons in the Duchy of Warsaw was suspended. When after 1814 Polish soldiers returned to Congress Poland, created by the Congress of Vienna, some of the lodges were revived, while new symbolic and chapter lodges were also founded. They were operative until General Zajączek suspended them in 1821, whereas Tsar Alexander dissolved them in 1822. After the fall of the November Uprising (1830-1831 r.), Polish Freemasons went on exile and joined lodges in Western Europe.

∴

ZNANI POLSCY WOLNOMULARZE

WELL-KNOWN POLISH FREEMASONS

Ignacy Potocki (1750-1809)

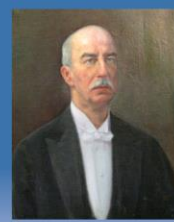
Stanisław Kostka Potocki (1755-1821)

Jan Adolf Lipski (1926-1991)

Andrzej Strąg (Andrzej Strąg, pseudonym: Tadeusz Golecki, 1871-1937)

Gabriel Narutowicz (1865-1922)

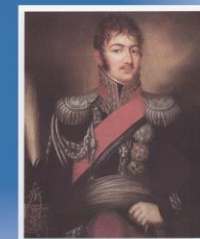
Walerian Łukasiński (1798-1868)

Ignacy Potocki (1750-1809)

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821)

Jan Adolf Lipski (1926-1991)

Wielki wstawieniem w XVII w. porządku organizacji masonowskich w Rzeczypospolitej zaczęto formować loge. Najwcześni to richi, lubie i obywatelskich, reprezentantów różnych rzemioł. Od początku znaczącą część stanowią wśród nich dyplomaci, politycy, dziennikarze, działacze społeczni. Nowych członków przyjmowano do logi do 100 osób, w tym w tym czasie w Krakowie w Krakowie Polska (1821), a następnie w XX wieku w okresie międzywojennym i po obaleniu systemu socjalistycznego. Wielu z nich dzięki swojej aktywnej działalności patriotyczno-nepolitycznej przeszło do historii. Do najbardziej znanych należą m.in.:

Ignacy Potocki (1750-1809) – jeden z twórców Konstytucji Trzeciego Maja, członek Komisji Edukacji Narodowej w 1790, członek Rady Narodowej.
Najwcześniejszy nauczyciel do logi Królestwa pod Gwiazdą Polarną, w latach 1781-1782 pełnił funkcję Wielkiego Mistrza Wielkiego Wschodu Narodowego Polski, a w czasach królestwa Warszawskiego był członkiem loży *Sąpiazyna*.

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821) – wybitny polityk, generał, działacz oświatowy, krytyk literacki, poeta, tłumacz. Od 1790 r. jeden z pierwszych i najbardziej wybitnych wolnomularzy polskich, a od 1822 r. – Wielki Mistrz Wielkiego Wschodu Narodowego Polski.

Gen. Jan Henryk Dąbrowski (1755-1818) – sławny bohater polskiego hymnu narodowego, organizator legionów polskich we Włoszech. Podczas kampanii wojennej Bonaparte'a należał do jednej z 101 wiosek, a w okresie Królestwa Warszawskiego (1807-1813) był koszarowym kaptur w poznańskiej loży *Braća Francuzi / Polscy bracia* (Francis et Polonis fratres) oraz członkiem honorowym loży *Przed pod Trzema Słupkami* (Przed trzema słupkami) w Warszawie.

Dr. Adolf Pomianowski (1769-1818) – bratowiec i inżynier, twórca Stanisław Augusta Bonaparte'owskiego, minister wojny i Wielki Wzrost Wschodu w okresie Królestwa Warszawskiego, marszałek Francji. Był członkiem honorowym loży *Braća Polscy* (Bracia Polacy) w Warszawie, a w 1813 r. kandydował na Wielkiego Mistrza Wielkiego Wschodu. Zginął w trakcie „bitwy narodowej” pod Lipskiem (18-19-1813 r.).

Walerian Łukasiński (1798-1868) – twórca Wolnomularstwa Narodowego (od 1821 r. Towarzystwo Patriotyczne) oraz bratowiec, organizator niepodległościowej opozycji na szlacheckich masonach. Należał do loży *Wolność* (Wolność) w Lublinie oraz loży *Jedność* w Zamósiu.

Gabriel Narutowicz (1865-1922) – pierwszy prezydent II RP, jeden z najbardziej znanych twórców strukturalistycznej teorii w języku. W Warszawie był członkiem loży *Wolność* (Wolność) w Warszawie.

Andrzej Strąg (pseudonim literacki: wiersze masonów, Tadeusz Golecki, 1871-1937) – pisarz, publicysta, działacz społeczny. Do wolnomularstwa wstąpił w 1918 r., a w 1920 był wiceprezyszem Wielkiej Loży Narodowej. Przekazał „język zakładowy” Stanisławowi Borowicki.

Jan Adolf Lipski (1926-1991) – publicysta, historyk, krytyk literacki, polityk, działacz socjalistyczny i przewodniczący Polskiej Partii Socjalistycznej. Do wolnomularstwa przystąpił w 1961 w loży „Kopernik”, gdzie nadał mu w 1962 r. stopień mistrza.

Stanisław Stempowski (1870-1952) – działacz społeczny, poeta i tłumacz. Współzałożył i przewodniczył Polskiej Centralizacji Demokratycznej na Ukrainie. Przyjął do masonerii w 1923 r. (loża „Kopernik”) został w 1923 roku wybrany na sekretarza Wielkiej Loży Narodowej. Po 1933-1938 roku występował z masonem.

Along with the creation of the first Masonic organizations in the Republic of Poland in the 18th century, lodges started to form. The lodges attracted people with different interests and representing different parts of life. From the start a considerable number of lodge members included diplomats, politicians, military officers and social activists. New members were admitted to lodges until the 18th century in the Kingdom of Poland (Congress Poland) (1821), and then in the 20th century in the interwar period and after the fall of the Communist system. Because of their involvement in patriotic-themed activities, many members of lodges have gone down in history. Some of the notable ones include:

Ignacy Potocki (1750-1809) – co-authored the Constitution of 3 May 1791, member of the Commission of National Education, since 1778 the Marshal of the Permanent Council. At first, he was a member of the *Kataryzmy pod Gwiazdą Polarną* (Catharism) under the North Star Lodge. Between 1781 and 1782 was Grand Master of the Grand East of Poland and during the time of the Study of Warsaw he was a member of the lodge *Tępnio* of Ash.

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821) – a prominent politician, general, co-founder of the Society of Friends of Science, Education, Peace and Liberty. Since 1790 one of the first and most active Polish Freemasons. Since 1811, the Grand Master of the Grand East of Poland.

Gen. Jan Henryk Dąbrowski (1755-1818) – a national hero (immortalized in the Polish national anthem). During Napoleonic wars he belonged to one of Italian Masonic lodges and at the time of the Study of Warsaw (1807-1813) he held a Freemasonic degree of the Knight Kadosh in Polish-based lodge *Braća Polacy* (Polish Brothers/Fraternity of Polishmen) and was a honorary member of the lodge *Przed pod Trzema Słupkami* (Przed trzema słupkami) in Warsaw.

Prince Adolf Pomianowski (1769-1813) – the nephew of the last king of Poland Stanisław August Bonaparte, minister of war and army chief in the Study of Warsaw, Marshal of the French Empire. He was a honorary member of the lodge *Grand Polish Brothers*, and in 1813 he was a candidate for Grand Master of the Grand East. He died during the Battle of the Nations near Leipzig (18-19-1813).

Walerian Łukasiński (1798-1868) – the founder of National Freemasonry in Poland (since 1821: Patriotic Society), he a secret organization based on National Freemasonry. He was a member of the lodge *Freedom Regenerators* in Lublin and the lodge *Unity* in Zamos.

Gabriel Narutowicz (1865-1922) – the first president of the Second Polish Republic, prominent designer and builder of dams and hydroelectric power plants. He was a member of the Freemason lodge in Warsaw.

Andrzej Strąg (pen name: real name: Tadeusz Golecki, 1871-1937) – writer, author, brilliant literary politician and activist. He joined Freemasonry in 1918, and in 1920 was a co-founder of the Grand National Lodge in Poland. He adopted the name of Stanisław Borowicki within the order.

Jan Adolf Lipski (1926-1991) – politician, historian, critic and literature historian, socialist politician and activist, Chairman of Polish Socialist Party, Entered Freemasonry in 1961, the Republic lodge joined in 1962, he was granted the degree of master.

Stanisław Stempowski (1870-1952) – social activist, author and translator. Co-founder and Chairman of Polish Democratic Centralization in the Ukraine. Admitted to Freemasonry in the Kingdom of Poland in 1923, he was later elected the secretary of the National Grand Lodge of Poland. On 19 March 1938, "stepped out" of Freemasonry.

Projekt graficzny i kompozycja: Agnieszka Krawczyk
Fotografie: Agnieszka Krawczyk
Warszawa 2024, 2025

ZNANI POLSCY WOLNOMULARZE

Wraz z utworzeniem w XVIII w. pierwszych organizacji masońskich w Rzeczypospolitej zaczęto formować loże. Napływali do nich ludzie o odmiennych światopoglądach, reprezentanci różnych rzemiosł. Od początku znaczną część stanowili wśród nich dyplomaci, politycy, oficerowie, działacze społeczni. Nowych członków przyjmowano do łóż aż do chwili wydania zakazu ich działalności w Królestwie Polskim (1821 r.), a następnie w XX wieku w okresie międzywojennym i po obaleniu systemu socjalistycznego. Wielu z nich dzięki swojej aktywnej działalności patriotyczno-niepodległościowej przeszło do historii. Do najbardziej znanych należą m.in.:

Ignacy Potocki (1750 - 1809) - jeden z twórców Konstytucji Trzeciego Maja, członek Komisji Edukacji Narodowej, od 1778 r. działacz Rady Nieustającej.

Najpierw należał do loży *Katarzyna pod Gwiazdą Północną*, w latach 1781 - 1783 pełnił funkcję Wielkiego Mistrza *Wielkiego Wschodu Narodowego Polski*, a w czasach księstwa Warszawskiego był członkiem loży *Świątynia Izis*.

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821) – wybitny polityk , generał, działacz oświatowy, krytyk literacki, poeta, tłumacz,. Od 1780 r. jeden z pierwszych i najgorliwszych wolnomularzy polskich, a od 1812 w . Wielki Mistrz Wielkiego Wschodu Narodowego Polski.

Gen. Jan Henryk Dąbrowski (1755 - 1818) - główny bohater polskiego hymnu narodowego, organizator Legionów Polskich we Włoszech. Podczas kampanii wojennych Bonapartego należał do jednej z łóż włoskich, a w okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1813) był kawalerem kadosz w poznańskiej loży *Bracia Francuzi i Polacy zjednoczeni (Francais et Polonais reunis)* oraz członkiem honorowym loży *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami (Piast zu den drei Sarmatischen Säulen)*.

Ks. Józef Poniatowski (1763 - 1813) - bratanek ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego, minister wojny i Wódz Naczelny Wojsk Polskich w okresie Księstwa Warszawskiego, marszałek Francji. Był członkiem honorowym loży *Bracia Polacy Zjednoczeni*, a w 1813 r. kandydował na wielkiego Mistrza *Wielkiego Wschodu*. Zginął w trakcie „bitwy narodów” pod Lipskiem (19.10.1813 r.).

Walerian Łukasiński (1786 - 1868) - twórca Wolnomularstwa Narodowego (od 1821 r. Towarzystwa Patriotycznego), czyli tajnego związku, organizacji niepodległościowej opartej na strukturach masonerii. Należał do loży *Wolność Odzyskana* w Lublinie oraz loży *Jedność* w Zamościu.

Gabriel Narutowicz (1865 - 1922) - pierwszy prezydent II RP, jeden z najwybitniejszych twórców europejskich elektrowni wodnych. W Warszawie był członkiem loży *Wolność Przywrócona*.

Andrzej Strug (pseudonim literacki, właściwe nazwisko Tadeusz Gałęcki, 1871-1937) – pisarz, publicysta, działacz socjalistyczny. Do wolnomularstwa wstąpił w 1916 r, a w 1920 był współzałożycielem Wielkiej Loży Narodowej Polskiej. Przyjął „imię zakonne” Stanisław Borszowski.

Jan Józef Lipski (1926-1991) – publicysta, historyk, krytyk literatury, polityk, działacz socjalistyczny, przewodniczący Polskiej Partii Socjalistycznej. Do wolnomularstwa przyjęty w 1961 w loży „Kopernik”, gdzie nadano mu w 1962 r. stopień mistrza.

Stanisław Stempowski (1870-1952)- działacz społeczny, pisarz i tłumacz. Współzałożyciel i prezes Polskiej Centralizacji Demokratycznej na Ukrainie. Przyjęty do masonerii w 1921 r. (loża „Kopernik”) został w 1923 roku wybrany na sekretarza Wielkiej Loży Narodowej Polskiej. 19.03.1938 roku wystąpił z masonerii.

∴

Showcase # 12

WELL-KNOWN POLISH FREEMASONS

Along with the creation of the first Masonic organizations in the Republic of Poland of the eighteenth century, lodges started to be formed. The lodges attracted people with different outlooks and representing different walks of life. From the start a considerable number of lodge members included diplomats, politicians, military officers and social activists. New members were admitted to lodges until the latter were dissolved in the Kingdom of Poland (Congress Poland) (1821 r.), and then, in the 20th century in the interwar period and after the fall of the Communist system. Because of their involvement in patriotic-themed activities, many members of lodges have gone down in history. Some of the notable ones include:

Ignacy Potocki (1750 - 1809) – co-authored the Constitution of 3 May 1791, member of the Commission of National Education, since 1778 the Marshal of the Permanent Council.

At first, he was a member of the *Katarzyna pod Gwiazdą Północną* (Catherine under the North Star) lodge, between 1781 and 1783 was Grand Master of the *Grand East of Poland* and during the times of the Duchy of Warsaw he was a member of the lodge *Temple of Isis*.

Stanisław Kostka Potocki (1755-1821) – a prominent politician, general, co-founder of the Society of Friends of Science, publicist, poet and translator. Since 1780 one of the first and most ardent Polish Freemason. Since 1812, the Grand Master of the Great East of Poland.

Gen. Jan Henryk Dąbrowski (1755 - 1818) – a national hero immortalized in the Polish national anthem, founder of the Polish Legions in Italy. During Napoleonic wars he belonged to one of Italian Masonic lodges and at the time of the Duchy of Warsaw (1807-1813) he held a Freemasonic degree of the Knight Kadosh in Poznań-based lodge *Bracia Francuzi i Polacy zjednoczeni* (*Français et Polonais reunis*), and was a honorary member of the lodge *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami* (*Piast zu den drei Sarmatischen Säulen*).

Prince Józef Poniatowski (1763 - 1813) - the nephew of the last king of Poland Stanislaw August Poniatowski, minister of war and army chief in the Duchy of Warsaw, Marshal of the French Empire. He was a honorary member of the lodge *United Polish Brethren*, and in 1813 he was a candidate for Grand Master of the *Great East*. He died during the Battle of the Nations near Leipzig (Oct. 19, 1813).

Walerian Łukasiński (1786 - 1868) – the founder of National Freemasonry in Poland (since 1821 Patriotic Society), i.e. a secret organization based on National Freemasonry. He was a member of the lodge *Freedom Regained* in Lublin and the lodge *Unity* in Zamość.

Gabriel Narutowicz (1865 - 1922) – the first president of the Second Polish Republic, prominent designer and builder of dams and hydroelectric power plants. He was a member of the *Freedom regained* lodge in Warsaw.

Andrzej Strug (pen name, real name Tadeusz Gałęcki, 1871-1937) – writer, author, publicist Socialist politician and activist. He joined Freemasonry in 1916, and in 1920 was a co-founder of the Great National Lodge in Poland. He adopted the name of "Stanisław Borszowski " within the order.

Jan Józef Lipski (1926-1991) – publicist, historian, critic and literature historian, Socialist politician and activist, Chairman of Polish Socialist Party. Entered Freemasonry in 1961 (the Kopernik lodge) where, in 1962, he was granted the degree of master.

Stanisław Stempowski (1870-1952)- social activist, author and translator. Co-founder and Chairman of Polish Democratic Centralization in the Ukraine. Admitted to Freemasonry in the Kopernik lodge in 1921, two years later elected the secretary of the National Grand Lodge of Poland. On 19 March 1938, “stepped out” of Freemasonry.

∴

ŚLADY WOLNOMULARSTWA W WIELKOPOLSCE

Oprawy spisy członków Łdź wolnomularskich (fot. W. Karpowicz)

Pałac w Czaparni (fot. B. Michalowski)

Studia w Czaparni (fot. B. Michalowski)

Ślady działalności wolnomularzy w poprzednich stuleciach znaleźć można na terenie całej Wielkopolski. W Poznaniu spotkania ich odbywały się w przystosowanych pomieszczeniach przy Starym Rynku, na ul. Miodnej i przy ul. Grobli, gdzie w latach 1820 - 1821 powstał budynek Łoży. Dziś w siedzibie dawnego Łoży mieści się Muzeum Etnograficzne. W budyńku tym utrzymano układ wnętrz typowy dla miejsc, w których odbywały się zebrania Łożowe. Znaki masoniści umieszczono także na fasadzie kamienicy przy ul. Mielżyńskiego nr. 21 oraz przy Starym Rynku nr. 78.

Siedziby Łdź znajdowały się także poza Poznaniem, w wielu wielkopolskich miejscowościach. W Gnieźnie zebrania odbywały się zarówno w obecnym Centrum Aktywności Obywatelskiej „Largo”, jak i w Miejskim Ośrodku Kultury. W Ostrowie Wielkopolskim wolnomularze spotykali się przy ul. Raszkowskiej, w bogato zdobionej secesyjnej willi Schulca, w której zachowała się ornamentyka masoniści.

Czasami narady wolnomularzy w Wielkopolsce, zwłaszcza na przełomie XVIII i XIX wieku, odbywały się także we dworach. Jednym z miejsc ich posiedzeń była sala znajdująca się w podziemiach pałacu w Śmiełowie, w którym na klatce schodowej umieszczono tzw. ołtarz masoniści. W Dobrzycy ważnym punktem narad Łożowych był pawilon ogrodowy, tzw. *Panteon*, położony na południe od pałacu zbudowanego na planie symbolicznej wolnomularskiej węgelnicy.

TRACES OF FREEMASONRY IN GREATER POLAND

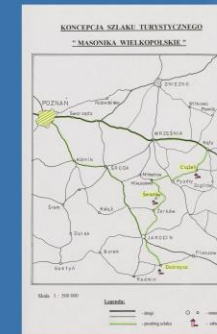
The early traces of Freemasonry in the previous centuries are to be found throughout the whole of the region. In Poznań, Freemason meetings were held in specially adapted rooms in the Old Market Square, Woźna St. and Grobla St. where, between 1820 - 1821, a lodge building was erected. Today, the old lodge houses the Ethnographic Museum. The building has retained the original floor plan of the old lodge. Some Masonic signs are still to be seen in the facade of the period building at 21 Mielżyński St. and at 78 Old Market Square.

Lodges were also situated outside Poznań. In Gniezno, meetings were held in the building of the present-day "Largo" Civic Activity Centre and in the Municipal Culture Centre. In Ostrow Wielkopolski, Freemasons had their meeting place in Raszkowska St. in a richly ornamented art-nouveau style Schulz villa which still bears some Masonic ornamentation.

Sometimes, in particular at the turn of the 18th and the 19th century, meetings of Freemasons were also held in manor houses. One of such places was the session room in the basement of Śmiełow palace in which the so-called Masonic altar was placed in the staircase. In Dobrzyca palace, an important meeting and conference place was the so-called *Panteon*, a garden pavilion located south of the palace build on the plane of the symbolic Freemasonic square.

Muzeum w Śmiełowie (fot. Agnieszka Małkowska)

Projekt Monika Markowicz

Muzeum w Dobrzycy (fot. Daniel Rigoń)

ŚLADY WOLNOMULARSTWA W WIELKOPOLSCE

Ślady działalności wolnomularzy w poprzednich stuleciach znaleźć można na terenie całej Wielkopolski. W Poznaniu spotkania ich odbywały się w przystosowanych pomieszczeniach przy Starym Rynku, na ul. Wodnej i przy ul. Grobli, gdzie w latach 1820 -1821 powstał budynek loży. Dziś w siedzibie dawnej loży mieści się Muzeum Etnograficzne. W budynku tym utrzymano układ wnętrza typowy dla miejsc, w których odbywały się zebrania lożowe. Znaki masońskie umieszczono także na fasadzie kamienicy przy ul. Mielżyńskiego nr. 21 oraz przy Starym Rynku nr. 78.

Siedziby loż znajdowały się także poza Poznaniem, w wielu wielkopolskich miejscowościach. W Gnieźnie zebrania odbywały się zarówno w obecnym Centrum Aktywności Obywatelskiej „Largo”, jak i w Miejskim Ośrodku Kultury. W Ostrowie Wielkopolskim wolnomularze spotykali się przy ul. Raszkowskiej, w bogato zdobionej secesyjnej willi Schulza, w której zachowała się ornamentyka masońska.

Czasami narady wolnomularzy w Wielkopolsce, zwłaszcza na przełomie XVIII i XIX wieku, odbywały się także we dworach. Jednym z miejsc ich posiedzeń była sala znajdująca się w podziemiach pałacu w Śmiełowie, w którym na klatce schodowej umieszczono tzw. *ołtarz masoński*. W Dobrzycy ważnym punktem narad lożowych był pawilon ogrodowy, tzw. *Panteon*, położony na południe od pałacu zbudowanego na planie symbolicznej wolnomularskiej węgielnicy.

∴

Showcase # 13

TRACES OF FREEMASONRY IN GREATER POLAND

The early traces of Freemasonry in the previous centuries are to be found throughout the whole of the region. In Poznań, Freemason meetings were held in specially adapted rooms in the Old Market Square, Wodna St. and Grobla St. where, between 1820 – 1821, a lodge building was erected. Today, the old lodge houses the Ethnographic Museum. The building has retained the original floor plan of the old lodge. Some Masonic signs are still to be seen in the facade of the period building at 21 Mielżyński St. and at 78 Old Market Square.

Lodges were also situated outside Poznań. In Gniezno, meetings were held in the building of the present-day "Largo" Civic Activity Centre and in the Municipal Culture Centre. In Ostrów

Wielkopolski, Freemasons had their meeting place in Raszewska St. in a richly ornamented art-nouveau style Schulz villa which still bears some Masonic ornamentation.

Sometimes, in particular at the turn of the 18th and the 19th century, meetings of Freemasons were also held in manor houses. One of such places was the session room in the basement of Śmiełów palace in which the so-called *Masonic altar* was placed in the staircase. In Dobrzyca palace, an important meeting and conference place was the so-called *Pantheon*, a garden pavilion located south of the palace build on the plane of the symbolic Freemasonic square.

∴

HISTORIA WOLNOMULARSTWA W POZNANIU

Już w I poł. XVIII w. w stolicy Wielkopolski zaczęły działać loże, jednakże nie posiadamy szczegółowych informacji na ich temat. Pierwszą lożę świętojańską *Stalość Uwieńczona* zorganizował w Poznaniu w 1780 roku hr. Ignacy Działyński. Niedługo później powstały w mieście inne loże: *Orzeł Biały*, niemiecka *Szkoła Mądrości* oraz kobieca (adopcyjna) *Dobroczynność*. Loże te zaprzestały działać po drugim rozbiórce Polski.

Dopiero w 1806 roku urzędnicy pruscy powołali w Poznaniu nową lożę wolnomularską, pracującą w języku niemieckim, która po powstaniu Księstwa Warszawskiego przyjęła nazwę *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami* (*Piast zu den drei Sarmatischen Säulen*). Polacy powołali lożę *Bracia Francuzi i Polacy Zjednoczeni* oraz adopcyjną lożę żeńską *Ogród Eden*. Po włączeniu Wielkiego Księstwa Poznańskiego do Prus w 1815 roku loża polska zmieniła nazwę na *Stalość*, a w 1820 roku połączona została z lożą *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami*, tworząc polsko-niemiecką lożę wolnomularską *Świątynia Jedności* (*Zum Tempel der Eintracht*), w której obrzędy prowadzono w języku polskim do Wiosny Ludów. Mimo że w okresie międzywojennym Poznań był ostoją endecji, *Świątynia Jedności* utrzymała się do 1938 roku, kiedy to prezydent Ignacy Mościcki wydał dekret likwidujący organizacje wolnomularskie.

Od schyłku ubiegłego stulecia, po obaleniu komunizmu, odrodziło się w Poznaniu życie lożowe. Obecnie działa loża *Świątynia Hymnu Jedności* należąca do nurtu regularnego kierowanego przez Wielką Lożę Narodową Polską oraz loża *Karol Marcinkowski* należąca do nurtu liberalnego kierowanego przez Wielki Wschód Polski.

∴

Showcase # 14

FREEMASONRY IN POZNAŃ

A few Masonic lodges were operative in Poznań as early as the first half of the eighteenth century, though no detailed and not much factual information appear to be available today. The first St. John's lodge *Persistency Crowned* was set up by Count Ignacy Działyński in 1780. Soon afterwards other lodges appeared: *White Eagle*, German *Die Schule der Weisheit*. and the female, or adoptive, lodge *Charity*. The lodges ceased to be operative after the second partition of Poland.

It was only in 1806 that Prussian administration officials set up in Poznań (then Posen) a new Freemasonic lodge operating in the German language. The lodge, after the creation of the Warsaw Duchy, was renamed *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami* (*Piast zu den drei Sarmatischen Säulen*). The Poles also founded their own lodge *Bracia Francuzi i Polacy Zjednoczeni* as well as the adoptive lodge *Ogród Eden*. After the incorporation of the Grand Duchy of Posen into Prussia in 1815, the Polish lodge was renamed as *Stałość*, while in 1820 it was combined with the lodge *Piast pod Trzema Sarmackimi Kolumnami*, thus creating the German-Polish lodge *Świątynia Jedności* (*Zum Tempel der Eintracht*) in which the ceremonies were performed in the Polish language until the Spring of Nations. Despite the fact that Poznań was a stronghold of Polish right-wing nationalist political movement in the inter-war period, *Świątynia Jedności* managed to survive until 1938, i.e. to the time when President Ignacy Mościcki issued a decree banning all Freemasonic organizations.

Towards the end of the previous century, after the downfall of communism, regular lodge life was re-established. Currently, the two following lodges operate: *Świątynia Hymnu Jedności* (Lodge Temple of Unity Hymn) that belongs to regular Masonic mainstream led by the Grand National Lodge of Poland, and the *Karol Marcinkowski* lodge that belongs to the liberal movement headed by the Grand Eastern of Poland.

∴

PRZEGLĄD HISTORIOGRAFII WOLNOMULARSKIEJ

Współcześnie zbiory literatury wolnomularskiej liczą ponad 100 000 pozycji. Druki masoniackie z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej obejmują ponad 80 000 tomów, w większości publikowanych w języku niemieckim.

Ważniejsze syntezy na temat historiografii wolnomularstwa napisali: Claude Antoine Thory *Actes Antomoran* (1815), François-Timoléon Bégué *Clave Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie* (1843), Josef Finsler *Geschichte der Freimaurerei* (1861), Robert F. Gould *The History of Freemasonry* (1881–1886).

Fundamentalną rejestracją literatury wolnomularskiej jest bibliografia autorstwa Augusta Wolfstiega, wydana w 1911 roku. Prace Bernharda Beyera i Hansa Quinta stanowią uzupełnienie tego monumentalnego dzieła, wyznaczającego punkt wyjścia do opracowania wszelkich zbiorów masoniackich.

Co roku na świecie ukazuje się kilkaset publikacji poświęconych wolnomularstwu.

W Polsce ukazywały się m. in. dzieła Stanisława Zalińskiego *O masonii w Polsce od roku 1792 do 1822 na podstawie wyłącznie masoniackich*, Stanisława Malachowickiego-Lempickiego *Wykaz polskich idł wolnomularskich oraz ich członków w latach 1798-1821*. W drugiej połowie XX wieku wydawane były liczne prace Ludwika Hassa, np. monografia *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVII i XVIII wiekach oraz Sekcja Jarzmistrzów warszawskiej; pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721-1821)*.

Obecnie do najbardziej znanych badaczy problematyki wolnomularstwa zalicza się prof. Tadeusza Cegielskiego, autor m.in. publikacji i opracowań naukowych. W m. wydanej w 2011 roku *Księgi Konwojacji 1727 roku*, zaprezentował w komentarzach odwołując się do ustawy Jamesa Andersona, Na podstawie zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, dzięki erudyty i merytorycznej pomocy Andrzeja Karpowicza, starszego kustozja dyplomowanego, twórcy Pracowni Zbiorów Masoniackich, powstało wiele publikacji związanych z historią wolnomularstwa.

A REVIEW OF FREEMASONIC HISTORIOGRAPHY

At present, the collection of Freemasonic literature amounts to over 100,000 items. Masonic prints from the collection at the University Library in Poznań include over 80,000 volumes, published mainly in the German language.

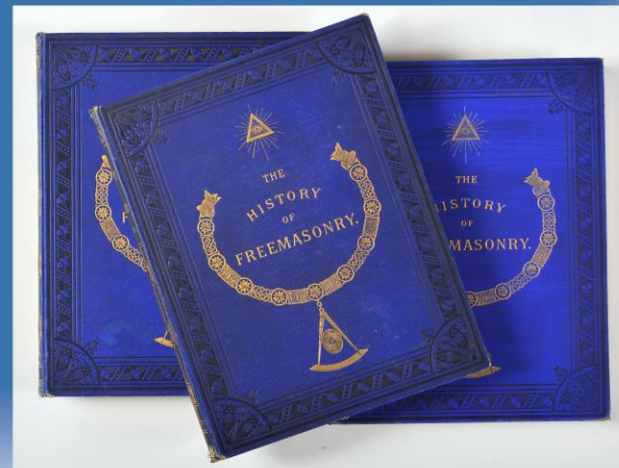
Valuable studies on the historiography of Freemasonry have been written by: Claude Antoine Thory *Actes Antomoran* (1815), François-Timoléon Bégué *Clave Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie* (1843), Josef Finsler *Geschichte der Freimaurerei* (1861) and Robert F. Gould *The History of Freemasonry* (1881–1886).

A fundamental register of Freemasonic literature is the bibliography written by August Wolfstieg, published in 1911. The works of Bernhard Beyer and Hans Quint complement this monumental publication that definitely must be a starting point for anyone working on any Masonic collections.

Every year several hundred publications devoted to Freemasonry are published in the world.

In Poland, notable publications include: Stanisław Zaliński's *On Freemasonry in Poland from 1792 to 1822, based on exclusively Masonic material*, and Stanisław Malachowicki-Lempicki's *A register of Freemasonic lodges in Poland and their members in the years 1798-1821*. In the latter half of the twentieth century numerous works written by Ludwik Hass were published, e.g. the monograph *Freemasonry in Central and Eastern Europe in the 18th and 19th century and the Sect of Jarzmistrzów warszawskiej; pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721-1821)* (both in Polish).

Currently, one of the most prominent Polish scholars on Freemasonry is Prof. Tadeusz Cegielski, who authored a great number of books, articles and scholarly publications, including annotated *Księga Konwojacji 1727 roku*, with commentaries to the constitution of James Anderson, published in 2011. In addition, many interesting publications on the history of Freemasonry have been written based on the available Masonic collection held at the library, inspired by the erudition and intellectual breadth of M. Andrzej Karpowicz, keeper of the collection and the manager of the library's publications study room.

Plansza nr 15. PRZEGLĄD HISTORIOGRAFII WOLNOMULARSKIEJ

PRZEGLĄD HISTORIOGRAFII WOLNOMULARSKIEJ

Współcześnie zbiory literatury wolnomularskiej liczą ponad 100.000 pozycji. Druki masońskie z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej obejmują ponad 80.000 tomów, w większości publikowanych w języku niemieckim.

Wartościowe syntezы na temat historiografii wolnomularstwa napisali: Claude Antoine Thory *Acta latomorum* (1815), Françoise-Timoléon Bègue Clavel *Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie* (1843), Josef Findel *Geschichte der Freimaurerei* (1861), Robert F. Gould *The history of Freemasonry* (1881- 1886).

Fundamentalną rejestracją literatury wolnomularskiej jest bibliografia autorstwa Augusta Wolfstiega, wydana w 1911 roku. Prace Bernharda Beyera i Hansa Quinta stanowią uzupełnienie tego monumentalnego dzieła, wyznaczającego punkt wyjścia do opracowania wszelkich zbiorów masońskich.

Co roku na świecie ukazuje się kilkaset publikacji poświęconych wolnomularstwu.

W Polsce ukazywały się m. in. dzieła Stanisława Załęskiego *O masonii w Polsce od roku 1742 do 1822 na źródłach wyłącznie masońskich*, Stanisława Małachowskiego-Łempickiego *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738-1821*. W drugiej połowie XX wieku wydawane były liczne prace Ludwika Hassa, np. monografia *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku* oraz *Sekta farmazonii warszawskiej: pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721-1821)*.

Obecnie do najwybitniejszych badaczy problematyki wolnomularstwa zalicza się prof. Tadeusza Cegielskiego, autora wielu publikacji i rozpraw naukowych, m.in. wydanej w 2011 roku *Księgi Konstytucji 1723 roku*, zaopatrzonej w komentarze odautorskie do ustawy Jamesa Andersona. Na podstawie zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, dzięki erudycji i merytorycznej pomocy Andrzeja Karpowicza, starszego kustosa dyplomowanego, twórcy Pracowni Zbiorów Masońskich, powstało wiele publikacji związanych z historią wolnomularstwa.

∴

A REVIEW OF FREEMASONIC HISTORIOGRAPHY

At present, the collection of Freemasonic literature amounts to over 100,000 items. Masonic prints from the collection at the University Library in Poznań include over 80,000 volumes, published mainly in the German language.

Valuable studies on the historiography of Freemasonry have been written by: Claude Antoine Thory *Acta latomorum* (1815), Françoise-Timoléon Bègue Clavel *Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie* (1843), Josef Findel *Geschichte der Freimaurerei* (1861) and Robert F. Gould *The history of Freemasonry* (1881- 1886).

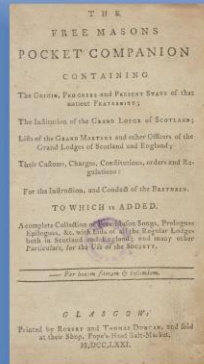
A fundamental register of Freemasonic literature is the bibliography written by August Wolfstieg, published in 1911. The works of Bernhard Beyer and Hans Quint complement this monumental publication that definitely must be a starting point for anyone working on any Masonic collections.

Every year several hundred publications devoted to Freemasonry are published in the world.

In Poland, notable publications include: Stanisław Załęski's *On Freemasonry in Poland from 1742 to 1822, based on exclusively Masonic materials*, and Stanisław Małachowski-Łempicki's *A register of Freemasonic lodges in Poland and their members in the years 1738-1821*. In the latter half of the twentieth century numerous works written by Ludwik Hass were published, e.g. the monograph *Freemasonry in Central and Eastern Europe in the 18th and the 19th century* and *Sekta farmazonii warszawskiej: pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721-1821)* (both in Polish).

Currently, one of the most prominent Polish scholars on Freemasonry is Prof. Tadeusz Cegielski, who authored a great number of books, articles and scholarly publications, including annotated *Księgi Konstytucji 1723 roku*, with commentaries to the constitution of James Anderson, published in 2011. In addition, many interesting publications on the history of Freemasonry have been written based on the available Masonic collection held at the Library, inspired by the erudition and intellectual breadth of Mr. Andrzej Karpowicz, keeper of the collection and the creator of the Masonic Collection study room.

∴

John Wilkins, *The free mason's pocket companion, containing 1. An ode by Mr. Rowley, on Masonry. 2. The history of masonry and masons. 3. The charges given to the free Masons, &c. 4. The manner of constituting a new lodge. 5. Charges given to a new brother. 6. A collection of Free Masons songs, &c. 7. Prayers and religious exercises for the masons in common with Masons. 8. The strictest bill of regular masons. 9. A list of Masonry, occasion'd by a pamphlet call'd masons disowned, printed for John Tonson, London, 1728.*

John Adam, *London, 1778*

PERIODYKI WOLNOMULARSKIE

W skład księgozbioru masonskiego wchodzi przede wszystkim periodyki. Wyróżniamy wśród nich wydawane corocznie czasopiisma publicystyczne, historyczne i humorystyczne, almanachy i kalendarze, biuletyny, a także spisy członków lodu. Prasa wolnomularska pojawiła się XVIII wieku. Do najcenniejszych egzemplarzy z tego okresu należą: angielski almanach „The Free Mason's Pocket Companion” (1725 rok), niemieckie piśmo „Der Freimaurer” (Lipsk 1737 rok) oraz najdłuższy w tym czasie „Journal für Freimaurer” (Wiedeń 1884-1887).

W Altemburgu w XIX wieku ukazywały się czasopiśma „Zeitschrift für Freimaurerei”, „Maurerhalle” i „Ziegeldecker”. W Anglii najważniejszym kwartalnikiem był „Freemason's Quarterly Review” (1853-1858). We Francji ukazywały się „Annales Maçoniques” (1807-1810), „Le Globe” (1839-1842), „L'Orient” (1844-1845) i „Le Monde Maçonique” (1858-1885).

W Niemczech, naukowe artykuły zamieszczano w „Orikel-Korrespondenz” (1838-1868) i „Zirkelkorrespondenz” (1872-1934). Od 1881 roku w Wielkiej Brytanii wychodzi „Art Quatuor Coronatorum”. Na początku XX wieku wydawano we Francji „L'Arcade” i „Le Symbolisme”.

Z polskiej prasy wolnomularskiej w Bibliotece Uniwersyteckiej gromadzone są następujące współczesne tytuły: „Wolnomularski Puls”, „Arc-Rega”, „Biblioteczka Wolnomularska Polska” oraz „Almagest”.

FREEMASONIC PERIODICALS

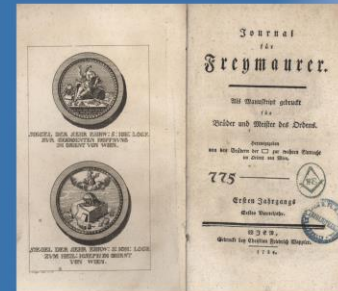
The Masonic collection at the Library consists mainly of Masonic periodicals.

Among the periodicals and general literature we can distinguish the following: annual literary, historical and almanac journals, almanacs and calendars, bulletins and registers of lodge members.

Issues of Freemasonic press started appearing in the 18th century. The most notable copies from that period are:

The English almanach "The Free Mason's Pocket Companion" (1725), the German journal "Der Freimaurer" (Leipzig 1737) and "Journal für Freimaurer" (Vienna 1884-1887), considered best at the time.

In the nineteenth century in Altemburg "Zeitschrift für Freimaurerei", "Maurerhalle" and "Ziegeldecker" were published. In England the most important quarterly publication was "Freemason's Quarterly Review" (1853-1858), while in France "Annales Maçoniques" (1807-1810), "Le Globe" (1839-1842), "L'Orient" (1844-1845) and "Le Monde Maçonique" (1858-1885) were published.

Der Freimaurer: im Jahre 1788 herausgegeben, P. Ch. Weiskopf, Leipzig, 1728.

PERIODYKI WOLNOMULARSKIE

W skład księgozbioru masońskiego wchodzi przede wszystkim periodyki.

Wyróżniamy wśród nich wydawane corocznie czasopisma publicystyczne, historyczne i literackie, almanachy i kalendarze, biuletyny, a także spisy członków łóż.

Prasa wolnomularska pojawiła się XVIII wieku. Do najcenniejszych egzemplarzy z tego okresu należą: angielski almanach „The Free Mason's Pocket Companion” (1735 rok), niemieckie pismo „Der Freimaurer” (Lipsk 1737 rok) oraz najlepszy w tym czasie „Journal für Freimaurer” (Wiedeń 1884-1867).

W Altenburgu w XIX wieku ukazywały się czasopisma „Zeitschrift für Freimaurerei”, „Maurerhalle” i „Ziegeldecker”. W Anglii najważniejszym kwartalnikiem był „Freemason's Quarterly Review” (1853-1858). We Francji ukazywały się „Annales Maçoniques” (1807-1810), „Le Globe” (1839-1842), „L'Orient” (1844-1845) i „Le Monde Maçonique” (1858-1885).

W Niemczech, naukowe artykuły zamieszczano w „Cirkel-Correspondenz” (1838-1868) i „Zirkelkorrespondenz” (1872-1934). Od 1881 roku w Wielkiej Brytanii wychodzi „Ars Quatuor Coronatorum”. Na początku XX wieku wydawano we Francji „L'Acacia” i „Le Symbolisme”.

Z polskiej prasy wolnomularskiej w Bibliotece Uniwersyteckiej gromadzone są następujące współczesne tytuły: „Wolnomularz Polski”, „Ars Regia”, „Biblioteczka Wolnomularza Polskiego” oraz „Akacja”.

∴

Showcase # 16

FREEMASONIC PERIODICALS

The Masonic collection at the Library consists mainly of Masonic periodicals.

Among the periodicals and general literature we can distinguish the following: annual literary, historical and all-round journals, almanacs and calendars, bulletins and registers of lodge members.

Issues of Freemasonic press started appearing in the 18th century. The most notable copies from that period are:

The English almanach "The Free Mason's Pocket Companion" (1735), the German journal "Der Freimaurer" (Leipzig 1737) and "Journal für Freimaurer" (Vienna 1884-1867), considered best at the time.

In the nineteenth century in Altenburg "Zeitschrift für Freimaurerei", "Maurerhalle" and "Ziegeldecker" were published. In England the most important quarterly publication was "Freemason's Quarterly Review" (1853-1858), while in France "Annales Maçoniques" (1807-1810), "Le Globe" (1839-1842), "L'Orient" (1844-1845) and "Le Monde Maçonique" (1858-1885) were published.

In Germany, scientific articles were published in "Cirkel-Correspondenz" (1838-1868) and "Zirkelkorrespondenz" (1872-1934). From 1881, "Ars Quatuor Coronatorum" was published in England. At the beginning of the twentieth century in France "L'Acacia" and "Le Symbolisme" were published.

Polish Freemasonic journals are represented at Poznań University Library by the following current titles: "Wolnomularz Polski", "Ars Regia", "Biblioteczka Wolnomularza Polskiego" and "Akacja".

∴

KOBIECY W WOLNOMULARSTWIE

Historia idei o wolnomularstwie była stwarzaniem mistyka, historycy odnotowali obecność kobiet w ośrodkach kamaryerskich już w Trondheimzie, m.in. w Paryżu (1720 r.), w Strasburgu (1839 r.), w Norwicz (1875 r.), w Würzburgu (lata 1628-1524). Pierwszą kobietą przyjętą w 1713 r. do loży angielskiej była Elisabeth Adworth. We Francji aby umożliwić kobietom udział w życiu wolnomularskim utworzona przy lożach męskich kobiece loże adopcyjne. Około 103 adopcyjnych powstały rozmaite organizacje wzorujące się na lożach. Do nich należał w Austrii Zdobny Bractwo przyjmujące mężczyzn i kobiety. Uczestniczki miały tylko rozpoznac po medalionie w kształcie młota noszących do szyi.

W Polsce pierwsza placówka teniska o nazwie Wielkie Loże Adopcyjne pod Miotłem Warszawski powstała w 1769 roku pod opieką loży męskiej Ornitawy Sarmato. Siostry z polskiej masonerii stworzyły atmosferę umożliwiającą udzielenie Konstytucji 3 Maja, „jako pierwsze: jawiły się w lożach parlamentarnych, przejawiając swob. [...] stosunek do dzieła naprawy Rzeczypospolitej” (Mironowa Orlowska, *Sukcesy i porażki*, Nr 9, Warszawa, Warszawa 5860/1996, s. 3.).

Ważną rolę w życiu wolnomularskich loży odegrały tzw. loże białe, w których bory udział loży, masonczki i bractwa wolnomularskie. Uczestniczki w lożach organizują znaczący ośrodek działalności charytatywnej oraz organizują spotkania integrujące członków loży i członków ich rodzin.

We Francji w 1802 roku Marie Desarnes, działaczka ruchu *Société de la revendication des droits de la femme*, walcząca o prawa kobiet, zorganizowała razem z Georgesem Martinem pierwszą lożę mieszczą *Le Droit Humain* przyjmującą zarówno mężczyzn jak i kobiety. Wolnomularstwo mieszane bardzo zabiegało o uzyskanie niezależności kobiet.

Współcześnie istnieją loże przemazane wyłącznie dla kobiet np. Wielkie Żelazne Loże we Francji. W Polsce związane są z nią dwie loże kobiece: *Promoteur i Gato Athena*.

Wiele kobiet działających czynnie w sferze kultury było masonkami członkami loży adopcyjnych. W masonerii lub wyłącznie historycznej, m.in. żona Napoleona – Joséphine de Beauharnais, piosenka George Sand, talchawiczka Cesarzówna Kryzta Clara Bartow, oraz Clara Campoamor, która w 1931 r. doprowadziła do przyznania kobietom prawa do głosowania w Hiszpanii.

WOMEN AND FREEMASONRY

Despite the fact that Freemasonry was an all-male society historians have confirmed the presence of female participants in masonry and stonework guilds as early as Middle Ages, for example in Paris (1229), Strasbourg (1838), Norwich (1875), and Würzburg (between 1628-1524). The first woman to be admitted to an English lodge in 1713 was Elisabeth Adworth. In France, to make admission of women to lodges possible, the so-called adoptive lodges were established that were attached to male lodges. Beside adoptive lodges, a number of associations based on lodges were created. They included, for example, the Moss-Orden, or Order of the Pig, a para-Masonic society founded in Austria that was open for men and women alike. Women members were easily identified by a pig-shaped locket worn around the neck.

In Poland, the first para-Masonic female lodge, the Warsaw Climate Grand Adoptive Lodge was set up in 1769. The female lodge remained under a care of the male lodge the Virtuous Serenity. Sisters of Polish Freemasonry were the first to create favorable atmosphere that was conducive to passing the Constitution of the Third May and "as the first were to appear in parliamentary seats openly showing their [...] attitude to the work on the Republic's fundamental repair".

An important role in the life of contemporary lodges was played by the so-called "white lodges" open to wives, fiancées and female relatives of Freemasons. Members of white lodges organized a significant part of charity as well as meetings that were aimed to integrate members of lodges and their respective families.

In 1802 in France, Marie Desarnes, an activist of the *Société de la revendication des droits de la femme* movement involved in the struggle for women's rights, organized along with Georges Martin, the first mixed lodge *Le Droit Humain* that accepted both men and women. Mixed Freemasonry was passionately involved in soliciting independence of women.

Currently, alongside all-male lodges, there are lodges exclusively for women, e.g. Grand Female Lodge in France. In Poland, there are two female lodges: *Promoteur* and *Gato Athena*.

Many females that were actively engaged in cultural and social coordination activities at the time were Masonic members of adoption-based or exclusively female lodges. Some of the best known female Freemasons were historical figures: the wife of Napoleon, Joséphine de Beauharnais, the poetess George Sand, the tsarina's mistress Clara Bartow, and Clara Campoamor, who in 1931 r. led to women's right to vote in Spain.

Plan de la Loge des Femmes

KOBIETY W WOLNOMULARSTWIE

Pomimo tego, iż wolnomularstwo było stowarzyszeniem męskim, historycy odnotowali obecność kobiet w cechach kamieniarskich już w średniowieczu, m.in.: w Paryżu (1292 r.); w Strasburgu (1339 r.); w Norwicz (1375 r.); w Würzburgu (lata 1428-1524). Pierwszą kobietą przyjętą w 1713 r. do loży angielskiej była Elisabeth Aldworth. We Francji aby umożliwić kobietom udział w życiu wolnomularskim utworzono przy lożach męskich kobiece loże adopcyjne. Obok loż adopcyjnych powstały rozmaite organizacje wzorujące się na lożach. Do nich należał w Austrii *Zakon Mopsów* przyjmujące mężczyzn i kobiety. Uczestniczki można było rozpoznać po medalionie w kształcie mopsa noszonym na szyi.

W Polsce pierwsza placówka żeńska o nazwie *Wielka Loża Adopcyjna pod Klimatem Warszawy* powstała w 1769 roku pod opieką loży męskiej *Cnotliwy Sarmata*. Siostry z polskiej masonerii stworzyły atmosferę umożliwiającą uchwalenie Konstytucji 3 Maja, „jako pierwsze zjawiały się w lożach parlamentarnych, przejawiając swój [...] stosunek do dzieła naprawy Rzeczypospolitej”¹. Ważną rolę w życiu współczesnych loż odgrywają tzw. *Loże białe*, w których biorą udział żony, narzeczone i krewne wolnomularzy. Uczestniczki *Loż białych* organizują znaczną część działalności charytatywnej oraz organizują spotkania integrujące członków loż i członków ich rodzin.

We Francji w 1882 roku Maria Deraismes, działaczka ruchu *Société de la revendication des droits de la femme*, walczącego o prawa kobiet, zorganizowała razem z Georgesem Martinem pierwszą lożę mieszaną *Le Droit Humain* przyjmującą zarówno mężczyzn jak i kobiety. Wolnomularstwo mieszane bardzo zabiegało o uzyskanie niezależności kobiet.

Współcześnie istnieją loże przeznaczone wyłącznie dla kobiet np. Wielka Żeńska Loża we Francji. W Polsce związane są z nią dwie loże kobiece: Prometea i Gaja Aeterna.

Wiele kobiet działających czynnie w sferze kultury było masonkami: członkiniami loż adopcyjnych, loż mieszanych lub wyłącznie kobiecych, np. żona Napoleona - Józefina de Beauharnais, pisarka George Sand, założycielka Czerwonego Krzyża Clara Barton, oraz Clara Campoamor, która w 1931 r. doprowadziła do przyznania kobietom prawa do głosowania w Hiszpanii.

Humor wolnomularski

---

¹ Mirosława Dołęgowska, *Suknia i fartuszek*, Na W .: Warszawy, Warszawa 5966/1996, s.3.

Pewnego razu jeden z braci masońskich wyszedł na posiedzenie wielkiej loży, ale bardzo szybko wrócił do domu. Zaskoczona żona pyta go, dlaczego tak szybko wrócił?

Na co mason odpowiada: -Wyobraź sobie, że naszego najczcigodniejszego wielkiego mistrza żona nie wypuściła z domu!

∴

Showcase # 17.

WOMEN AND FREEMASONRY

Despite the fact that Freemasonry was an all-male society historians have confirmed the presence of female participants in masonry and stonework guilds as early as Middle ages, for example in Paris (1292), Strasbourg (1339), Norwich (1375), and Würzburg (between 1428-1524). The first woman to be admitted to an English lodge in 1713 was Elisabeth Aldworth. In France, to make admission of women to lodges possible, the so-called adoptive lodges were established that were attached to male lodges. Beside adoptive lodges, a number of associations based on lodges were created. They included, for example, the Mops-Orden, or Order of the Pug, a para-Masonic society founded in Austria that was open for men and women alike. Women-members were easily identified by a pug-shaped locket worn around the neck.

In Poland, the first para-Masonic female lodge, the Warsaw Climate Grand Adoptive Lodge was set up in 1769. The female lodge remained under a care of the male lodge the Virtuous Sarmatian. Sisters of Polish Freemasonry were the first to create favourable atmosphere that was conducive to passing the Constitution of the Third May and “as the first were to appear in parliamentary seats openly showing their [...] attitude to the work on the Republic’s fundamental repair”.

An important role in the life of contemporary lodges was played by the so-called “white lodges” open to wives, fiancées and female relatives of Freemasons. Members of white lodges organized a significant part of charity as well as meetings that were aimed to integrate members of lodges and their respective families.

In 1882 in France, Marie Deraismes, an activist of the *Société de la revendication des droits de la femme* movement involved in the struggle for women’s rights, organized, along with Georges Martin, the first mixed lodge *Le Droit Humain* that accepted both men and women. Mixed Freemasonry was passionately involved in soliciting independence of women.

Currently, alongside all-male lodges, there are lodges exclusively for women, e.g. Grand Female Lodge in France. In Poland, there are two female lodges: *Prometea* and *Gaia Aeterna*.

Many females that were actively engaged in cultural and social contribution activities at the time were Masons: members of adoptive, mixed or exclusively female lodges. Some of the most notable included Napoleon's wife Josephine Beauharnais, the author George Sand, the founder of Red Cross Clara Barton, as well as Clara Campoamor who, in 1931, had a decisive role in granting the right of vote to women in Spain.

Some Freemasonic humour (joke 1)

The other day one of the Masonic brothers went out to attend a Masonic meeting but came back quickly home. His wife, quite surprised, asked him why he had come back so quickly. Just imagine, he came back with the reply, that our Most Worshipful Grand Master was grounded by his wife!

∴

Les Francs-maçons écrasés suite de l'ère antihérétique des Francs-Maçons noirs.

PUBLICYSTYKA ANTYMASOŃSKA

Pierwsze wystąpienia przeciwko masonerii, nie licząc oficjalnych dokumentów kościelnych, pojawiły się już w pierwszym ćwierćwieczu XVIII w. Publicyści antymasonicy i antyoswieceniści atakowali masonów jako bezbożników. Hierarchowie kościoła w pol. XVIII w. występowali z listami pasterskimi przeciwko wolnomularstwu.

Na przełomie XVIII i XIX wieku propaganda antymasoniska była związana z pismami Barneala a pod koniec XIX wieku Taula.

W Polsce odpowiednikiem Barneala był zakonnik reformata Karol Surowiecki. W XIX w. na większości ziem polskich pod zaborem austriackim i rosyjskim wolnomularstwo było zakazane, ale propaganda antymasoniska środowisk prawniczych i kościelnych dalej się rozwijała.

Wolnomularstwo polskie w okresie między I a II wojną światową nie ubiegało się o formalną legalizację. Autorytarne rządy Piusdzkiego nie występowały przeciwko nieoficjalnej działalności wolnomularstwa. Koperny w 1906 roku prezydent Ignacy Mościcki wydał listę doznania organizacji wolnomularskich. W okresie 1945-1989 nie było warunków do prowadzenia legalnej działalności wolnomularskiej. Funkcjonująca od 1961 roku loża Kopernik była lożą kooptacyjną, a publicyści i satyrycy reagowali na propagandę antymasonijską z utraconym i w milczeniu.

ANTI-MASONIC WRITINGS AND ANTI-MASONRY DOCUMENTS

The first attacks against Freemasonry, not to take into account official ecclesiastical documents, appeared as early as the first half of the eighteenth century. Anti-Masonic and anti-Enlightenment publicists denounced Freemasons as godless persons and atheists. High church officials introduced their Pastoral letters in which they condemned Freemasonry.

At the turn of the eighteenth and the nineteenth centuries anti-Masonic propaganda was closely associated with the works of Augustine Barneal, while towards the end of the nineteenth century with those of Paul (Marie Joseph Gabriel Antoine) Jogand-Page.

An old Polish counterpart of A. Barneal was Karol Surowiecki, a reformist monk. Throughout the nineteenth century in most of Polish lands under Austrian and Russian occupation Freemasonry was banned, though anti-Masonic right-wing and church propaganda still thrived.

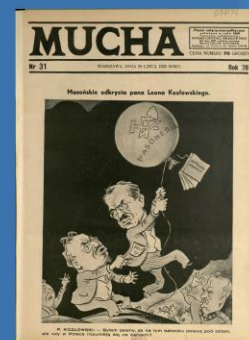
Polish Freemasonry in the interwar period did not seek formal recognition and legislation. The authoritative governments under the Piusdzki government did not oppose the unofficial activity of Freemasonry. It was only in 1938 that President Ignacy Mościcki issued a ban on Freemasonic organizations. Between 1945 and 1989, there were no appropriate conditions that would conduce to benefit and advancement of legitimate activity of Freemasonry. The Copernicus lodge, operating since 1961, was in fact a clandestine lodge, while the anti-Masonic propaganda was met with silence and sneering disdain from publishers and satirists.

Mucha, nr 30, 1938

Mucha, nr 10, 1937

Mucha, nr 11, 1938

PUBLICYSTYKA ANTYMASOŃSKA

Pierwsze wystąpienia przeciwko masonerii, nie licząc oficjalnych dokumentów kościelnych, pojawiły się już w pierwszym ćwierćwieczu XVIII w. Publicyści antymasońscy i antyświeceniowi atakowali masonów jako bezbożników. Hierarchowie kościelni w poł. XVIII w. występowali z listami pasterskimi przeciwko wolnomularstwu.

Na przełomie XVIII i XIX wieku propaganda antymasońska była związana z pismami Barruela a pod koniec XIX wieku Taxila.

W Polsce odpowiednikiem Barruela był zakonnik reformata Karol Surowiecki. W XIX w. na większości ziem polskich pod zaborem austriackim i rosyjskim wolnomularstwo było zakazane, ale propaganda antymasońska środowisk prawicowych i kościelnych dalej się rozwijała.

Wolnomularstwo polskie w okresie między I a II wojną światową nie ubiegało się o formalną legalizację. Autorytarne rządy Piłsudskiego nie występowały przeciwko nieoficjalnej działalności wolnomularstwa. Dopiero w 1938 roku prezydent Ignacy Mościcki wydał zakaz działania organizacji wolnomularskich. W okresie 1945-1989 nie było warunków do prowadzenia legalnej działalności wolnomularskiej. Funkcjonująca od 1961 roku loża *Kopernik* była lożą konspiracyjną, a publicyści i satyrycy reagowali na propagandę antymasońską z uśmiechem i w milczeniu.

∴

Showcase # 18

ANTI-MASONIC WRITINGS AND ANTI-MASONRY DOCUMENTS

The first attacks against Freemasonry, not to take into account official ecclesiastical documents, appeared as early as the first half of the eighteenth century. Anti-Masonic and anti-Enlightenment publicists pounced on Freemasons as godless persons and atheists. High church officials introduced their Pastoral letters in which they condemned Freemasonry.

At the turn of the eighteenth and the nineteenth centuries anti-Masonic propaganda was closely associated with the works of Augustine Barruel, while towards the end of the nineteenth century with those of Taxil (Marie Joseph Gabriel Antoine Jogand-Pagès).

An apt Polish counterpart of A. Barruel was Karol Surowiecki, a reformist monk. Throughout the nineteenth century in most of Polish lands under Austrian and Russian occupation Freemasonry was banned, though anti-Masonic right-wring and church propaganda still thrived.

Polish Freemasonry in the inter-war period did not seek formal recognition and legalization. The authoritative governments under the Piłsudski government did not oppose the unofficial activity of Freemasonry. It was only in 1938 that President Ignacy Mościcki issued a ban on Freemasonic organizations. Between 1945 and 1989, there were no appropriate conditions that would conduce to benefit and advancement of legitimate activity of Freemasonry. The Copernicus Lodge, operating since 1961, was in fact a clandestine lodge, while the anti-Masonic propaganda was met with silence and sneering disdain from publicists and satirists.

∴

Plansza nr 19. EKSPONATY

EKSPONATY

Pamiętki Wolnomularskie

Ekspozycje naszej wystawy zostały ofiarowane Bibliotece Uniwersyteckiej przez darczyńców. Przeważająca większość widocznych tu eksponatów stanowią dary przekazane na stałe bądź czasowo przez jednego z nich. To utensylia rytualne i pamiątki natury użytkowej związanych z masonerią, które były używane podczas spotkań masonskich.

Pełna dekoracja lożowa wraz z szarfami oficerskimi, młotkami, etc... jak można obejrzyć na co dzień w Czytelnicy Zbiorów Masonskich w Ciężeniu, służyły do rytualnych spotkań loż w Polsce i zagranicą. Dary te pozwalają wprowadzić odwiedzających muzeum w atmosferę spotkań lożowych, pomagają wejść w jej hierarchiczną wewnętrzną strukturę oraz zapoznać się z jej wielopoziomowej i złożoną symboliką.

∴

Showcase # 19

MASONIC REGALIA, JEWELRY AND MEMORABILIA

In 2013 Poznań University Library received as a gift some Masonic regalia and jewelry that commemorated the operation of Polish lodges in the years 1998-2013. The presented items come from private collections and are related to the St. John's Masonry of the *Ancient and Accepted Scottish Rite*.

The Masonic collection and Masonic memorabilia are on display in the Masonic material reading room at Ciężenie. They include traditional accessories used in a lodge, columns and utensils: compasses, squares, gavels, swords (skewers), emblems and elements of the Masonic attire: aprons, gloves, cuffs, sashes, etc.

All these pieces of jewelry as well as the items of memorabilia testify to the multi-tier and complex ritual and imagery of Freemasonry.

∴

PAMIĄTKI WOLNOMUKLARSKIE

1. symbole masońskie: cyrkiel i węgielnica
2. szarfa i fartuszek Czcigodnego Mistrza Loży;
3. młotek czcigodnego Mistrza Loży;
4. zegarek w kształcie trójkąta;
5. worek wdowy;
6. medal loży Eugenia pod ukoronowanym lwem, Gdank,
7. gołębicą nosząca gałązkę akacji oraz cyrkiel i węgielnica;
8. odznaka nadana w Stopniu Rycerza Kadosza;
9. krzyż lotaryński;
10. naszyjnik z symbolami masońskimi: cyrkiel i węgielnica;
11. odznaka przedstawiająca czarnego orła dwugłowego;
12. odznaka przedstawiająca orła dwugłowego z napisem Ordo ab chao;
13. odznaka ARLS Cavaleiros Da Paz - gołębicą nosząca gałązkę
14. akacji oraz cyrkiel i węgielnica; Sprawiedliwa i doskonała Loża Rycerzy Pokoju;
15. odznaka WL Israel;
16. odznaka Wielkiej Loży Stanu Missouri;
17. spinka do krawatów ryt Royal Arch;
18. odznaka Wielkiego Sekretarza do Spraw Międzynarodowych W.L. Stanu São Paulo;
19. odznaka przedstawiająca fartuch Wielkiego Collegium Mistrzów Instalowanych;
20. odznaka Kongresu z okazji 500-lecia odkrycia Brazylii;
21. wisior z symbolami masońskimi: cyrkiel i węgielnica;
22. broszka z symbolami masońskimi: cyrkiel i węgielnica;
23. odznaka Wielkiego Wschodu São Paulo;
24. spinka Wielkiego Wschodu Brazylii;
25. odznaka córek Iyoba (dla młodszych dziewcząt);
26. brelok dla ucznia wolnomularskiego;
27. brelok Rady Najwyższej Brazylii;
28. brelok G.O.B. - Milenio;
29. brelok z okazji 80-lecia Loży Mont Moriah;
30. brelok Wielkiego Wschodu Parana;
31. brelok przedstawiający orła dwugłowego Rady Najwyższej - 33° z napisem Deus Meumque Jus.

LISTA UTENSYLII MASOŃSKICH WYPOŻYCZONYCH BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ

- 1.-2. Szarfa i fartuszek 4° RSDU;
  - 3.-4. Szarfa i fartuszek 9° RSDU;
  - 5.-6. Szarfa i fartuszek 18° RSDU;
  7. Szarfa 30° RSDU;
  - 8.-9. Szarfa i fartuszek 32° RSDU;
  - 10.-12. Szarfa, fartuszek i czapka 33° RSDU;
  13. Colar WIG 33° RSDU;
- fartuszki amerykańskiego Royal Arch
14. Royal Arch Mason;
  15. Past Master;
  16. Most Excelent Master;
  17. Mark Master Mason;
- fartuszki angielskiego Royal Arch
18. Mark Mason;
  19. Nauta;
  20. Excelent Master.

III. WYKAZ DRUKÓW PREZENTOWANYCH NA WYSTAWIE

Gablota nr. 1

Vuillaume Claude André, *Maurerisches Handbuch oder Angabe aller Gebräuche in der französischen Maurerei : nebst Anzeige und Erklärung aller geheimen Worte und Grade der verschiedenen Systeme begleitet von den Regeln für das Aussprechen der hebräischen Sprache und von einem für maurerische Institute bestimmten Kalender hebräischer Monde / durch einen Veteran der Maurerei ; aus dem Französischen. Neue, wohlfeilere Ausg.*, Magazin für Industrie und Literatur, Leipzig [1821-1829].

A. Lenoir, *La franche maçonnerie rendue à sa véritable origine*, [s.n.], Paris, 1814.

Aufklärungen für Freimaurer, oder Einweihung in die aegyptischen Mysterien [...], Rosinus Landgraf, Nordhausen, 1825.

Scenographia architectonica oder Besondere Gedancken über den bewundernswürdige Bau des Thurms zu Babel [...] = *Scenographie architectonique où Reflexion sur la structure merveilleuse de la tour de Babel [...]*, Leipzig, chez Jacques Born, 1741.

Harwood Jeremy, *Sekretna historia masonerii*, Warszawa, Muza, 2007.

Maier Michael, *Septimana philosophica, qua aenigmata avreola de omni natvrae genere a Salomone Israëlitarum sapientissimo Rege, & Arabiae Regina Saba, nec non Hyramo, Tyri Principe, sibi invicem in modum colloquii proponuntur & enodantur*, sumptibus Lvcae Iennis, Francofurti, 1620.

Clavel Françoise-Timoléon Bègue, *Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie et des sociétés secrètes anciennes et modernes*, Paris, Pagnerre, 1844.

Bugaj Roman, *Hermetyzm*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.

Gablota nr. 2

Faucher, Jean-André, *Histoire de la franc-maçonnerie en France / Jean André Faucher et Achille Ricker ; lettre liminaire de Richard Dupuy*, Paris, Nouvelles Éditions Latines, 1978.

Nicolai Friedrich, *Versuch über die Beschuldigungen welche dem Tempelherrenorden gemacht worden, und über dessen Geheimniß : nebst einem Anhang über das Entstehen der Freymaurergesellschaft*. [T. 1-2], Berlin; Stettin, [Nicolai], 1782.

Jacob-Kolb Gérard, *Recherches historiques sur les croisades et les Templiers [...]*, Collection Rediviva, Nimes, Lacour, 1999.

Manuel des chevaliers de l'Ordre du Temple, Paris, Imprimeur de la Milice du Temple, 1825.

Jacquelin, Jacques-André, *Histoire des Templiers*. Collection Rediviva, Nimes, Lacour, 1999.

Birkholz, Adam Michael, *Der Compaß der Weisen : von einem Mitverwandten der innern Verfassung der ächten und rechten Freymäurerey beschrieben : herausgegeben mit Anmerkungen, einer Zueignungsschrift und Vorrede, in welcher die Geschichte dieses erlauchten Ordens, vom Anfang seiner Stiftung an deutlich und treulich vorgetragen, und die Irrthümer einiger ausgearteter französischer Freymäurer-Logen entdeckt werden / von Ketmia Vere*, Berlin; Leipzig, Christian Ulrich Ringmacher, 1779.

Siewierski Jerzy, *Ilustrowana historia masonerii*, Wrocław, Wydaw. "Fox" – D. I M. Sierkowski, 2002.

Gablota nr. 3

Andrae Johann Valentin, *Fama Fraternitatis, oder Entdeckung der Bruderschaft deß löblichen Ordens deß Rosen Creutztes*. in Verlegung Johann Berners, Franckfurt am Mayn, 1614.

Dupuy Pierre, *Histoire de l'ordre militaire des Templiers, ou chevaliers du temple de Jerusalem* Brussels, Foppens, 1751.

Jennings, Hargrave, *The Rosicrucians : their rites and mysteries*, London, George Routledge & Sons, New York, E. P. Dutton & Co., [1907].

Archiv für Freimäurer und Rosenkreuzer, [Hrsg.: Konrad Friedrich Uden], Berlin, August Mylius, 1783-1785.

Geheime Figuren der Rosenkreuzer, aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert, gedruckt und verlegt von J. D. A. Eckhardt; in Commission in der Heroldschen Buchhandlung in Hamburg, Altona, 1785-1788.

[Johann Valentin Andrae], *Chymische Hochzeit : Christiani Rosencreütz, anno 1459*; eingel. und hrsg. von Ferdinand Maack, Hermann Barsdorf Verlag, Berlin, 1923.

Różokrzyżowcy, Hejnał, Śląsk Ciesiński, 1937.

Heindel Max, *Rosen-Kreuzer Philosophie*, Theosophisches Verlagshaus, Leipzig, 1923.

Freemasonry and Catholicism, Fowler, London, 1926.

Khunrath Heinrich, *Amphitheatrum Sapientiae Aeternae Solivs Veræ, Christiano-Kabalisticvm, Divino-Magicvm, nec non Physico-Chymicvm, Tertrivnvm, Catholicon*, Excudebat Guilielmus Antonius, [Hanoviae], 1609.

Cegielski Tadeusz, *"Ordo ex Chao" : [wolnomularstwo i światopoglądowe kryzysy XVII i XVIII wieku]*, Wydawnictwa Fundacji "Historia pro Futuro", Warszawa: Bellona, 1994.

Über den Ursprung und die vornehmsten Schicksale der Orden der Rosenkreuzer und Freimaurer Johann Friedrich Röwer, Göttingen, 1804.

Gablota nr. 4

Anderson James, *Neuausgaben und Uebersetzungen aelterer freimaurerischer Werke. I Band Das Constitutionenbuch von 1723*, Carl Ritter, Wiesbaden, 1900.

Reprint (*The constitutions of the free-masons : containing the history, charges, regulations &c. of the most Ancient and Right Worshipful Fraternity for the Use of the Lodges*, London, William Hunter, 1723).

Anderson James, *Kenning's Masonic Archaeological Library. Vol. 1 The constitution Book of 1723. The Wilson Ms. Constitution*, George Kenning, London, 1878.

Reprint. (*The constitutions of the free-masons : containing the history, charges, regulations &c. of the most Ancient and Right Worshipful Fraternity for the Use of the Lodges*, London, William Hunter, 1878).

Anderson James, *Constitutions of the ancient and honourable Fraternity of Free and Accepted Masons : containing their history, charges, regulations, etc. : collected and digested by order of the Grand Lodge, from their old Records, faithful Traditions and Lodge-Books, for the use of the Lodges /by James Anderson, D. D. ; carefully revised, continued and elarged with many additions by John Entick*. London, printed for brother J. Scott, at the Black Swan in Pater-noster Row, 1756.

Anderson James, *Constitutions of the antient fraternity of free and accepted Masons : containing their history, charges, regulations &* / First compiled by order of the Grand Lodge, from their old records, and traditions, by James Anderson, D. D., London : Printed by J. Rozea, Printer of the Society, 1784.

Cegielski Tadeusz, *Księga Konstytucji 1723 roku i początki wolnomularstwa spekulatywnego w Anglii: geneza, fundamenty, komentarze*; reprodukcję wyd. "Konstytucji Wolnych Mularzy" Jamesa Andersona z 1723 roku, wraz z przekł. z jęz. oryg. do dr. podał, przypisami i komentarzami opatrzył Tadeusz Cegielski Warszawa,, Wydawnictwo "Klio": Oficyna Wydawnicza "Rytm", 2011.

Statuten des Bundes der Freimaurer der Grossen National- Mutter-Loge, Berlin, Carl. Schultze, 1857

Konstitution der Grossloge von Wien, Wien, Luigard, 1921.

Constitutions of the ancient and honourable Fraternity of Free and Accepted Masons :containing their history, charges, addresses, &c. collected and digested from their old records, faithful traditions, and lodge books : for the use of masons : to which are added, the history of masonry in the Commonwealth of Massachusetts, and the constitution, laws, and regulations of their Grand Lodge : together with a large collection of songs, epilogues, &c. / ed. by Thaddeus Mason Harris]. Worcester, Prited by Brother Isaiah Thomas, , 1792.

Constitutions of the antient fraternity of free and accepted Masons : containing their history, charges, regulations, [...], Printed by G. Kearsly, London, 5769 [1769].

Gablota nr. 5

Hale Thomas, *Social Harmony : Consisting of a Collection of Songs and Catches : In two, three, four and five Parts from the Works of the most eminent Masters To which are added Several Choice Songs on Masonry*, The Second Edition, James Lewer [...], [London, s.n., 1770?].

Vollständiges Liederbuch der Freymäurer mit Melodien: in zwey Büchern. Bd. 2. Verlegt Christian Gottlob Proft, Kopenhagen, 1785.

Holmann Friedrich, *Bundesgesänge der Freymaurer-Freundschaft geweiht*, J. T. Lamminger, Hannover, [1805].

Maurerische Gesänge für die Logen des eklektischen Bundes zur Einigkeit und Sokrate zur Standhaftigkeit im Oriente der freien Stadt Frankfurt / [gesammelt von Joh. Jak. Ihlée], Frankfurt am Main : J. D. Sauerländer, 5823 [1823].

Liedertafel für Maurer / hrsg. von J. D. Symanski bei August Rucker, Berlin, [s. n.], 1827.

Melodien zu der von J. D. Szymanski herausgegebenen Lieder, Tafel für maurer arrangirt von A. Reithardt. August Kücker, Berlin, [ca. 1920].

Zeiske Benno, *Cymbel und Harfe : neuer freimaurerischer Liederkranz : nach bekannten, fast durchwegfreimaurerischen Melodien zu singen Görlitz : im Selbstverlage des Vefassers*, [Druck von Paul Müller, Löwenberg, ca 1910].

Lenz und Liebe von O. Marbach, , Leipzig, Bruno Yechel, 1892.

Latomiablumen : Dichtergrüße für die Schwestern aller Freimaurer / gesamm. von E. Rauschenbusch und Fr. Voigts ; Cassel, neu hrsg. von Hermann Walter, Verlag von Heinrich Grobel, 1879.

Vignoles, Charles-Emmanuel de, *La Lire maçonne ou Recueil de chansons des francs-maçons*, A la Hate, chez R. Van Laak, [s.l.], 1766.

Liederbuch für Freimaurer-Logen / zsgest. und bearb. von Hans Spatzier, Berlin, Druck und Verlag von Br. G. Pintus, 1898.

Pękalski Wojciech, *Mowa przy obchodzie pamiątki zeszyłych B. B. s. i d. [Łoży] Świątynia Izys pod wschodem Warszawy miana na posiedzeniu dnia 16. Mca X. roku P. S. 5811*, [Warszawa, s.n.], 5811 [1811].

Minasowicz, Józef Dionizy, *Mowa przy obchodzie żałobnym po BB. członkach spr. i dosk. [Łoży] Ś. Jana pod nazwiskiem BB. Polaków zjednoczonych w przeciągu lat siedmiu przeniesionych do wieczności na posiedzeniu teyże [Łoży] w dniu 11 Mca X. r. p. ś. odbyłym /miana przez Józefa Minasowicza ; i wiersz obrzędowy ułożony przez tegoż do muzyki Karola Kurpińskiego na dzień powyższy przeznaczony.* [, Wa s.n.rszawa, Łoża] BB. PP. Zjedn. pod Wsch. Warszawy, 5816 [1816].

Miklaszewski Józef, *Mowa B. Józefa Miklaszewskiego, Mówcy Spr. i Dosc. Ś. Jańskiej [Loży] osobnego nazwiska Jedność Słowiańska pod Wschodem Warszawy, z powodu uroczystości zakonu Ś. Jana w dniu 7. Miesiąca IV. r. pr. św. 5818 miana.* [s.l., s.n.], 1818.

Plater Ludwik, *Głos Mistrza Katedry S. i D [Loży] Świętego Jana p. o. n. Kazimierza W. miany na obrzędzie żałobnym teyże [Loży] d. 22. mca III. r. p. ś. 5818.,* [s.l., s.n.], [1818].

Minasowicz Józef Dionizy, *Głos B. Józefa Dyonizego Minasowicza, mówcy spraw. i dosk. [Loży] Braci Polaków Zjednoczonych, miany na posiedzeniu teyże [Loży] dnia 4. lipca 1820 roku, na Wschodzie Warszawy,* [s.n., Warszawa, 1820].

Krasiński Józef, *Mowa w czasie obchodu rocznicy Installacyi s. i ds. [Loży] p. n. Kazimierz Wielki miana przez W. B. I. Dozorcę dnia 2. miesiąca IV. r. pr. św. 5817. dnia 2. miesiąca IV. [i.e. czerwca] roku prawdziwego światła 5817 [i.e. 1817]* [Warszawa, s.n, 1817].

Emil Rittershaus, *In Bruderliebe und Brudertreue,* Leizig, Max Hesse, 1893.

Freymaurerlieder mit Melodien, Berlin, Winter, 1771.

A. Neithardt, *Sammlung der beliebtesten Freimaurer-Gesänge : nach den Original Melodien für eine Singstimme mit leichter Pianoforte-Begleitung eingerichtet und dem Protector sämtlicher Freimaurerlogen in den Preussischen Staaten Sr. Königlichen Hoheit dem Prinzen von Preussen ehifurchtsvoll zugeeignet : Op. 120, 2. Aufl.,* Halle : C. Knapp, [ca 1860].

Gablota nr. 6

Auszug aus dem Ritual des dritten Gradeen für dem ersten Aufseher [s.n., s.l., 192 ?].

Gesetzmassiges verbessertes und vollkommenes Logen-Buch. I-IV Buch [sn., s.l., 192?]

Gesetzmassiges verbessertes und vollkommenes Logen-Buch. I-IV Buch. Sechster Theil, [s.l.,sn., 192?].

Allyn Avery, *Ritual und Aufdeckung der Freimaurerei der Gesellschaften der Oranienmänner und seltsamen Gesellen,* in Comission bei L., Leipzig, Michelsen, 1838.

Chappron E. J., *Nécessaire maçonnique par E. J. Chappron, maçonn régulier des rits ancien et moderne,* , Paris, Chez l'auteur et chez M. Cauet 5817[1817].

Vassal, Pierre Gérard, *Cours complet de Maçonnerie, ou histoire générale de l'initiation, depuis son origine, jusqu'a son institution en France,* Chez l'Auteur, Paris, 1832.

Bernigeroth, *Les coutumes des francs-maçons,* Leipzig, Breitkopf, 1745.

Instructions pour les trois premiers grades de la Franc-Maçonnerie [s.l. : s.n., 1805].

Wojciechowski Karol, *Ryt Francuski: od alchemii do racjonalizmu : historia, struktura i doktryna obrządku nowoczesnego - od początków masonerii francuskiej aż do czasów współczesnych*, Wrocław, Wydawnictwo Racjonalista, 2009.

Jardin Dominique, *Voyages dans les tableaux de loge : histoire et symboles*; préface d'Antoine Faivre; avant-propos de Pierre Mollier, [Paris], Jean-Cyrille Godefroy, 2011.

Gablota nr. 7

MacNulty, W. Kirk, *Wolnomularstwo : sekrety i symbole masonów, ich historia i znaczenie*; konsultacja i red. nauk. ed. pol. Tadeusz Cegielski ; [tł. Bożena Mierzejewska], Tyt. oryg.: *Freemasonry*, Arkady, Warszawa, 2007.

Glinic Władysław Z., *Symbolika w wolnomularstwie / Wielki Wschód Polski, Wolnomularz Polski*, Warszawa, 1999.

Serini Karol, *Symbol w wolnomularstwie*, [s.n.], Warszawa, 1933.

Pamiętki wolnomularskie : katalog zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu /oprac. red. Tadeusz Cegielski, Aleksandra Mierzejewska ; tł. Mateusz Józefowicz et al., Muzeum Okręgowe w Toruniu Toruń, 2008.

Pamiętki wolnomularskie : katalog zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu /oprac. red. Tadeusz Cegielski, Aleksandra Mierzejewska ; tł. Mateusz Józefowicz et al., Muzeum Okręgowe w Toruniu Toruń, 2008.

Wagler Paul, *Die deutsche Entstehung der Freimaurerei und ihrer Symbolik : bein Weckruf zur Instinkt-Kultur*, Verlag Franz Wunder, cop., Berlin, 1925.

Maçonnerie symbolique, C. Lacour, Nîmes, 1998.

Quantin, *Dictionnaire maçonnique ou Recueil d'esquisses de toutes les parties de l'édifice connu sous le nom de maçonnerie [...]*,chez]. Paris, Brianchon, 5825.

Glunk, Fritz, *Das große Lexikon der Symbole*, Gondrom, Bindlach, 1997.

Mainguy, Irène, *De la symbolique des chapitres en franc-maçonnerie :Rite Écossais Ancien et Accepté et Rite Français : de la liberté de passage à l'envol du Phénix / préf. de Bernardino Fioravanti ; illustré de 99 figures et 33 planches sélectionnées par Amis Dessins d' Henry-Jean Deguillemain*, Paris, Éditions Dervy, 2005.

Gablota nr. 8

Dermott Laurence, *Ahiman Rezon, or A help to a brother*, London, printed for the editor, sold by Brother James Bedford, 1756.

Martin Gaston, *La Franc-Maçonnerie française de la révolution*, Paris, Les Presses Universitaires de France, [1927].

Wagner Guy, *Brat Mozart : wolnomularstwo w osiemnastowiecznym Wiedniu : królewska sztuka i jej wpływ na życie i twórczość wielkiego kompozytora - legenda, mit, rzeczywistość*, Gdynia, Uraeus, cop. 2001

Schutz-Schrift für dem Orden der Frei-Mäurer, bey Christian Friderich Schopp, Halberstadt, 1743.

Le Forestier René, *La Franc-maçonnerie templière et occultiste aux XVIIIe et XIXe siècles. T. 1 ; publié par Antoine Faivre avec addenda et index*, Paris, La Table d'Émeraude, 1987.

Bruchstücke zur Geschichte der deutschen Freymäurerey / gesammelt von Erich Servati an seinen Freund in W***, Basel, bey Joh. Jac. Flick, 1787.

Hass Ludwik, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław, 1982.

Loża Przyjaźń Szczera, *List władz lwowskiej loży do bliżej niezidentyfikowanego odbiercy*, [Lwów, s.n.], 1784.

[Dyplom Wolnomularski Wielkiego Wschodu Francji], Nominacja dla Karola Schuberta z Warszawy wystawiona w Paryżu dnia 27 miesiąca czwartego roku 5778, czyli 27 czerwca 1778 r. – Paris, [s. n.], 1778.

Gablota nr. 9

Hass Ludwik, *Wychodźcy z ziem byłej Rzeczypospolitej szlacheckiej w wolnomularstwie francuskim w XIX wieku : wykaz członków łóż*, Warszawa, [s.n.], 1981.

E. D'Avesne, *La Franc-Maçonnerie au pouvoir*, Paris, Victor Palmé, [1881].

History of Freemasonry and Concordant orders, Boston, The Fraternity Publishing Company, 1891.

Hass Ludwik, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław, 1982.

Marcos Ludovic, *Histoire du Rite Français au XIXè siècle*, Ed. Maçonniques de France, Paris, 2001.

Małachowski-Łempicki Stanisław, *Wolnomularstwo polskie a muzyka*, Warszawa, "Nasza Drukarnia", 1926.

Teutschländer Willibald Stefan, *Ueber die Aufgabe der Loge und der Logenbrüder : Vortrag gehalten in der [Loge] "Zur Brüderlichkeit" am 9. (21.) Februar 1883*, - Bukarest, Thiel & Weiss, "Palais Dacia-Romania", 1883.

Smolenski, Władysław, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII : studia historyczne* 260, Warszawa, Państw. Instytut Wydawniczy, 1979.

Gablota nr. 10

Musee de la Franc-maçonnerie : collections du Grand Orient de France / [dir. de la publ. Jean-Christophe Delpierre], Paris, Beaux-Arts Magazine, 2001.

Hass, Ludwik, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej po drugiej wojnie światowej (1945 - 1951)*, cz. 1-2., Warszawa, 1990 - 1991.

Botrel, Lucien, *Histoire de la franc-maçonnerie française sous l'Occupation*, Paris, Detrad, [1988].

L. Hass, *Masoneria polska XX wieku*, Warszawa, [s.n.], 1994.

Baudouin Charles-Gabriel, *Travaux franc-maçonniques : conférences sur divers sujets d'économie sociale*, Paris, Librairie de Marie Blanc, [1878].

Chajn Leon, *Wolnomularstwo w II Rzeczypospolitej Polskie wolnomularstwo 1920-1938*, Warszawa, Czytelnik, 1984.

Hass Ludwik, *Wolnomularstwo w Polsce współczesnej*; [red. i wyd. Adam Witold Wysocki], Warszawa, Adam Witold Wysocki, 5997 [1997].

Hass Ludwik, *Świat wolnomularski : konkrety : (lata trzydzieste - lata dziewięćdziesiąte XX w.) : geografia, liczebność, odłamy, nurty, ponadpaństwowe porozumienia i organizacje*. T. 1,2, 1945- lata dziewięćdziesiąte XX w, Łowicz, Wydawnictwo Neriton [etc.], 2006.

Gablota nr. 11

Załęski Krzysztof, *Konstytucje i Ustawy Generalne Wielkiego Mistrzostwa Polskiego i Litewskiego pod młotkiem Ignacego hr. Potockiego przyjęte i zaprzysiężone w roku 1781*, Gaf_ika, Warszawa, 2007.

Wójtowicz Norbert, *Freemasonry in Poland - formerly and today*, Wrocław, ["Rojalista"], 1999.

Wysocki Adam Witold, *Masoni a kultura i niepodległość Polski* / Adam Witold Wysocki, Warszawa, Adam Witold Wysocki, 5999.

Wolnomularstwo w świetle encyklopedii, Warszawa, Drukarnia i Litografia "Jan Cotty", 1934.

Małachowski-Łempicki Stanisław, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738-1821*, Kraków; Warszawa, nakł. Polskiej Akademji Umiejętności: skł. gł. w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1929.

Masoneria polska w kraju i na emigracji /pod red. Kazimierza Karolczaka i Łukasza Tomasza Sroki, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2012.

Stanisław Małachowski-Łempicki, *Wolne mularstwo w Lubelszczyźnie : 1811-1822*, Lublin, nakł. "Dziennika Urzędowego Województwa Lubelskiego", 1933.

Domańska Hanna, *Eugenia pod ukoronowanym lwem : dzieje loży i wolnomularzy Gdańska i Sopotu, XVIII-XXI w.*, Gdańsk, Polnord - Wydawnictwo Oskar, 2006.

Winiarski, *Le mal épidémique*, [s.l., s.n., 1748].

Obraz sprawiedliwej i doskonałej Loży Świętego Jana pod osobnym Nazwiskiem Braci Polaków Zjednoczonych pod Wschodem Warszawy pracującej : na rok prawdziwego światła 5821, Warszawa, [s.n.], 1821.

Niemcewicz Julian Ursyn, *O wolnym mularstwie w Polsce*, Warszawa : Kraków, Skł. gł. Kasa im. J. Mianowskiego, 1930.

Opis działań Wielkiego Wschodu w Polsce w przedmiocie prawodawstwa w roku prawdziwego światła 5820 do dnia 24 M. Vgo, [Warszawa, s.n.], 5820 [1820].

Ustawa konstytucyjna Wol.: Mularstwa Polskiego, [Warszawa : drukiem B. O. Łątkiewicza, 1820].

Verzeichnis der sämtlichen Brüder und Mitglieder der gerechten und vollkommenen [Loge] Göttin von Eleusis im Orient zu Warschau im Jahre 5787, Warszawa, Göttin von Eleusis, [], 1787.

Loża Bracia Polacy Zjednoczeni, [Warszawa, s.n., 1810].

Wilkoszewski Walenty, *Rys historyczno-chronologiczny Towarzystwa Wolnego Mularstwa w Polsce*, Londyn, Oficyna Poetów i Malarzy, 1968.

Małachowski-Łempicki Stanisław, *Wolnomularstwo w Księstwie Warszawskim, 1812-1815*, [s.l., s.n., 1929].

Gablota nr. 12

M. Otorowski, *Klucz do „Rekopisu” ... J. Potockiego*, Warszawa : s.n., 1996.

Gabriel Narutowicz, Warszawa, [red. i wyd. Adam Witold Wysocki], 5997.

Szymon Askenazy, *Łukasinski*, Warszawa, Wł. Łazarski, 1929.

Małachowski-Łempicki Stanisław, *Zarys historii wolnomularstwa polskiego*, Warszawa, Adam Witold Wysocki, 1996.

Hass Ludwik, *Sekta farmazonii warszawskiej : pierwsze stulecie wolnomularstwa w*

Warszawie, Warszawa, Państw. Instytut Wydawniczy, 1980.

Leżeński Cezary, *Masoni bez maski*, Toruń, Graffiti BC, 2006.

„Wolnomularz Polski” Nr.54, Agencja Promocyjno-Wydawnicza Warszawa, "Akacja", 2013.

Gablota nr. 13

Rezler Marek, *Wielkopolscy masoni*, Warszawa, Adam Witold Wysocki, [1999].

Agnieszka Maćkowiak, Praca magistersta, Poznań, UAM, 1997.

Łazuga Waldemar, *Masoneria - poznana, nie poznana, chciana czy nie chciana : katalog wystawy* / [koncepcja wystawy i wstęp do katalogu Lidia Paetz], Dobrzyca, 2009.
„Monitor Wielkopolski” 1 lipca 2011

Bendziński Andrzej, *Pałac w Ciężeniu* / tekst oprac.: Andrzej Bendziński i Andrzej Karpowicz ; fot. barwne: Krzysztof Kołecki], [s.l., s.n., ca 1995].

Karalus Michał, *"Bononia" : wolnomularskie aspekty założenia pałacowo-parkowego w Dobrzycy* / [oprac. Tadeusz Cegielski], [Warszawa, s.n.], 1996.

Gablota nr. 14

Mitglieder-Verzeichnis der Deputirten Alt-Scottischen Loge zur Liebe und Treue und der St. J.-Loge Tempel der Eintracht um Orient zu Posen Für das Jahr 5835 bis 5836. Obraz członków Łóż delegowaney starszokockiey Millości i Wierności I St. Jańskiej Świątyni Jedności na wschodzie Poznania. Na rok 5835 do 5836, Posen, W. Decker, [1836
Prümers Rodgero, *Geschichte der Loge zu Posen*, Posen, Decker, 1909.

Prümers Rodgero, *Die Anfänge der Posener Loge*, Posen, Decker, [1900].

Prümers Rodgero, *Verzeichniss der Büchersammlung der St. Johannis-Freimaurer-Loge zum Tempel der Eintracht im Or. : Posen*, Neumeyer, 1900.

E[rnst] Mayer, *Chronik der logen und Stiftungs-Geschichte der unter Constitution der Grossen National-Mutter-Loge der Preussischen Staaten, genannt Zu den drei Weltkugeln arbeitenden St. Johannis-Freimaurer-Loge Zum Tempel der Eintracht in Orient Posen zur fünfzigjährigen Jubelfeier dieser Stiftung im Jahre 1870* Berlin, , BBr. Ihring& Haberland, 1870.

Karpowicz Andrzej, *Katalog druków współczesnych w zbiorach masońskich Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu = Catalogue des livres contemporains pour le fond maçonnique de la Bibliothèque Universitaire de Poznań*, Poznań , Nîmes, C. Lacour, 2000.

Karpowicz Andrzej, *Książka wolnomularska XVIII i XIX wieku : katalog wystawy*, Poznań, [Biblioteka Uniwersytecka], 1996.

Zygmund Załęski, *Masoneria Narodowa w Poznaniu*, Warszawa, Adam Witold Wysocki, 1999.

Both Gustav Friedrich von, *Betrachtung über die Alten-Miten mit Rücksicht auf Maurerei*, Stramm, St. Michaelsdonn in Holstein, 1975.

Gablota nr. 15

Robert-Freke, *The history of Freemasonry : its antiquities, symbols, constitutions, customs etc. : embracing an investigation of the records of the organisation of the fraternity in England, Scotland, Ireland, British Colonies, France, Germany and the United States*, T.1,T.4, T6., London, Thomas C. Jack, 1885.

Findel J. G., *Histoire de la Franc-Maçonnerie depuis son origine jusqu'à nos jours*, Paris, Librairie Internationale, 1866.

Thory Claude Antoine, *Acta latomorum, ou Chronologie de l'histoire de la France-maçonnerie française et étrangère, contenant les faits les plus remarquables de l'Institution depuis ses temps obscurs jusques en l'année 1814, la suite des Grands-Maîtres, la nomenclature des rites, grades, sectes et coteries secrètes répandus dans tous les pays, la bibliographie des principaux ouvrages publiés sur l'histoire de l'Ordre depuis 1723 ; avec un supplément dans lequel se trouvent les status de l'Ordre civil institué par Charles XIII, roi de Suède, en faveur des francs-maçons, une correspondance inédite de Cagliostro, les édits rendus contre l'Association par quelques souverains de l'Europe, enfin un grand nombre de pièces sur l'histoire ancienne et moderne de la franche-maçonnerie*, Paris, Pierre-Élie Dufart, 1815.

Fesch Paul, *Bibliographie de la franc-maçonnerie et des sociétés secrètes : (langue française et langue latine)*, Bruxelles, G. A. Deny, 1976.

Wolfstieg August, *Bibliographie der Freimaurerischen Literatur*. Bd. 1; hrsg. Im Auftrage des Vereins Deutscher Freimaurer, Burg, Selbstverlag des Vereins Deutscher Freimaurer, 1911.

Ligou Daniel, *Dictionnaire de la franc-maçonnerie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1987.

Lennhoff Eugen, Oskar Posner, *Internationales Freimaurerlexikon*, Unveränd. Nachdr. der Ausg. 1932, München, Amalthea-Verlag ; Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1965.

Hass Ludwik, *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821-1999 : słownik biograficzny*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Rytm, 1999.

Katalog der Bibliothek der unter der Grossen Loge von Hamburg Vereinigten fünf hamburgischen logen / bearb. von Karl Wahlstedt, Hamburg, Drexel & Adler, 1910.

Gablota nr. 16

„Journal für Freimaurer : als Manuskript gedruckt für Brüder und Meister des Ordens / hrsg. von den Brüdern der Loge zur wahren Eintracht im Orient von Wien“, Wien, Ch. F. Wappler, 1784.

„Taschenbuch für Freimaurer auf das Jahr [...]. Jahrbuch der Maurerey“, Cöthen, J. A. Aue, 1798-1805.

Entick John, "The Free masons pocket companion : containing : the origin, progress and present state of that ancient fraternity ; the institution of the Grand Lodge of Scotland ; lists of the grand masters and other officers of the Grand Lodge of Scotland and England ; their customs, charges, constitutions, orders and regulations for the instruction, and conduct of the brethern, to which ist added a complete collections of freemasons songs..."., Glasgow, Robert and Thomas Duncan, 1771.

Der Freymäurei: im Jahre 1738 herausgegeben“, Leipzig, B. Ch. Breitkopf, 1738

Almanach oder taschen-buch für die Brüder Freymaurer ... ”, [s.l., s.n.], 1776.

„Wolnomularz Polski“, Warszawa, Agencja Promocyjno-Wydawnicza "Akacja", 2000.

„Ars Regia“ Nr 20, Warszawa, Wydaw. Fundacji "Historia pro Futuro", 2002/2003.
Ars Quatuor Coronatorum“, Vol. LXXXIV, London, Quatuor Coronati Lodge, 1965.

„Humanisme“, Nr. 235, Paris, Les Éditions Maçonniques de France, 1997.

„Mensch und kritische Verantwortung“/Akademie Forum Masonicum ; hrsg. im Auftr. des Vorstandes von Günter Lensch, Ingebert, Rohrig, 1989.

„La Chaine d'Union: revue d'études symboliques et maçonniques du Grand Orient de France. Paris, 2003.

„Cuatuor Coronati Jahrbücher für Freimaurerforschung : Gesamtverzeichnis“, Nr. 1/1964 - 41/2004 / Jürgen Luckas, Bayreuth, Fr. Forschungsgesellschaft Quatuor Coronati, 2005.

„Cuvânt masonic“, București, Centrul Regional de Studii Francmasonice, 2010.

„Officinae : trimestrale internazionale di attualità, storia e cultura esoterica / direttore editoriale Renzo Canova ; [Gran Loggia d'Italia degli Antichi Liberi Accettati Muratori], Roma, Edimai, 1989.

„Alpina: revue maçonnique Suisse“, Nr.13, Bern, GLSA, , 2013.

„Humanität“, Nr.1, Frankfurt am Main, M. Diesterweg, 2014.

„Blaue Blätter : Manuskripte - Mitteilungen - Meinungen aus dem Frm [freimaurerischen] Leben : Nachrichtenblatt für Mitglieder des Vereins "Freunde esoterischer Texte" / Leitender Red. Rudolf Pohl. - Nr 178(Sept. 1989), Wien, Freunde Esoterischer Texte, 1989.

Gablota nr. 17

Hanke Roland Martin, *Mops und Maurer: Betrachtungen zur Geschichte der Mopsgesellschaft : Materialien zur Freimaurerei*, Bayreuth, DFM Verlag Deutscher Freimaurer, 2009.

Siebenjährigen Isis [in Reval] Gnoti seauton und Mäurerinnen :\$berste Fortsetzung der drei Säulen der Unbekannten im Lande, bey Albrecht und Compagnie, Leipzig, Reval, 5782 [1782].

G.O. VAT *Etude sur les loges d'adoption*, V. Gloton, Paris, 1933.

Wright Dudley, *Woman and Freemasonry*, London, William Rider, 1922
Gefühle der innigsten Bruderlieb der geliebten Schwester der g.u.v. [Loge] Joseph zur Einigkeit am Fest der Aufnahme dreyer Lowtons geweiht von der [Loge] zu den drey Pfeilen am 25. IX. 5807, [Nürnberg, s.n., 1807].

Renard Honoré, *Les quatre grades véritables et uniformes de l'Ordre de l'adoption ou Maçonnerie des Dames*, [s.l., s.n., 1779].

Rabe Carl Ludwig Friedrich, *Die angenommene Freimaurerei, oder Die Freimaurerei der Damen*, Germanien [i.e. Stendal], Franzen & Grosse, 1789.

Album anonimowy.

André-Gedalge Amélie, *Des contes de fées a l'opera : une voie royale* /Textes présentés par André Gedalge et Irene Mainguy, Paris, Editions Dervy, , 2003.

Chwalewik Edward, *Najdawniejszy masoński exlibris polski*, Biblioteka Towarzystwa Miłośników Exlibrisów ; nr 3.
[Kraków, Drukarni Ludowej, 1932].

"Wolnomularz Polski" : pismo Przyjaciół Sztuki Królewskiej, Warszawa, Agencja Promocyjno-Wydawnicza "Akacja", 2000.

Blumenau Salomon, *Den Schwestern Heil! : Reden und Dichtungen maurerischen Inhalts in Bruderkreise vorgetragen und für Schwesternhand ausgewählt / von S. Blumenau*.3. verm. und verb. Aufl., Bielefeld, im Selbstverlage des Verfassers, [1878].

Péreau Gabriel-Louis, *Der verrathene Orden der Freymäurer, und das offenbarte Geheimniß der Mopsgesellschaft / aus dem Französischen übersetzt. der wider dieses Buch herausgekommenen Schriften, vermehrte Auflage*, , Leipzig, bey Arkstee und Merkus1745.

Bei dem Tode der Ehrwürdigen Schwester M** E** H** : Hamburg, den 22sten Christmonats 1759, Hamburg, gedruckt bey J. C. Piscator, 1759.

Maçonnerie des dames : grade de maîtresse, [s.l., s.n., 1775].

La maçonnerie des femmes, Londres, [s.n.], 1774.

Dołęgowska-Wysocka Mirosława, *Suknia i fartuszek : (o masonerii kobiecej w Polsce - tekst napisany dla "Le Tracé" , pisma Wielkiej Żeńskiej Łoży Francuskiej)*, [Warszawa, s.n.], 1996.

Die Freymauern in Fichbein = Rocke. Erster Theil, Frankfurt und Leipzig, [s. n.], 1775.

Bibliotheca Maçonnica. Tomo IV., Em casa de J. P. Aillaud, 1840.

Gablota nr. 18

Taxil Léo, *Les frères Trois-Points*. Vol. 1, Nouv. éd., Paris, Letouzey et Ané, [1885]

Barruel Augustin, *Abrégé des Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*, À Londres, chez Ph. Le Boussonnier et Comp., 1799.

Larudan, *Les francs-maçons écrasés : suite du livre intitulé l'Ordre des Francs-Maçons trahi / traduit du latin*, [Chareau] , À Amsterdam, [s.n.], 1747.

Der Taxil-Schwindel : ein welthistorischer Ulk / nach den QuFellen bearb. von J. Lanz-Liebenfels., Frankfurt a. M. : Neuer Frankfurter Verlag, [1906].

Surowiecki Karol, *Missya lożowego apostoła / odprawiona przez W. B. N. O. N. N. R. Praw. Św. 5814*, [Berdyczów, s.n. ,1814].

Zwycięstwo Prawdy, Albo Fransmasonia Zemszczona z fałszywych zarzutów ludzi nie należących do tego Zgromadzenia / przez C. B... d... H... G. D. p. I. G. D. d. L. Zwycięstwo Prawdy Albo Religia Zemszczona z obłudnych odpowiedzi ludzi należących do Zgromadzenia Fransmasoneryi / przez X... S... X... P... W... W. Ł. S. K. N. W. P. W Jeruzalem; Rzymie [i.e. Warszawa?, [s.n.], 5785.

Barruel Augustin, *Święte tajemnice Massonii sprofanowane : wyjątek z dzieł xiędza Barruel = Memoires pour servir à l'histoire du Jacobinism,e* Lwów , [s.n.], 1805.

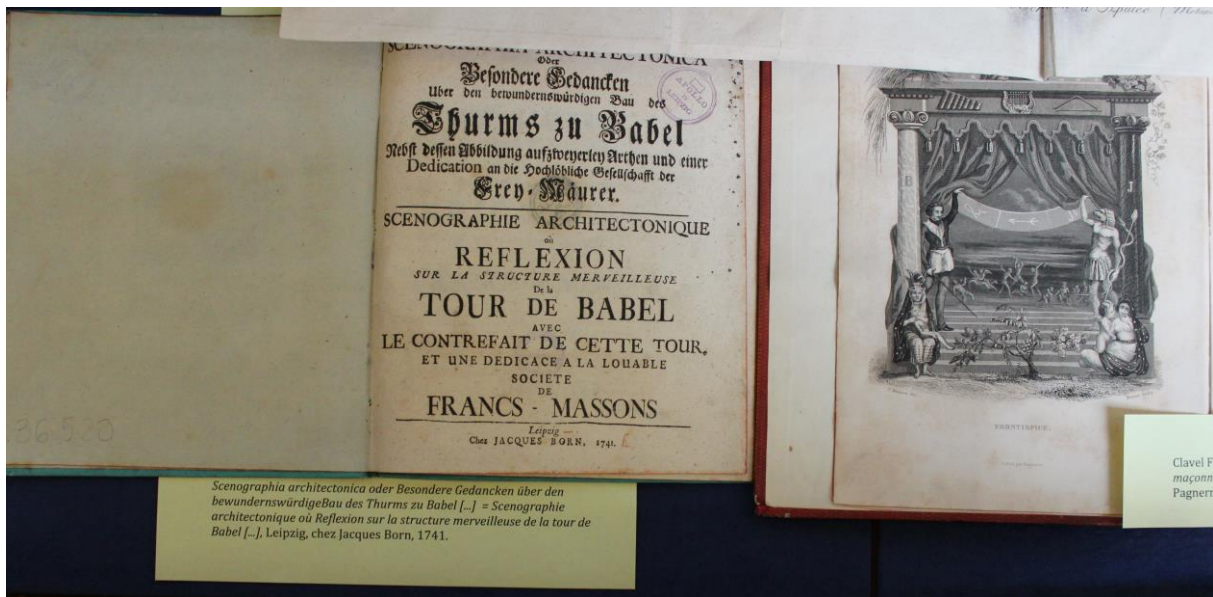
L'ordre des francs-maçons trahi, [À Amsterdam, s.n.], 1771.

Wójtowicz Norbert, *Antymasońska kampania 1938 roku : (z dołączeniem wybranych dokumentów*, Krzeszowice, Dom Wydawniczy "Ostoja", 2005.

IV. WYKAZ ILUSTRACJI

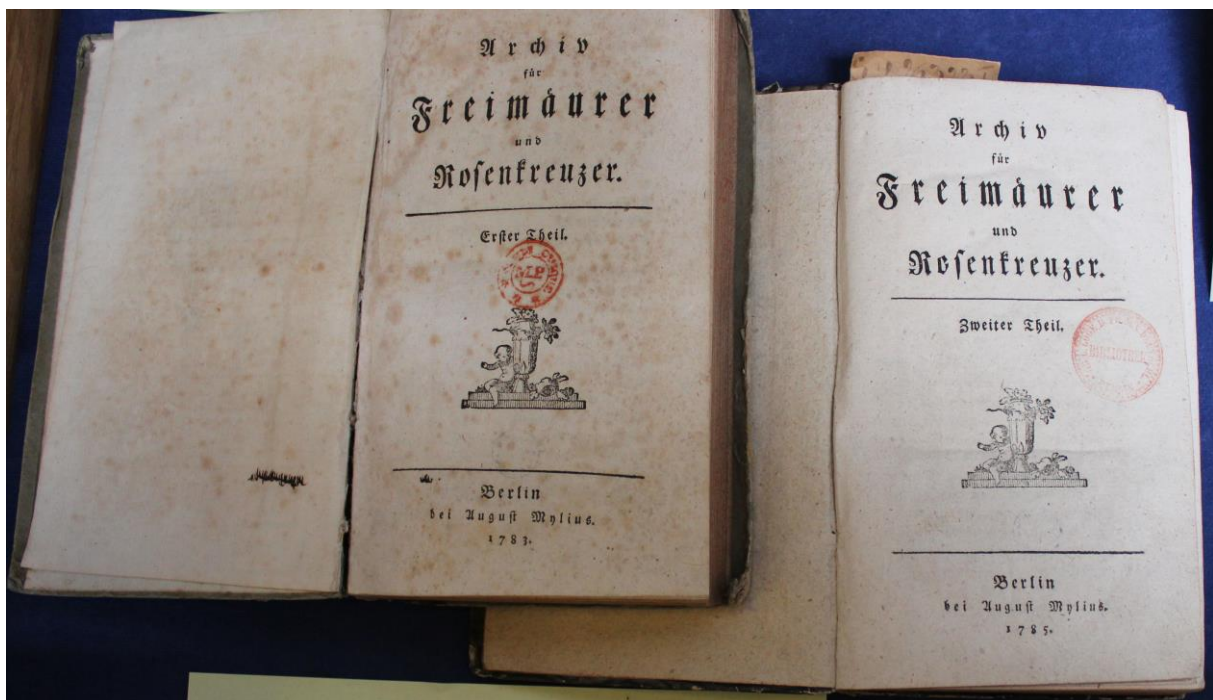
Fot. 1
Pamiątki Wolnomularskie

Fot. 2

Scenographia architectonica oder *Besondere Gedancken über den bewundernswürdigen Bau des Thurms zu Babel* [...] = *Scenographie architectonique où Reflexion sur la structure merveilleuse de la tour de Babel* [...], Leipzig, chez Jacques Born, 1741.

Clavel Françoise-Timoléon Bègue, *Histoire pittoresque de la franc-maçonnerie et des sociétés secrètes anciennes et modernes*, Paris, Pagnerre, 1844.

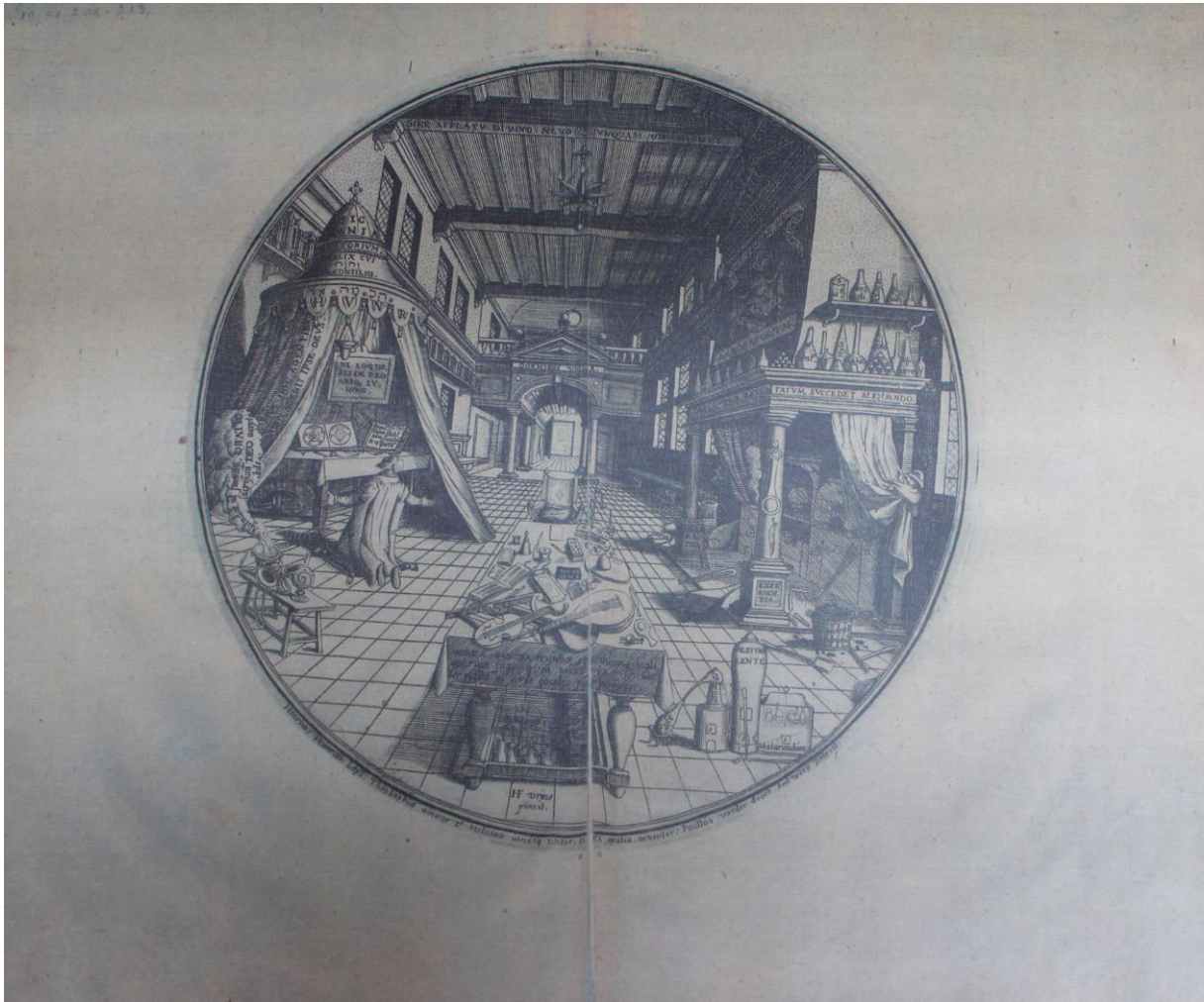
Fot. 3

Archiv für Freimäurer und Rosenkreuzer, [Hrsg.: Konrad Friedrich Uden], Berlin, August Mylius, 1783-1785.

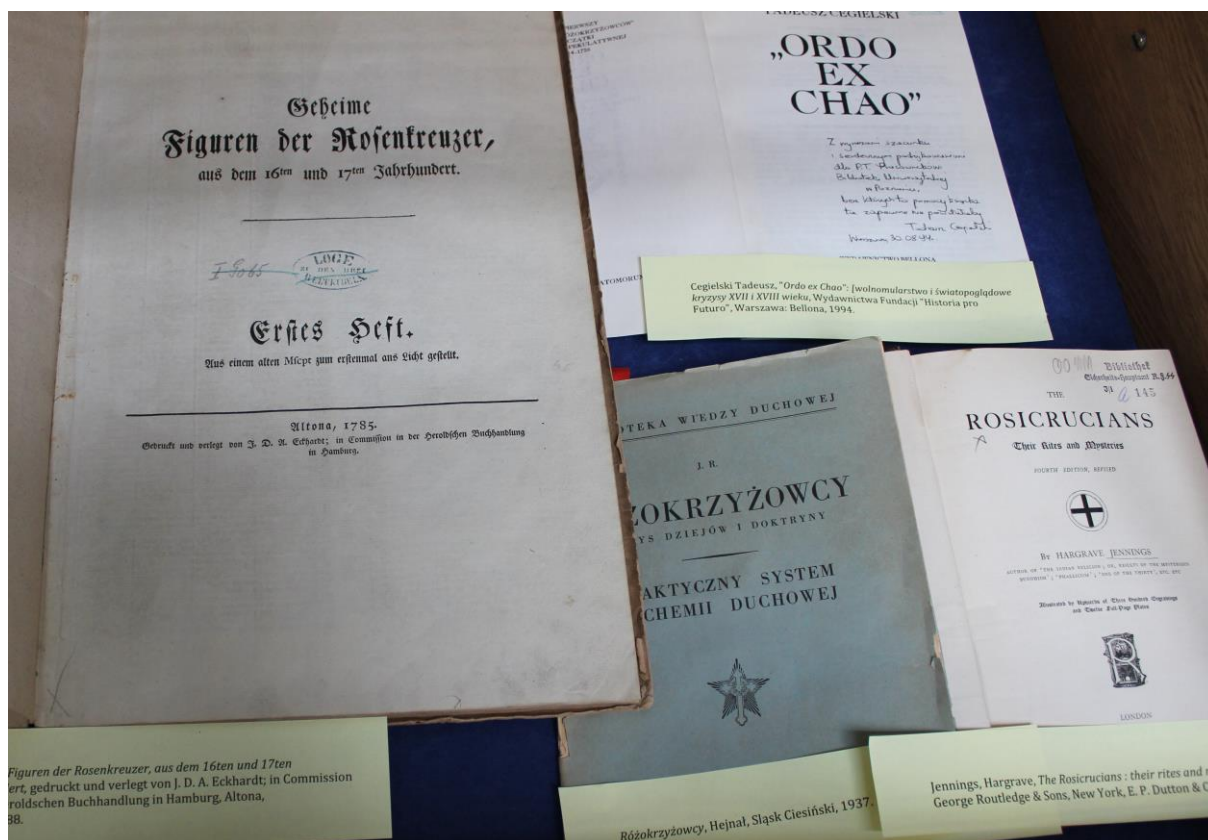

Fot. 4

Dupuy Pierre, *Histoire de l'ordre militaire des Templiers, ou chevaliers du temple de Jerusalem* Brussels, Foppens, 1751.

Fot. 5
Khunrath Heinrich, *Amphitheatrum Sapientiæ Æternæ Solivs Veræ, Christiano-Kabalisticvm, Divino-Magicvm, nec non Physico-Chymicvm, Tertrivnm, Catholicon*, Excudebat Guilielmus Antonius, [Hanoviæ], 1609.

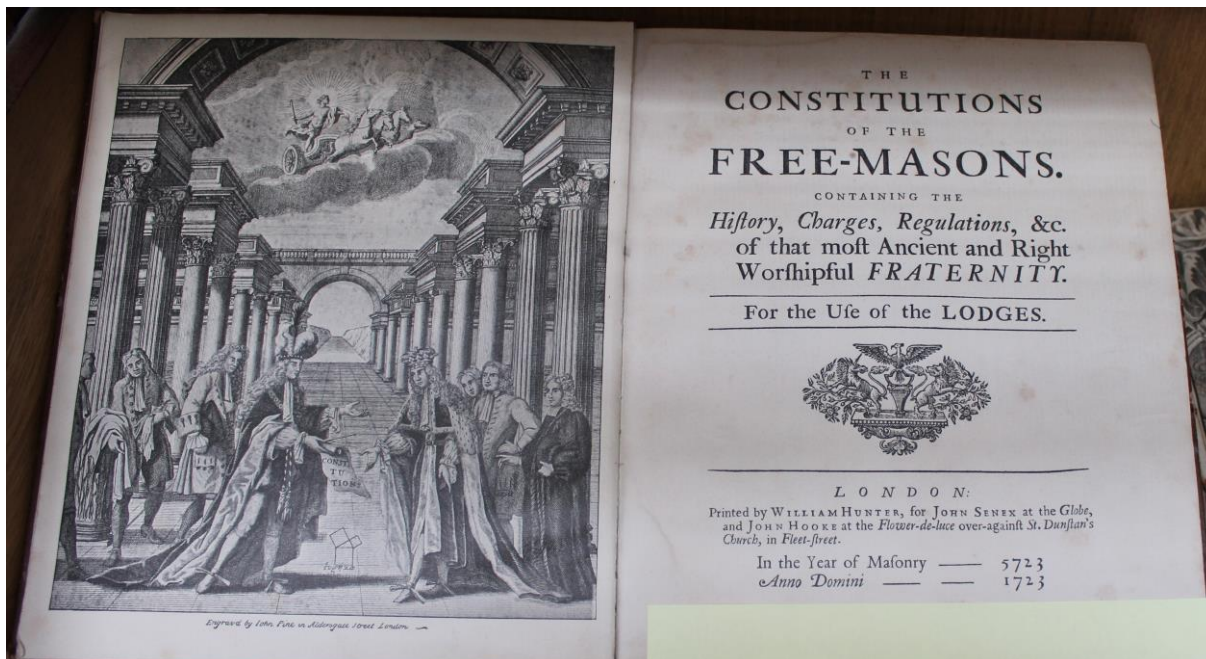
Fot. 6

Geheime Figuren der Rosenkreuzer, aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert, gedruckt und verlegt von J. D. A. Eckhardt; in Commission in der Heroldschen Buchhandlung in Hamburg, Altona, 1785-1788.

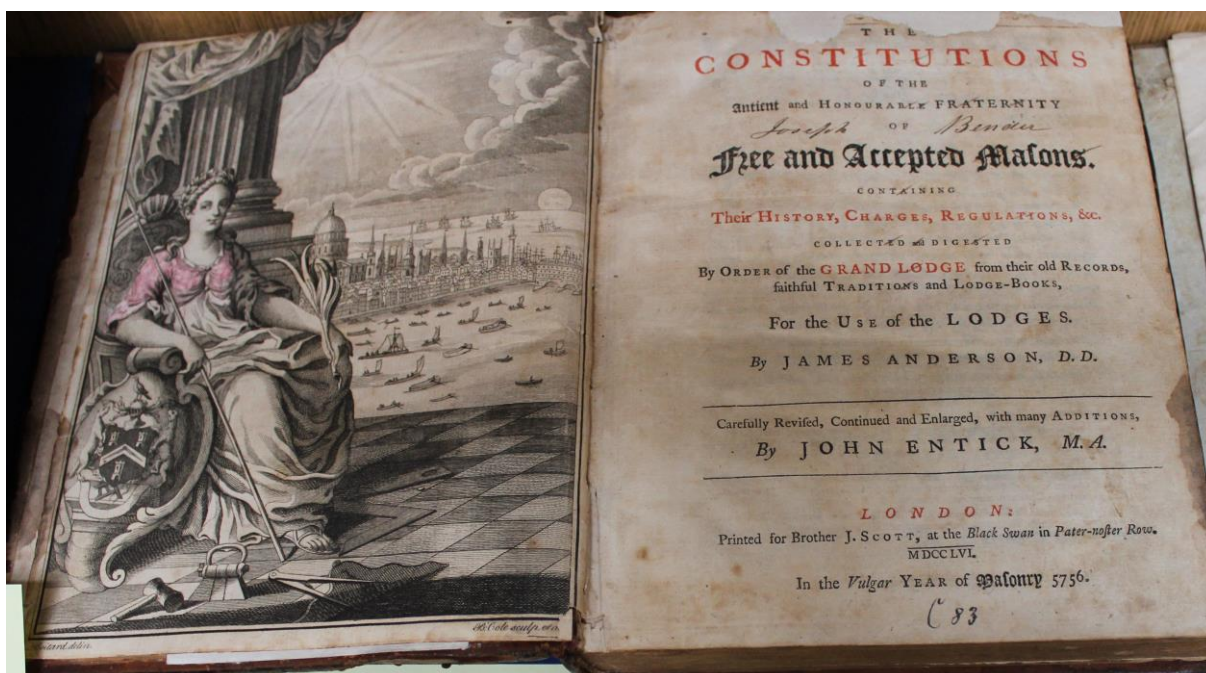
Różokrzyżowcy, Hejnal, Śląsk Ciesiński, 1937.

Cegielski Tadeusz, "*Ordo ex Chao*": [wolnomularstwo i światopoglądowe kryzysy XVII i XVIII wieku, Wydawnictwa Fundacji "Historia pro Futuro", Warszawa: Bellona, 1994.

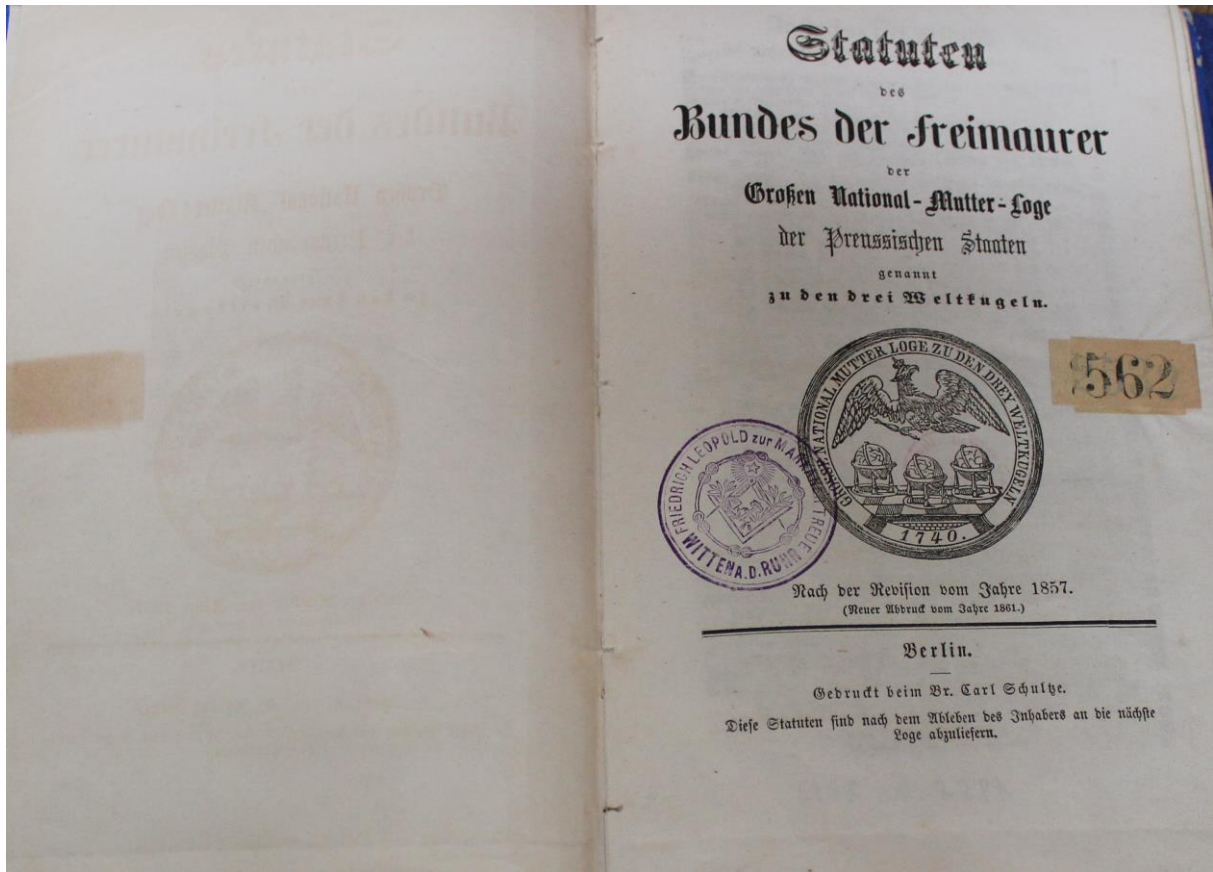
Jennings, Hargrave, *The Rosicrucians: their rites and mysteries*, London, George Routledge & Sons, New York, E. P. Dutton & Co., [1907].

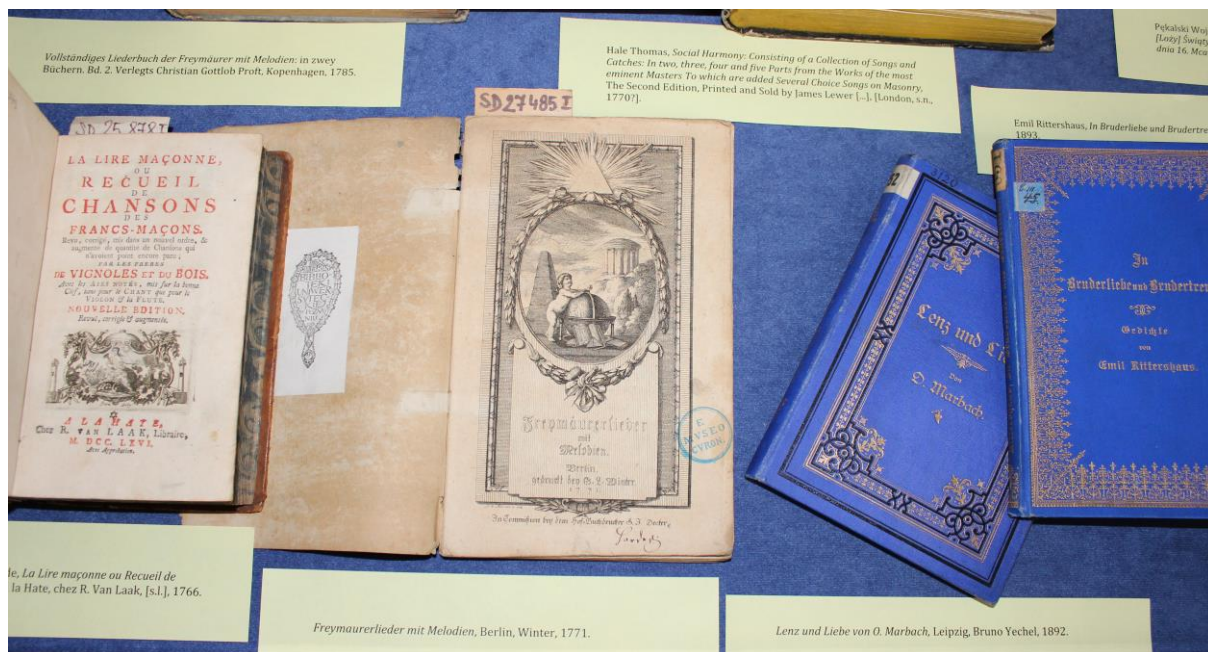
Fot. 7
 Anderson James, *The constitutions of the free-masons : containing the history, charges, regulations &c. of the most Ancient and Right Worshipful Fraternity for the Use of the Lodges*,
 London, William Hunter, 1723.

Fot. 8
 Anderson James, *Constitutions of the ancient and honourable Fraternity of Free and Accepted Masons : containing their history, charges, regulations, etc. : collected and digested by order of the Grand Lodge, from their old Records, faithful Traditions and Lodge-Books, for the use of the Lodges /by James Anderson, D. D. ; carefully revised, continued and elarged with many additions by John Entick*. London, printed for brother J. Scott, at the Black Swan in Pater-noster Row, 1756.

Fot. 9
Statuten des Bundes der Freimaurer der Grossen National- Mutter-Loge, Berlin, Carl. Schultze, 1857

Fot. 10

Vignoles, Charles-Emmanuel de, *La Lire maçonne ou Recueil de chansons des francs-maçons*, A la Hate, chez R. Van Laak, [s.l.], 1766.

Liederbuch für Freimaurer-Logen / zsgest. und bearb. von Hans Spatzier, Berlin, Druck und Verlag von Br. G. Pintus, 1898.

Pękalski Wojciech, *Mowa przy obchodzie pamiątki zeszyłych B. B. s. i d. [Łoży] Świątynia Izys pod wschodem Warszawy miana na posiedzeniu dnia 16. Mca X. roku P. S. 5811*, [Warszawa, s.n.], 5811 [1811].

Fot. 11

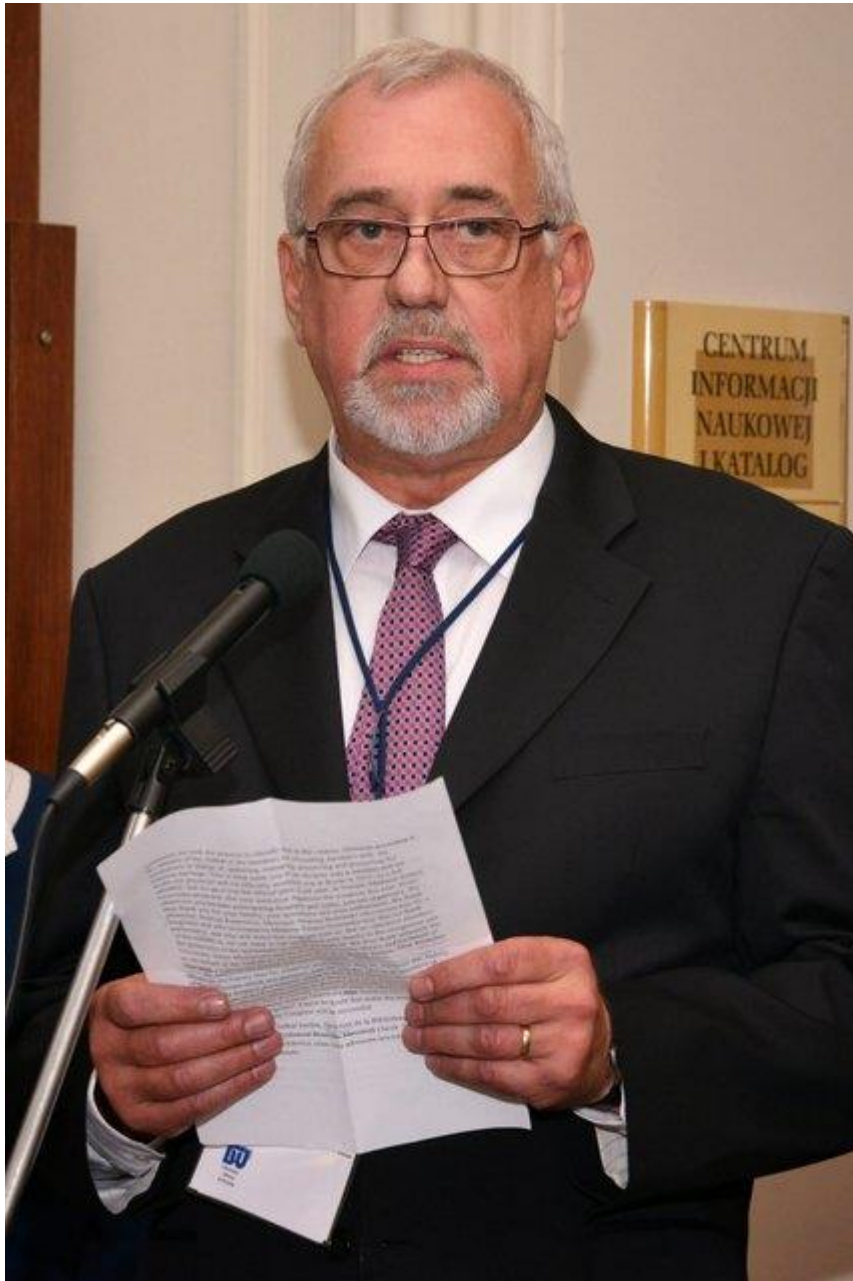

Fot. 11 -12

1. symbole masońskie: cyrkiel i węgielnica
2. szarfa i fartuszek Czcigodnego Mistrza Łoży;
3. młotek czcigodnego Mistrza Łoży;

Fot. 13
Prorektor UAM ds. nauki i współpracy międzynarodowej Jacek Witkoś oraz uczestników kongresu AMMLA 2014

Fot. 14
Przewodniczący kongresu AMMLA 2014 François Rognon

Fot. 15
Kurator wystawy Iuliana Grażyńska – Pracownia Masońska Biblioteka Uniwersytecka

Fot. 16

Otwarcie wystawy zaszczycił swoją obecnością profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Warszawskiego, wielki mistrz honorowy Wielkiej Łoży Narodowej Polski .

Fot. 17

Wywiad dla WTK udzielił Andrzej Karpowicz, wieloletni pracownik Zbiorów Masońskich BU.

Fot. 18.
Uczestnicy Kongresu AMMLA 2014

Fot. 19
Plakat wystawy

V. Wspomnienie uczestników AMMLA i czytelników Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu o kongresie i wystawie.

Ce congrès est l'un des plus beau et des plus réussi que j'ai vécu. Il y avait quelque chose de magique.

Je vous redis toute ma reconnaissance et je ne vous remercierai jamais assez.

François Rognon

Tout d'abord un grand merci pour la qualité de votre accueil à Poznan et à Ciazén. Je crois que tous les participants garderont un magnifique souvenir du congrès AMMLA de Poznan. Cela a d'ailleurs contribué à créer une très bonne ambiance et a été très efficace pour faciliter nos échanges. Et puis, pour nous, cette collection était un mythe, on en avait tellement entendu parler, alors la voir "pour de vrai" était vraiment une expérience passionnante.

Comme je vous le disais, j'ai une petite demande supplémentaire. Je vais faire un article sur la collection maçonnique de Poznan et je voudrais mettre en illustration une ou deux planches de ces magnifiques "Figures secrètes des Roses-Croix" (Geheime Figuren der Rosenkreuzer) que vous montrez dans l'exposition. Si vous pouviez m'envoyer quelques scans ce serait superbe pour les illustrations.

Bien cordialement

Pierre Mollier

I wanted not to forget to thank you, the Polish team, that hosted us so excellent, and the head of AMMLA for the possibility to meet and exchange so intensive and friendly.

All them that missed this session: you really missed something!

Thank you and all the best, Peter

Prof. Peter Back-Vega

That was an excellent conference in Poznan and Ciazén! Thank you for all your hard work, Juliana, Andrzej (both Karpowicz and Bedzinski!) and, as always, Frank.

Since I have been back, our library and museum has had several visitors from Poland - more than I have ever met before! The most recent were here just now for a tour of the Masonic Temple. They are students who spoke very good English, and were from Poznan! They had no idea there are Masonic Collection in Poland, and enjoyed looking at the booklets and pictures I brought back.

All best wishes,

Glenys A. Waldman

Librarian

The Masonic Library and Museum of Pennsylvania

Felicitari inca odata pentru tot ce ati facut pentru noi , pentru AMMLA ,

totul a fost deosebit .
Sa auzim numai de bine .
Cu stima ,
Viorel Danacu - Centrul regional de Studii Francmasonice Paris - București

Draga doamna Iuliana,
Inca o data si pe aceasta cale doresc sa va multumesc pentru deosebita prietenie si ospitalitate cu care m-ati tratat pe intrega perioada a congresului.
Pe de alta parte, inca o data felicitari si profunda recunostiinta pentru extraordinara munca pe care ati depus-o, impreuna cu colegii d-voastra, pentru buna reusita a congresului.
Cu deosebita consideratie, prietenie si salutari,
Dr. Dan Octavian PAUL
Presedinte ICOM Romania

Veuller accepter nos meilleurs felcitations pour un organisation parfaite de congres de AMMLA a Poznan.[...]
Merci pour votre temp pour nous presenter vos collections a Poznan meme que les collections a Cianzen pendant le congres.
C etait un experience excelente avec l'hospitalite Polonaise samedi soir, avec un concert prive et unique de musique maconique.
Nous esperons d'avoir posibiliter de revenir a Poznan/Ciazen pour etudier les emprints bohemien et livres tchecoslovaques, [..]
Encore une fois Grand Merci de tout notre delegation!
Avec mes meilleurs compliments affectue
Mgr. Jakub Chalupa
President
Masonic Museum Society Prague
Muzeum svobodného zednárství, o.s.

Magnifique!

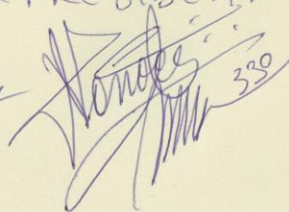
Henry Waldman
The Masonic Library and Museum
of Pennsylvania
(Grand Lodge of Pennsylvania USA)

Thad Polzer
Docteur Français

A great exhibition / Ocupatatiunea /
Regional Centre for the Study of Freemasonry
Paris - Bucharest - Roumania

VIOREL DANACU - PRESIDENT

CONSTANTIN STOENESCU - secretary

 30

Amuzantele Breve Bidus im Original, die wir
nur als Reproduktionen kennen / haben.

Viel Erfolg - Prof. Peter Bockliger, AMMLA

Les exemples choisis dans la richesse
du fonds masonique sont + just, pertinents
et... beaux. félicitations!

François Rogny
AMMLA

Merci pour la maçonnerie des dames.

Très belle exposition

Patricia Rogny

FRANCE

Congratulations! Most interesting
exhibition and an inspiration
for us! Thank you.

Jaap Bodiloh
Van Podskubka
Karel Zema

Masonic Museum Society
Prague
" " "

Jakub Chalupa
Hugo B. Hurm

Norwegian Order
of Freemasons

Jac. Piepenbrock

CMC Den Haag

SKŁOŁA PODSTANOWA NR. 3 W LUBONIU

Konradyke Paré 1-

Bosacka Katarzyna

Amelia Ptaszkiewicz

Marek

Jakub Ryżek

Nikolaus Ryżek

Cecilia (Petrov. c)

Gabryśia Krzyżanińska

Zuzia Skumitowska

Emilka Krzyżanińska

Kuba Szarejka

Gabant Juba

Duszyńska Joanna

Tomczak Sandra

Milko Róża

Bosacka Maja

Rogalka Paulina

Harcel Górny i

Sammieszka Kuczer

Kryszyk Marek

Niezwykle interesująca wystawa. Ekspozycja
złuminięcej swoim bogactwem i ciekawością.

Staranne przygotowanie informacji o mercehii xerw-
guje na najmyzmy pochmej.

Poznan 11.07.14

W pełni zgodam się
z wyżej postawioną diagnozą
11.07.2014 Jan Sadowski

Wiem, że nie wiem zbyt wiele, piękna i
interesująca wystawa.

P-ni 18.07.14r.

K. Gwiazdowski

Byława is pewna zabudowa
na najuzisc wyocy umowie.

21.07.2014.

Very beautiful construction and architecture. - Dr. Peter
ILUMINATI Peprski

I am vengeance. I am the night. I'm Kevin Conroy!

- Batman

VI. Podsumowanie

Obecny katalog przygotowałam z okazji wernisazu wystawy *Kolekcja masońska w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, którą miałam zaszczyt zaprezentować podczas Kongresu AMMLA 2014 (Stowarzyszenie Muzeów, Archiwów i Bibliotek Wolnomularskich).

Celem, dla którego wystawa została zorganizowana była chęć zaprezentowania uczestnikom AMMLA z Europy i USA, dorobku piśmienniczego z tej wyspecjalizowanej dziedziny zgromadzonego w naszej bibliotece. Ekspozyty zostały poddane szczegółowej klasyfikacji odnosząc się do historii ruchu wolnomularskiego. W kolejności przez średniowiecznych budowniczych katedr, pierwsze grupowanie łóż wolnomularskich w Londynie, poprzez wydanie pierwszej konstytucji w 1717 roku, aż do dziś. Przedstawiona została symbolika i rytuały, przegląd historiografii wolnomularskiej, słynni polscy wolnomularze, miejsce kobiet w lożach adopcyjnych oraz publicystyka i literatura antymasońska.

Dla nowych uczestników kongresu ta kolekcja było mitem. Tyle słyszano o niej, że aby zobaczyć ją „pour de vrai” było pasjonującym doświadczeniem. Wśród najcenniejszych i najciekawszych obiektów uczestnicy AMMLA mogli znaleźć coś dla siebie, unikalne dokumenty stanowiące dziedzictwo kulturalne wolnomularstwa danego kraju. Dla nas jako bibliotekarzy perspektywa wymiany, utrwalenia wolnomularskich źródeł do historii cywilizacji jest głównym zadaniem.

Na podstawie wolnomularskiego księgozbioru muzycznego BU przygotowano także koncert o niespotykanej interpretacji. Zainteresowanie i zachwyty zebranych przeszły najśmielsze oczekiwania. Wykonane Pieśni wolnomularskie, nieznanie członkom kongresu, powołane zostały na nowo do życia przez zespół Nemrot.

Echo tego koncertu zaowocowało dalszą współpracą z Freimaurer – Museums in Rosenau i zorganizowaniem w 2015 roku wystawy pod tytułem „Masonry and Music”. W 2013 roku Pracownia Zbiorów Masońskich BU przygotowała także materiały dotyczące Kampanii Antymasońskiej w Polsce na prośbę Austriackiego Muzeum

Wolnomularskiego. Udostępniliśmy wówczas skany druków znajdujących się w naszych zbiorach (pism satyrycznych, karykatur, dokumentów znaczących dla historii wolnomularstwa w Polsce).

Stworzenie tej wystawy sprawiło mi dużo satysfakcji i nieskrywaną radość. Dało możliwość spotkania z osobami o podobnych zainteresowaniach i podzielenia się wiedzą oraz doświadczeniami. O tym, czy wystawa osiągnęła swój cel najlepiej świadczą zapisy w księdze odwiedzin oraz podziękowania od samych uczestnikom AMMLA. Dziękując serdecznie wszystkim przychylnym mi osobom, które przyczyniły się do zorganizowania wystawy pragnę wyrazić moją ogromną wdzięczność za wsparcie tego projektu.

SPIS TREŚCI

I.	Wstęp.....	1
II.	Opis gablot	
	Geneza wolnomularstwa	7
	Bractwa mularzy i zakon templariuszy	9
	Różokrzyżowcy	12
	Powstanie wolnomularstwa w Europie	15
	Loża wolnomularska	18
	Rytualistyka	22
	Symbolika	24
	Wolnomularstwo w XVIII wieku.....	28
	Wolnomularstwo w XIX wieku	31
	Wolnomularstwo w XX wieku	33
	Wolnomularstwo od XVIII wieku do XX wieku	35
	Znani polscy wolnomularze	38
	Ślady wolnomularstwa w Wielkopolsce	43
	Historia Wolnomularstwa w Poznaniu	46
	Przegląd historiografii wolnomularskiej	49
	Periodyki wolnomularskie	52
	Kobiety w wolnomularstwie	54
	Publicystyka antymasońska	59
	Pamiętki wolnomularskie	62
III.	Wykaz druków prezentowanych na wystawie	66
IV.	Wykaz ilustracji	80
V.	Wspomnienie uczestników AMMLA i czytelników Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu o wystawie	97
VI.	Podsumowanie	102